

91368

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KREDİ KARTLARI
VE
TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI
UYGULAMALARININ
NAKİT PARA TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

(Doktora Tezi)

Fatma Gül ATAY

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Eskişehir - 1993

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

37

GİRİŞ

“Şimdi al, sonra öde” felsefesi, Amerikan tarzı yaşamı derinden etkilemiştir. İşte bu anlayışın sonucunda ortaya çıkan kredi kartları, başlangıçta sadece ticareti kolaylaştırmışken; günümüzde işletme, bankacılık ve bireysel para yönetiminin temel bir unsuru haline gelmiştir (1). Dolayısıyla, kredi kartlarının gelişiminin modern bankacılığın gözlenebilen en önemli yeniliklerinden bir tanesi olduğu söylenebilir. Bugün kredi kartları, tüketim harcamalarında, efektif ve çek’in yerini alan bir ödeme aracı niteliğindedir. Kart sahibinin yanında para taşınması gerekmemekte; vereceği çekin kabul edilmemesinden doğabilecek sorunlar aşılabilmekte; belirli bir miktara kadar tüm gereksinmelerini bu yolla karşılayabilmekte; ödeme yapmaksızın harcamalarda bulunabilmektedir. Kısacası, kredi kartı, iktisadi açıdan, “**satınalma gücünün maddesellikten arınması**” olarak nitelendirilebilir (2).

Kredi kartı uygulamasının ülkemiz açısından çok uzun bir geçmişi yoktur. Türkiye’de 1980’li yılların başlarından itibaren tüketim ekonomisi canlandırılmaya çalışılmış ve toplumumuz giderek bir “tüketim toplumu” haline gelmeye başlamıştır. Kredi kartları, tüketim harcamalarında kullanılan bir ödeme aracı olarak, özellikle bu dönemde bankaların ilgi alanına girmiştir. Kredi kartlarının yakın bir gelecekte çok daha geniş bir uygulama alanı bulacağı ileri sürülebilir.

1 Richard A.FEINBERG, “Credit Cards as Spending Facilitating Stimuli: A Conditioning Interpretation”, *Journal of Consumer Research*, Vol.13, December 1986, s.348.

2 Feridun ERGİN, *Kredi Sistemi*, İ.Ü.İ.F. Ya.No.437, İstanbul, 1980, s.71.

<u>Tablo No:</u>	<u>Tablo Adı:</u>	<u>Sayfa No</u>
15	TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI KABUL EDEN İŞYERİ SAYILARI (Ekim-Aralık 1991)	97
16	TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI KABUL EDEN İŞYERİ SAYILARI (Nisan-Haziran 1992)	97
17	TAHMİNDE KULLANILAN VERİLER	103

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	Adı geçen eser
Amex	American Express
A.Ş.	Anonim Şirketi
ATM	Automated Teller Machines
BKM	Bankalararası Kart Merkezi
Bkz.	Bakınız
Der.	Derleyen
ETC	Euro - Travellers Cheque
FOMC	Federal Open Market Committee
IBANCO	International Bank Americard Corporation
İ.Ü.İ.F.	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Ltd.	Limited
No.	Numara
P.O.S.	Point Of Sale
s.	Sayfa
S.	Sayı
Şti.	Şirketi
T.A.Ş.	Türk Anonim Şirketi
T & E	Travel and Entertainment
VIP	Very Important Person
Vol.	Volume
Ya.	Yayını

In the second chapter, the economical aspect of the subject has been taken in hand and the effects of the credit cards on the supply and demand of cash has been examined.

In the third chapter, the applications of the credit cards in our country and the problems which were faced from those applications has been examined; the effect of the credit cards on the demand of cash has been evaluated as regards to our country and a model experience has been made.

In the conclusion, it was given place to the results which were reached by making the summary of the study.

SUMMARY

There have been considerably important changes in the system of banking in recent years in Turkey and in order to spread out the credit risks on to a wide plate, banks have begun to give a great importance to the consumers.

For this purpose, banks prefer the financing possibility to be provided to many people by crediting the consumers who have a regular and a valid income instead of giving credits to a few private entrepreneurs and industrialists to reduce the risk of turning back of the credit.

There are two important devices used in financing of the consumers, those are consumer credits and credit cards.

It can be said that the development of the credit cards is one of the most important newnesses of modern banking. Today, credit cards are the tools which have taken the place of effective and cheques in consumer expenditures. It is not necessary for the card holder to carry cash and he can reach the goods and services by that way.

Being important devices of the foresaid cards for providing integration between the banking system in our country and the international banking system, and the great interest that was indicated to the subject are played role in coosing the credit cards as a subject of our thesis.

Our study is formed by three chapters.

In the first chapter, general information about credit cards has been taken place; and has been attained the historical development of them in the world and in our country.

TABLOLAR

<u>Tablo No:</u>	<u>Tablo Adı:</u>	<u>Sayfa No</u>
1	KULLANIMDAKİ KART VE KART KABUL EDEN KURULUŞ SAYISI	10
2	AMERICAN EXPRESS KARTLARI	12
3	DINERS CLUB KARTLARI	14
4	MASTER CARD VE ORTAKLARI	16
5	VISA KARTLARI	18
6	AKTİF EUROCHEQUE ÜLKELERİ	20
7	POSTCHEQUE VEREN ÜLKELER	21
8	ABD BANKASI VE İNGİLİZ BANKASININ KARŞILAŞTIRMASI: FONLARDAKİ YÜZDE DEĞİŞMELERİN ORTALAMALARI, STANDART SAPMALARI VE ORTALAMA MUTLAK SAPMALARI	46
9	EŞİTLİK (5)'DEKİ KATSAYILARIN TAHMİNİ	66
10	EŞİTLİK (5)'DEKİ DEĞİŞKENLERE AİT ÖZET İSTATİSTİKLER	67
11	TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARININ GELİŞİMİ	72
12	TÜRKİYE'DE TÜRLERİNE GÖRE KREDİ KARTI SAYILARI VE TOPLAM KART SAYISI İÇİNDEKİ PAYLARI.	73
13	TÜRKİYE'DE 1992'NİN İLK ALTI AYLIK DÖNEMİNDE TÜRLERİNE GÖRE KART SAYILARI	73
14	TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI SAYISININ BANKALARA GÖRE DAĞILIMI	74

3. TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARININ ÇEŞİTLİ BANKA VE KREDİ KARTI ÇIKARAN KURUMLARDAKİ UYGULAMALARI	78
A) Yapı ve Kredi Bankası'ndaki Uygulamalar	78
B) Vakıflar Bankası'ndaki Uygulamalar	80
C) İş Bankası'ndaki Uygulamalar	80
D) Pamukbank'teki Uygulamalar	81
E) Garanti Bankası'ndaki Uygulamalar	83
F) Ziraat Bankası'ndaki Uygulamalar	84
G) İktisat Bankası'ndaki Uygulamalar	85
H) Eskişehir Bankası'ndaki Uygulamalar	85
I) Anadolu Kredi Kartları A.Ş.'deki Uygulamalar	86
4. TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI SİSTEMİ İLE TÜKETİCİ KREDİLERİNİN İLİŞKİSİ	87
5. TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI SİSTEMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	90
6. BANKALARARASI KART MERKEZİ A.Ş.'NİN KURULUŞ AMAÇLARI VE SİSTEME SAĞLAYABİLECEĞİ FAYDALAR	99

II- TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI KULLANIMININ NAKİT

PARA TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN

BİR MODEL DENEMESİ 101

SONUÇ 106

KAYNAKÇA 109

EKLER 113

II- KREDİ KARTLARI VE PARA TALEBİ	47
1. KREDİ KARTLARI VE TOPLAM PARA TALEBİ	47
2. KREDİ KARTLARININ HANEHALKININ İŞLEM GÜDÜSÜ İLE PARA TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	56
A) İşlem Gütüsüyle Para Talebine İlişkin Modelin Genişletilmesi	58
B) Bireylerin Ödeme Davranışlarının Ortalama Vadesiz Mevduatlar Üzerindeki Etkisi	60
C) Vadesiz Mevduatların Ampirik Tahmini	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARI UYGULAMASI

VE

KREDİ KARTI KULLANIMININ NAKİT PARA TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BİR MODEL DENEMESİ

I- TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARI UYGULAMASI	69
1. TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARI UYGULAMASINA GENEL BİR BAKIŞ	69
2. TÜRKİYE'DE KULLANILAN BELLİ BAŞLI KREDİ KARTI TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ	75
A) Visa	75
B) MasterCard / EuroCard	76
C) Diners Club	76
D). American Express	77
E) Prestige Card	78

g- Diğer Uluslararası Ödeme Sistemleri	22
C) Kredi Kartlarının Avantajlı ve Dezavantajlı Yönleri	24
a- Kredi Kartlarının Avantajlı Yönleri	24
aa- Kredi Kartını Kullanan Açısından	24
bb- Kredi Kartını Kabul Eden İşyerleri Açısından	26
cc- Bankalar Açısından	27
b- Kredi Kartlarının Dezavantajlı Yönleri	29
aa- Kredi Kartını Kullanan Açısından	29
bb- Kredi Kartını Kabul Eden İşyerleri Açısından	29
cc- Bankalar Açısından	30
II- KREDİ KARTLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	31
1. DÜNYA'DAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ	31
2. TÜRKİYE'DEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ	35

İKİNCİ BÖLÜM

KREDİ KARTLARININ PARA ARZI VE TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE TEORİK BAKIŞ

I- KREDİ KARTLARI VE PARA ARZI	37
1. KREDİ KARTLARININ NAKİT PARA KULLANIMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	37
2. KAYDI PARA EKONOMİSİNDE PARA ARZI	40
3. KREDİ KARTLARININ PARA ARZI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	42
4. OVERDRAFT'LARLA KARŞILAŞTIRMA	44

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
TABLolar	X
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KREDİ KARTLARININ GENEL ESASLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I- KREDİ KARTLARININ GENEL ESASLARI	4
1. KREDİ KARTLARININ TANIMI	4
2. KREDİ KARTI SİSTEMİNİN TARAFLARI	4
3. KREDİ KARTLARININ GENEL ESASLARI	5
A). Kredi Kartlarının Türleri	5
a- Banka Kredi Kartları	6
b- Mağaza Kartları (Store Cards)	7
c- Seyahat ve Dinlence Kartları (Travel and Entertainment Cards)	8
d- Şirket Kartları (Company Cards)	8
B) Kredi Kartı Kullanımına Dayanan Global Ödeme Sistemleri	9
a- American Express	10
b- Diners Club	13
c- MasterCard ve Ortakları	15
d- Visa	17
e- Eurocheque	20
f- Postcheque	21

Kredi kartlarını tez konusu olarak seçmemizin nedeni, modern bankacılık açısından büyük önem taşıması olmuştur. Ülkemizde kredi kartları konusunda henüz yeterli akademik çalışmaların yapılmadığı dikkate alındığında, çalışmanın bu alanda küçük de olsa bir katkıda bulunacağı umulmaktadır.

Çalışmamız üç bölümden oluşacaktır.

Birinci bölümde öncelikle kredi kartlarıyla ilgili genel bilgilere yer verilecektir. Burada kredi kartlarının tanımı yapılacak ve kredi kartı sisteminin işleyişinde yer alan üç taraf yani; kredi kartı çıkaran kurumlar (bankalar ve finans kurumları), kredi kartı sahipleri (tüketiciler) ve kredi kartını kabul eden işletmeler (üye işyerleri) hakkında kısa bilgiler verilecektir. Daha sonra kredi kartlarının çeşitleri anlatılacak ve kredi kartı kullanımına dayanan global ödeme sistemleri yani American Express, Diners Club, Visa vs. incelenecektir. Bunlardan sonra, kredi kartlarının, sistemin tarafları açısından avantajlı ve dezavantajlı yönlerine değinilecektir.

Birinci bölümün sonunda kredi kartlarının Dünya'daki ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi incelenecektir. Dünya'daki tarihsel gelişiminde kredi kartlarının doğduğu ülke olan Amerika Birleşik Devletleri öncelikle ele alınacak ve çeşitli Avrupa ülkelerindeki gelişmelerden de kısaca bahsedilecektir.

İkinci bölümde, konunun iktisadi yönüne değinilecek ve kredi kartlarının para arzı ve talebi üzerindeki etkileri teorik olarak incelenecektir. Bu bölümde öncelikle kredi kartlarının nakit para kullanımı üzerindeki etkileri ele alınacak ve bankaların kredi kartları ile çek kullanımı arasındaki tercihlerinden bahsedilecektir. Daha sonra kaydi para ekonomisinde kredi kartlarının para arzı üzerindeki etkileri incelenecektir. Ayrıca "Overdraft" uygulaması ile kredi kartı uygulaması karşılaştırılacaktır. Öte yandan, kredi kartlarının para talebi üzerindeki etkilerinin incelenmesi de bu bölümün konuları arasında yer alacaktır. Burada konu ikiye ayrılarak; kredi kartlarının toplam para talebi ve hane halkının işlem güdüsü ile para talebi üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, ülkemizdeki kredi kartı uygulamaları hakkında genel bir açıklama yapılarak; kullanılan belli başlı kredi kartı çeşitleri ve özellikleriyle ülkemizde kredi kartı

çıkaran çeşitli banka ve kredi kartı kurumlarındaki uygulamalara değinilecektir. Ayrıca, Türkiye’de kredi kartı sistemiyle tüketici kredileri ilişkisinden bahsedilerek, kredi kartı sisteminde karşılaşılan sorunlara ve çözüm önerilerine yer verilecektir. Bu arada Bankalararası Kart Merkezinin kuruluş amaçları ve faaliyetleri üzerinde kısaca durulacaktır. Daha sonra kredi kartı kullanımının nakit para talebi üzerindeki etkisi ülkemiz açısından değerlendirilecektir. Bu amaçla geliştirilecek bir model çerçevesinde konu test edilecektir.

Sonuç kısmında ise çalışmamızın kısa bir özeti yapılarak, ulaşılan sonuçlar ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KREDİ KARTLARININ GENEL ESASLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. KREDİ KARTLARININ GENEL ESASLARI

1. KREDİ KARTLARININ TANIMI

Kredi kartları, kişilerin yanlarında nakit para taşımaksızın, mal ve hizmet satın almalarına olanak tanıyan, bu mal ve hizmetlerin bedellerinin belli bir süre sonra ödenmesini veya belirli bir faiz karşılığında taksitlendirilmesini sağlayan ve böylece kredi kullanma olanağı sunan; ayrıca, nakit para çekebilme kolaylığı veren bir tür ödeme aracıdır.

2. KREDİ KARTI SİSTEMİNİN TARAFLARI

Kredi kartı sisteminde işlemler üç taraf arasında meydana gelmektedir. Bunlar;

- 1- Kredi kartı veren banka veya mali kuruluşlar
- 2- Kredi kartı hamili
- 3- Kredi kartı ile satış yapan işyerleri

Kredi kartı temini için şahıslar kredi kartı kuruluşlarına üye olmaktadır. Kredi kartı hamili, anlaşmalı işyerlerinden kendisine tanınan limit dahilinde alışveriş yapma imkânına sahiptir. Ayrıca kartı aldığı bankadan nakit avans şeklinde nakit para da çekebilmektedir.

Alışveriş sırasında nakit ödeme yapılmakta; yalnızca kredi kartı ibraz edilerek satış belgesi imzalanmakta ve ödeme bu şekilde olmaktadır.

İşyeri sattığı malın veya hizmetin bedelini belli bir komisyon ödeyerek anlaşmalı olduğu kredi kartı kuruluşundan veya bankadan tahsil etmektedir.

Kredi kartı hamili ise belli bir süre sonra yaptığı harcamaların bedelini, kartı aldığı bankaya veya kredi kartı kuruluşuna ödemektedir.

3. KREDİ KARTLARININ GENEL ESASLARI

A) Kredi Kartlarının Türleri

Günümüzde ulusal sınırları aşan bir bankacılık sistemi kurulmuştur ve bu sistem global ödeme hizmetlerini yerine getirmektedir.

Dünya ödemeler sisteminde kredi kartları önemli bir paya sahiptir. Halen kullanılmakta olan kart türleri arasında **banka kredi kartları**, kart sahibine önceden belirlenmiş bir limite kadar kısa vadeli kredi kullanma olanağı sağlamaktadır. Bunun yanında çeşitli mağaza ve mağaza zincirleri de müşterileri için “**mağaza kartları**” olarak adlandırılan kartları hizmete sunmuşlardır⁽³⁾.

Bir başka tür kredi kartı da **seyahat ve eğlence** (Travel and Entertainment/T & E) kartlarıdır. Bu kart türünde kart sahibinin aylık bildirgeyi aldığı anda borcunun tamamını ödemesi gerekmektedir.

Petrol kartı da uygulamaya giren bir diğer kart türüdür. Bu kartlar, üst düzey yöneticiler veya satış elemanlarınca kullanılabilen kartlar olarak, daha çok iş dünyasında kullanım alanı bulmuşlardır.

Yakın gelecekte ödemeler sistemi içinde, halen Fransa’da deneme aşamasında bulunan “**Hafızalı Kartlar**” (Memory Cards) da önemli bir kullanım alanı bulabilirler. Bu kart, işlemleri kayıt etmek için yerleştirilmiş bir veya daha çok mikro-devrelerden

³ Figen KARATAN, **Bankacılıkta Ödeme Sistemlerinin Otomasyonu: Elektronik Fon Transfer Sistemleri**, Türkiye Bankalar Birliği Ya.No.162, Ankara, 1990, s.12.

oluşmakta ve kayıt edilen işlemler gerektiğinde banka hesabı veya kredi limiti ile karşılaştırılmaktadır. Hafızalı kartlar, üzerlerindeki bu mikro-devreler'den dolayı normal manyetik plâstik kartlardan daha fazla bilgi depolayabilmektedirler (4).

a- Banka Kredi Kartları

Kart sahibine önceden belirlenmiş limitler dahilinde kısa vadeli kredi kullanma imkânı sağlarlar. Banka, belirli dönemlerde kart sahibine yaptığı alışverişlerin ayrıntılarını içeren bir hesap ekstresi göndererek, bir önceki aya ait borcun ödenmesini ister. Bu ekstrenin eline ulaşmasından sonra, müşteri, yurtdışında genellikle ortalama 25 gün, Türkiye'de ise en çok 10 gün içinde herhangi bir faiz ödmeden borcunun tamamını ödeyebilir veya borcunun belirli bir yüzdesini ödeyerek, kalanını belirli bir faizle birlikte taksitlendirebilir.

Bankalar, bu hizmetleri karşılığında üye işyerlerinden belirli bir komisyon alırlar. Bunun yanında, banka verilen kredinin faizi ile de bir kazanç sağlamış olur. Ayrıca, kredi kartına sahip olabilmek için kart başına belirli bir ücret de ödemek gerekmektedir.

Bankalar kredi kartlarını iki şekilde sunabilirler (5):

1- Bankalar, kredi kartı kurumu ile imzaladıkları "lisans sözleşmesi" ile söz konusu kartı buldukları ülkede çıkarıp pazarlama yetkisini alabilirler. Lisans sözleşmeleri aracılığıyla bir kart birden fazla banka tarafından çıkarılabilir. Bu durumda bankalar, hem kendileri tarafından hem de diğer bankalar tarafından çıkarılan aynı kartla yapılan alışverişlerin satış belgesini üye işyerlerine ödemek durumundadırlar. Bir süre sonra bankaların birbirlerine ödemeleri bir takas bürosu aracılığı ile yapılıp hesaplar kapatılır. Bankalar arasındaki bu ödemelerden ötürü kredi kartları evrensel bir nitelik kazanmıştır.

4 KARATAN, s.12.

5 Pelin ALPERGİN (Der.),**Bireysel Bankacılık**, Türkiye Bankalar Birliği Ya.No.160, Ankara, 1990, s.30.

Bu tür banka kredi kartlarının üzerinde hem bankanın hem de anlaşmalı olduğu kuruluşun amblemi yer alır.

2- Bankalar kendi kredi kartlarını müşterilerine sunabilirler. Eğer bir banka kendi kredi kartını çıkarmak isterse, öncelikle yeterli sayıda işyeri ve o işyerlerinden alışveriş yapacak yeterli sayıda müşteri potansiyeli oluşturmak zorundadır. Sistemin kârlı bir şekilde işleyebilmesi için iki tarafın da aynı anda varolması gerekmektedir. Müşteriler bankadan aldıkları kredi kartını kabul eden çok sayıda işyerinin olmasını, kart kabul eden işletmeler ise kartla alışveriş yapan çok sayıda müşteri olmasını isterler. Aksi halde iki taraf da hoşnutsuz olacak ve sistem gereği gibi işleyemeyecektir.

Bankaların kredi kartı sistemine katılma nedenlerini de şöyle sıralayabiliriz (6):

- Kredi kartlarıyla birlikte bankalar eski müşterilerine yeni bir hizmet sunarlarken, bankalarına yeni müşteri çekme imkânı da elde ederler.
- Kredi kartı uygulamaları, bankanın diğer hizmetlerinin tanıtımına da olanak sağlar.
- Bankalar bu sisteme dahil olarak kendilerine kârlı bir alan sağlamış olurlar.
- Bu sayede bankalar, gelişmelerin gerisinde kalmamış ve elektronik fon transferleri gibi teknolojik yeniliklerden yararlanmış olurlar.
- Bankacılık sektörü bir oligopol piyasası özelliği gösterdiğinden, rakiplerin çıkardığı ürünlerin benzerlerini çıkarma zorunluluğu da bazı bankaların bu işe girmelerine neden olmaktadır.

b- Mağaza Kartları (Store Cards)

Perakendeci mağazaların kendi adlarına çıkardıkları kartlardır. Bu tür kart uygulamalarında, bankalar ve diğer mali kuruluşlar organizasyon ve işlemlerin yürütülmesi konularında katkıda bulunabilirler.

6 A.g.e., s.22.

Mağazaların kredi limitleri ve faizler ile ilgili kuralları arasında büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Ülkemizde Beymen firmasının çıkardığı kart, mağaza kartlarına bir örnek teşkil etmektedir.

c- Seyahat ve Dinlence Kartları (Travel and Entertainment Cards)

Bu kartların sahipleri kendilerine aylık hesap ekstresinin gelmesinden belli bir süre sonra borçlarının tamamını ödemek zorundadırlar. Dolayısıyla seyahat ve dinlence kartlarını tam anlamıyla bir kredi kartı olarak nitelendirmek olanaksızdır. Bu tür kartlar daha çok borçlandırma kartı (charge card) olarak adlandırılmaktadır. Borçlandırma kartı, sahibine nakit avans ve harcamalar için önceden belirlenen ödeme süresinin sonuna kadar faizsiz kredi kullanma imkânı sağlar.

Seyahat ve Dinlence kartlarına sahip olabilmek için yıllık ücret ödemek gerekmektedir. Aylık harcama limiti yoktur ve sahibine sonradan geri ödenecek bir kredi olanağı sağlamaz. Daha çok iş ve seyahat amacıyla, yüksek ücretli çalışanlar tarafından kullanılmaktadır.

d- Şirket Kartları (Company Cards)

Özellikle iş amacıyla seyahat eden işadamları, firmaların üst düzey yöneticileri ve pazarlama elemanları tarafından kullanılan kartlardır.

Yapılan harcamalardan tek başına firma sorumludur ve hesap bu firma adına açılmıştır. Bu kart firmada görevli gerçek bir kişi adına düzenlenebileceği gibi; kimi zaman da firma tüzel kişiliği adına düzenlenmiş olabilir. Daha çok şirketi dışarıda temsil etmekle görevli kişilerin yapacakları harcamalarda kullanılır.

Firma kredi kartlarının bir kısmında kartı kullanan kişi yapılan harcamalardan müteselsilen sorumlu olabilir. Bu sorumluluk tam veya kısmi olabilir.

Bu kart türlerine ilâve olarak, “gold” ve “premier” kartlar ile “ek kartlar”dan da kısaca bahsetmekte yarar görüyoruz.

Kredi kartı şirketleri, yüksek gelir sahipleri için “gold” ve “premier” kartlarını çıkarmaktadırlar. Bu tür kartlarda genellikle harcama limiti yoktur. Sahibine yurtiçi ve yurtdışında büyük tutarlarda nakit çekme imkânı sağlamaktadır.

Kredi kartının çıkarılmasından sonra aynı hesap numarası üzerine ikinci bir kart daha düzenlenmesi halinde, bu ikinci kart “ek kart” olarak adlandırılır. Ek kart sahibi yaptığı harcamalardan müteselsilen sorumlu tutulabilir. Ancak genellikle, ek kart sahibinin yaptığı harcamalardan asli kart sahibi öncelikle sorumlu tutulduğundan, kredi kartını çıkaran kurumun sadece asli kart sahibinin mali durumunu incelemesi yeterli olabilir.

Ayrıca, son zamanlarda sıkça bahsedilen ve özellikle Japonya’da yaygın bir kullanım alanı bulan önceden ödemeli “**Anti-Kredi Kartı**” uygulaması giderek ABD’de de ilgi uyandırmaya başlamıştır. Kredi kartı önce tüketip, sonra ödeme esasına dayanmaktadır. Fakat Anti-Kredi Kartı’nda uygulama, önce ödeyip, sonra tüketme şeklindedir.

B) Kart Kullanımına Dayanan Global Ödeme Sistemleri (7):

Kart temeline dayanan belli başlı altı ödeme sistemi vardır ve bunlar iki seyahat ve eğlence kartından (American Express ve Diners Club), iki banka kredi kartı sisteminden (Master Card ve Visa) ve iki uluslararası çek sisteminden (Eurocheque ve Postcheque) meydana gelmektedir. Bunların çoğu uluslararası ATM (8) hizmetlerini ve seyahat çeklerini de kapsayacak şekilde diğer hizmetleri sunmaktadır.

7 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Dimitri VITTAS/Patrick FRAZER & Thymi METAXAS-VITTAS, **The Retail Banking Revolution: An International Perspective**, 2. Baskı, Lafferty Publications Ltd., London, 1988, s.407-424.

8 ATM (Otomatik Nakit Dağıtıcıları ve Otomatik Vezne Makinaları) : Elektronik fon transfer sistemleri içinde yer alan ve müşterilerin istedikleri gün ve saatte para çekebilme ve yatırabilmelerini sağlayan, kendilerine ait hesaplar arasında fon transfer edebilme, düzenli ödemelerini gerçekleştirme, hesap durumlarını kontrol edebilmelerine olanak veren otomatik vezne makinaları (Automated Teller Machines) dir. Bkz.: KARATAN, s.15.

Öteki bazı ödeme sistemleri ise gelecekte globalleşebilecek özelliklere sahiptir. Bunlar arasında Japon JCB kartı ve Sears'in Discover Kartı sayılabilir.

Genel olarak, söz konusu altı global ödeme sistemi turist ya da işadami olsun seyahat eden kişinin yararı düşünülerek düzenlenmiştir. Bu sistemler söz konusu kişilere yabancı ülkelerde yaptıkları alışverişlerde kişisel ödemede bulunma olanağı sağlarlar. Aynı zamanda yabancı ülkelerde banka veya postane vezneleri veya ATM'ler aracılığı ile nakit elde etme olanağını da sunarlar.

TABLO - 1

KULLANIMDAKİ KART VE KART KABUL EDEN KURULUŞ SAYISI

(1989 Ağustos ayına Göre)

<u>Kart Sayısı(Milyon)</u>	<u>Eurocard/ Mastercard</u>	<u>American Express</u>	<u>Diners Club</u>	<u>Visa</u>
Avrupa'da	20	5	1.8	39
Dünya'da	140	30	5.7	190
<u>Kart Kabul Eden</u>				
<u>Ticari Kuruluş Sayısı</u>				
Avrupa'da	1.6 milyon	500.000	470.000	2 milyon
Dünya'da	7.2 milyon	2.1 milyon	1.2 milyon	7 milyon

Kaynak: Card World User Guide 1990, Card Word Publications Ltd., 1990 (Bkz. KARATAN, s.11.).

a- American Express

- Seyahat Çekleri: Diğer uluslararası örgütlerin aksine, American Express başlangıçta seyahat çeki işlemi olarak geliştirilmiştir.

American Express seyahat çeklerinin Avrupa piyasalarına girişini hızlandırmak için yerel bankalarla bir dizi ortak şirket kurulmuştur. Buna göre, Fransız frangı olarak düzenlenen seyahat çekleri Societe Francaise du Cheque du Voyage (dört büyük Fransız bankası ile American Express arasında kurulan şirket) tarafından, sterlin olarak düzenlenen çekler Travellers Cheque Associates (iki büyük İngiliz bankası ile American

Express arasında kurulan şirket) tarafından çıkarılmaktadır. American Express Almanya'daki büyük tasarruf bankaları ile seyahat çeklerinin satışı konusunda da anlaşmalar yapmıştır.

Bu ortak seyahat çekleri, bilinen American Express dizaynını kullanmakta; American Express örgütü ve bu örgüte katılan banka şubeleri aracılığı ile sunulan tüm geri ödeme hizmetlerinden yararlanmaktadır. American Express sadece kendisi dünya çapında 1400'den fazla seyahat hizmetleri ofisine sahiptir.

1976'dan beri American Express seyahat çeklerini yirmidört saat çalışan otomatik dağıtım makinelerinden satın almak mümkündür. Hava alanları, oteller ve American Express şubelerine yerleştirilen bu makineler bugün için bir şebeke durumuna gelmiştir. Bu makine American Express kartı ile çalıştırılmakta, müşterinin çek hesabına borç yazıldığı için ancak kart sahibinin şirketle ön anlaşma yapmış olması durumunda kullanılabilir.

- Kredi Kartları: American Express kartları ABD'de 1958 yılında seyahat ve eğlence kartları (T & E) olarak piyasaya çıkmıştır. Seyahat kartı sahiplerinin ihtiyaçlarını giderebilmek için dünya çapında bir şubeler ağı da oluşturulmuştur. Daha sonraları dünyada bir çok ülkede verilmeye başlanmıştır.

Sürekli olarak yeni ülkeler ilave edilmektedir. 1986 sonunda yaklaşık otuz farklı para birimiyle işlem gören kartlar çıkarılmıştır.

Standart (yeşil) American Express kartları American Express şirketinin kendisi tarafından verilmektedir. İlk girişte alınan katılım ücreti ile birlikte yıllık üyelik aidatının söz konusu olduğu bu sistemde kart sahiplerinin aylık olarak hesap bakiyelerinin tamamını ödemeleri gerekmektedir. Kredi kullanımına olanak tanınmazken, geç ödemeler için gecikme ücreti alınmaktadır. Kartta kredi limiti yoktur.

TABLO - 2
AMERİCAN EXPRESS KARTLARI (*)
(1986 Sonu İtibariyle)

	<u>Bin</u>
Avustralya	600
Kanada	1.150
Fransa	410
Almanya	470
İtalya	280
Japonya	300
Hollanda	130
İsveç	110
İngiltere	950
ABD	17.500
Diğer Ülkeler	1.900
Dünya Toplamı	23.800 (**)

Kaynak: VITTAS/FRAZER & METAXAS-VITTAS, A.g.e., s.410.

(*) 1986 Sonu itibariyle dünya çapında Amex kartı kabul eden 1.7 milyon perakendeci vardır.

(**) Toplama yaklaşık 4.9 milyon altın kart ve 0.1 milyon platin kart da dahildir.

Standart kartların tersine, “altın kartlar” ancak bankalar aracılığı ile verilebilmektedir. Standart yeşil kartlara ek olarak altın kartların sunduğu avantajlar arasında; daha yüksek değerdeki bedava seyahat sigortası, daha yüksek miktarda çek nakit etme olanağı ve çıkaran bankanın ATM’sini kullanabilme olanağı sayılabilir.

Altın kartları veren bankaların çoğu ABD’dedir. Ancak diğer ülkelerdeki büyük bankalar da altın kart verebilir. American Express 1984 yılında yıllık 250 dolar üyelik

aidatı olan süper ayrıcalıklı “platin kartları” çıkarmıştır.

Ayrıcalıklı ve pahalı kartların piyasaya çıkarılmasının yanı sıra, American Express 1987’de “Optima” adı altında kredili bir kredi kartı piyasaya sürmüştür. Bu kart Amex kartına sahip olanlara sunulan bir kredili kredi kartıdır ve faiz oranları banka kredi kartlarınınkinden oldukça düşüktür. American Express yeşil T & E kartı sahiplerine de ödemelerini ertelemek için bir kolaylık tanımıştır. Yukarıda belirtilen iki yenilik, her ay tam ödeme gerektiren ve kredi olanağı tanımayan T & E kartlarının modası geçmiş bir kavram olabileceğini ifade etmektedir.

- Diğer Hizmetler:

American Express dünya üzerinde kart sahiplerinin kullanabileceği bir ATM ağı kurmuştur. Bu makinelerin az sayıdaki bir bölümü şirketin kendi malı iken büyük bir bölümü bankalar tarafından işletilmektedir. Söz konusu şebeke 1986 itibariyle 12.000 makinadan oluşurken bu sayı 1987 itibariyle 14.500’e yükselmiştir.

b- Diners Club

Diners Club 1950’de kurulmuştur. Başlangıçta Klüp üyelerine New York şehri içinde ve civarında kart kabul eden otel ve restoranların küçük bir listesi verilmekteydi. Kart kabul eden kuruluşlara yapılacak ödemeyi Diners Club garanti etmekteydi. Sistem öylesine başarılı oldu ki uygulama bir çok ülkede Diners Club’ün kendisi tarafından ve yerel yatırımcı ve ilgi grupları tarafından kurulan yerel Diners Club’larla tüm dünyaya yayıldı.

TABLO - 3
DINERS CLUB KARTLARI
(1986 Sonu İtibariyle)

	<u>Bin</u>
Avustralya	240
Kanada	100
Fransa	170
Almanya	250
İtalya	180
Japonya	400
Hollanda	70
İsveç	10
İngiltere	280
ABD	1.500
Diğer Ülkeler	1.700
Dünya Toplamı	4.900

Kaynak: VITTAS/FRAZER & METAXAS-VITTAS, s.411.

Diners Club, American Express'ten sekiz yıl önce faaliyete geçmesine karşın, ABD'deki faaliyetleri başarısız olmuş ve mülkiyetinin birkaç kez değişmesi ile yaşayabilmıştır. 1981'de Continental-Corporation tarafından Citicorp'a satılmış ve Citicorp'un seyahat ve eğlence kartı olan Carte Blanche bünyesine katılmıştır.

Carte Blanche 1959'da Hilton otelleri tarafından kurulmuş ve 1978'de Citicorp tarafından satın alınmıştır. ABD'de oldukça başarılı olan bu sistemin uluslararası bir boyutu yoktur. Diners Club daha çok restoranlarda geçerli iken, Carte Blanche hava yolları ve otellerde büyük ölçüde kabul edilmektedir.

Diners Club kartlarının taşıdığı şartlar American Express'in yeşil kartlarının şartlarına benzemektedir. Rakiplerinin aksine Diners seyahat çekleri, primli kartları ve diğer hizmetleri sunarak yaygınlaşmaya kalkışmamıştır.

c- Master Card ve Ortakları

- Kredi Kartları:

Visa'nın aksine Master Card'ın temeli tek bir kredi kartı sistemine dayanmamaktadır. Bir dizi bağımsız bölgesel bankanın lider durumdaki Bank Americard'a karşı güçlerini birleştirmek amacıyla bir araya gelmeleri ile kurulmuştur. 1967'de Bankalararası Kart Birliği (Interbank Card Association) yedi kurucu üye ile kurulmuştur.

Başlangıçta Master Card önemli ölçüde başarılı olmuş ve Bank Americard'ı geride bırakmıştır. Ancak daha sonra Visa Bank of America ile olan bağlarını koparmış, Interbank'ı yakalamış ve geçmiştir. 1969'da Interbank 1980'e kadar kullanacağı "The Master Charge" markasını almış ve bunu 1980'de Master Card ile değiştirmiştir.

Interbank Card Association'ın kurulmasından hemen sonra Avrupa ve Japonya'dan yabancı üyeler sisteme katılmıştır. Bunu 1974'de Access in the United Kingdom izlemiştir.

Master Card'la ortak olan temel kartlar arasında Access (İngiltere), Eurocard (Kıta Avrupası) ve Union, Diamond ve Million (Japonya) kartları yer almaktadır. Eurocard geleneksel bir seyahat ve eğlence kartı olduğu için Master Card sistemine tam olarak uymamaktadır ve bu yüzden banka kredi kartlarındaki kadar çok sayıda mağaza Master Card kabul etmemektedir. Teorik olarak Master Card'ın Almanya ve Hollanda'da bir avantajının olması gerekir çünkü bu ülkelerde Eurocard tüm yerel bankalar tarafından verilebilmektedir. Uygulamada Visa bu ülkelerde Eurocard'ın anlaşma yaptığı tüm mağazalarla anlaşma yapmıştır.

- Borç Hesabı Kartları (Hesaba Erişim Kartları):

Master Card, "Signet" olarak adlandırılan bir borç hesabı kartı çıkarmayı plânlamış, ancak bu iptal edilmiş ve yerini 1980'de uygulamaya giren Master Card II'ye bırakmıştır. Visa'nın çıkarttığı borç hesabı kartları kredi kartlarından ayırt edilemediği için bunu kabul etmeyi reddeden iş yerleri Master Card II'ye daha yoğun ilgi göstermişlerdir. Ama zaman içinde borç hesabı kartlarının başarısız olduğunun farkına varan Master Card ve Visa anlaşarak bu alandaki kaynaklarını "Entree" adı altında bir araya getirmişlerdir.

- Primli Kartlar:

1981'de Master Card "Golden Master Card" adı altında bir primli kart çıkartmıştır. Normal Master Card ile karşılaştırıldığında sunulan avantajlar arasında kartı veren bankanın sunduğu minimum bir kredi olanağı, daha yüksek bir harcama limiti ve seyahat sigortası sayılabilir.

TABLO - 4
MASTER CARD VE ORTAKLARI
(1986 Sonu İtibariyle)

	<u>Kart Sayısı (Bin)</u>	<u>Mağaza Sayısı (Bin)</u>
Avustralya	1.220	174
Kanada	5.000	325
Fransa	6.200	320
Almanya	470	65
İtalya	600	50
Japonya	28.400	504
Hollanda	125	13
İsveç	700	43
İngiltere	9.850	273
ABD	75.000	2.583
Diğer Ülkeler	7.435	1.013
Toplam	135.000	5.363

Kaynak: VITTAS/FRAZER & METAXAS-VITTAS, s.413.

- Seyahat Çekleri:

Master Card seyahat çeki veren kuruluşları kendi adına çekememiş ancak Thomas Cook ve Euro-Travellers Cheque (ETC) ile birlikte seyahat çeki çıkarabilmiştir.

- Diğer Hizmetler:

Seyahat çeklerinin yanı sıra üye bankalar müşterilerine Master Card para kuponu da verebilirler. 1985’de hem Master Card hem de Visa seyahat acentalarının çıkarılan ve müşteriler tarafından yurt dışı seyahatlerde otel ve araba kiralama gibi hizmetleri ödemede kullanılan seyahat sertifikası (travel voucher) vermeye başlamışlardır.

- ATM Paylaşım Ağı:

Master Card kendine ait uluslararası ATM ağını (Master Teller) geliştirmede Visa’nın gerisinde kalmıştır. 1987’nin sonlarına doğru 10.000 ATM’e sahiptir (Visa’nın yarısı) ve makinelerden bir çoğu ABD’de kurulduğundan coğrafi olarak oldukça dar bir alana yayılmıştır.

1987’de Master Card Kuzey Amerika’da 17.500 makine ile en geniş ATM ağına sahip olan iki sistemden birisi olan “Cirrus”u satın almak için anlaşmıştır.

d- Visa

- Kredi Kartları:

Visa, Bank of America tarafından çıkarılmış olan Bank Americard’ın bir uzantısıdır. Bank of America 1966’da ABD ve diğer ülkelerdeki diğer bankalara bu kartı aynı standartta mavi, beyaz ve altın renkleri kullanarak çıkarma yetkisi vermiştir.

Lisans anlaşmaları başarılı olamamış ve Bank of America yavaş yavaş faaliyetlerin kontrolünü kaybetmeye başlamıştır. Başlangıçta, 1970’de National Bank Americard, Bank of America’nın ABD’deki kart işlerini bir kaç yıl içinde devralmak amacıyla

kurulmuştur. 1974'de ise aynı şey bu kez uluslararası faaliyetler için gerçekleşmiş ve dünyadaki kartların kontrolü amacıyla "Ibanco" oluşturulmuştur.

1977'de Ibanco mavi, beyaz ve altın kartların tümü için ortak bir isim getirmiş ve tüm dünyada bu ismin kullanılmasını teşvik etmiştir. Bu yeni ismin seçimi ve yaratılan güçlülük imajı Visa'nın başarısına büyük katkıda bulunmuştur. Bireysel bankalar tarafından çıkartılan kartlar daha kolay tanınır ve mağazalar tarafından daha kolay kabul edilir hale gelmiştir. Visa ismi, kullanılan yerel isimlerin de değiştirilmesini hızlandırmıştır. Örneğin, 1980 yılında Kanada'da ismi değiştirilen Chargex gibi.

- Primli Kartlar:

Visa'nın üç tür kartı vardır: **Premier**, sınırsız kredi ve kartı veren bankanın garanti ettiği otomatik bir kredi olanağı tanıyan altın karttır. **Classic**, kart sahibine kredili ödeme olanağı tanıyan orijinal banka kredi kartıdır. **Electron**, sadece ATM terminalleri gibi elektronik araçlarda kullanılabilen ve normal olarak bir borç hesabı kartı olarak verilen karttır.

TABLO - 5

VISA KARTLARI (1986 Sonu İtibariyle)

	<u>Kart Sayısı (Bin)</u>	<u>Mağaza Sayısı (Bin)</u>	<u>ATM Sayısı</u>
Avustralya	1.240	155	447
Kanada	11.000	282	3.209
Fransa	8.600	362	2.407
Almanya	110	36	-
İtalya	1.200	84	27
Japonya	4.500	602	16
Hollanda	30	12	-
İsveç	350	45	43
İngiltere	12.120	262	1.677
ABD	100.000	2.341	9.367
<u>Diğer Ülkeler</u>	<u>13.850</u>	<u>1.109</u>	<u>4.059</u>
Toplam	152.000	5.290	21.250

Kaynak: VITTAS/FRAZER & METAXAS-VITTAS, s.415.

Premier kartların sayısı ve bunlarla gerçekleştirilen işlemlerin değeri tüm Visa kartlarına ait rakamlardan yaklaşık iki kat daha hızlı büyümektedir. 1986'da Premier kartların toplam kartlar içindeki payı sadece yüzde 3.5 iken, Premier kartlarla gerçekleştirilen işlemlerin toplam işlemler içerisindeki payı yüzde 8.7'ye ulaşmıştır.

- Borç Hesabı Kartları:

1977'de Visa ilk olarak Visa borç hesabı kartını çıkartmıştır.

Borç hesabı kartları genellikle Amerika'daki ticari olmayan finansal kurumların ilgisini çekmiştir. Master Card gibi Visa da borç hesabı kartlarında bir başarısızlık yaşamıştır. On yıllık bir çabanın sonucunda sadece 7 milyon kart çıkartılmıştır ve bu durum iki büyük kredi kartı örgütünün niçin anlaşarak "Entree" adında ortak bir borç hesabı kartı çıkarttıklarını açıklamaktadır.

- Seyahat Çekleri:

1979'da Visa faaliyetlerini seyahat çeklerine yaygınlaştırmış ve bankaları Visa başlığı altında seyahat çeki çıkartmaya çağırmıştır. Dünya'da seyahat çeki veren belli başlı kurumlardan sadece Barclay's Bank "Visa" adı altında çalışmaya karar vermiştir ve Visa seyahat çeklerinin yaklaşık yüzde 70'ini çıkartmaktadır. Visa 1984 yılında dünya seyahat çekleri piyasasının yüzde 50'sini ele geçirmeyi planlamış ancak bu hedefinde başarısız olmuştur.

Visa, 1985 yılında seyahat sertifikaları çıkartmıştır. Visa seyahat sertifikaları seyahat acentaları tarafından müşterilere otel ve araba kiralama gibi hizmetlerin ödenmesinde kullanılmak üzere verilmiştir.

e- Eurocheque

Eurocheque'in yaratıcısı Deutsche Bank'dan Dr. Eckart Von Hooven'dir. Avrupa bankalarının birbirlerinin çeklerini bozarken ortaya çıkan çift yönlü işlemlerin yerini alacak bir sistem olarak önerilmiştir. Onbeş Avrupa ülkesindeki bankaları kapsayacak şekilde standart bir çek bozma prosedürü getirmek amacıyla 1968'de uygulamaya konmuştur.

Eurocheque bazı Avrupa ülkelerindeki bankaların 1974 yılında yerel garanti sistemini bırakarak tek bir eurocheque sistemine geçmeleri ile bir adım daha ileriye götürülmüştür. Bu sistem çeklerin bozulmasında olduğu kadar perakende alışverişlerde de bir kolaylık getirmiştir. Müşterilerin ellerindeki tek tip eurocheque kartları ve eurocheque'ler, ödemenin yapılacağı ülkenin yerel para birimiyle hazırlanmaktadır. Bu sayede yabancı ülkelerde yapılacak alışverişlerde normal bir yurtiçi çek gibi kullanılabilir.

TABLO - 6
AKTİF EUROCHEQUE ÜLKELERİ
(1986 Sonu İtibariyle)

	<u>Kart Sayısı (Bin)</u>
Avusturya	1.950
Belçika	2.800
Fransa	9.200 (*)
Almanya	20.500
İtalya	1.200 (*)
Hollanda	2.600
İsveç	6
İsviçre	1.300
İngiltere	1.500
Diğer Ülkeler	535
Toplam	41.591

(*) Fransa ve İtalya'da çıkartılan çeklerin hemen tamamı tek tip niteliğinde değildir.

Kaynak: VITTAS/FRAZER & METAXAS-VITTAS, s.417.

Yirmibir Avrupa ülkesindeki bankalar eurocheque sisteminde geçerli olan kartlar da vermektedir. Bankalar artan bir şekilde yerel çek garanti kartlarını tek tip eurocheque garanti kartları ile değiştirmektedirler. 1989 sonunda İtalya da tamamiyle tek tip sistemine geçmiştir.

- ATM Paylaşım Ağı:

Eurocheque ATM ağı üç ülkedeki kart sahiplerinin İspanya'daki ATM'leri kullanabilmelerine olanak tanınması ile 1984 yılında kurulmuştur. 1987'nin ortalarında 7 ülkeden 21 milyon tek tip eurocheque kartı ATM ağındaki 3120 makinede kullanılabilmekteydi. Bu makinelerin 1500'den fazlası İspanya'da, 1100'ü İngiltere'de toplam 370 tanesi ise Danimarka, Almanya ve Portekiz'de yer almaktaydı. Bu nedenle, eurocheque ATM ağının oldukça yavaş bir gelişim gösterdiği söylenebilir.

f- Postcheque

Postcheque bankaların tek tip eurocheque sistemine rakip olan Avrupa posta çeki sistemidir. Avrupa'lı turistler için iyi bir çek bozdurma kolaylığı sağlayan bu sistemin 1980'li yılların sonu itibariyle hacmi oldukça sınırlıdır ve sadece belirli Avrupa ülkelerinde verilmektedir.

TABLO - 7

POSTCHEQUE VEREN ÜLKELER

Belçika	Danimarka	Fransa
İzlanda (*)	Japonya	Lüksemburg
Hollanda	Norveç	İsviçre
İngiltere		

(*) Sadece Yurtiçi kullanım için.

Kaynak: VITTAS/FRAZER & METAXAS-VITTAS, s.419.

Posta eki hesabını kullanabilmek için msterilerin bir posta çeki hesabı açtırmaları gerekir. Başvuru zerine, bu msterilere tek tip posta çekleri ve posta çeki kartları verilmektedir. Posta ekleri, çoğu Avrupa ve Akdeniz'e kıyası olan yaklaşık kırk ülkedeki postanelerde bozdurulabilir. Japonya ve diğer bazı uzak doğu lkelerinin (Endonezya, Surinam gibi) sisteme dahil edilmesi, posta eklerine eurocheque'lerden daha geniş bir alana ulaşma olanağı vermiştir.

Çekler yerel para birimi üzerinden yazılmakta ve bozdurma anında herhangi bir masraf alınmamaktadır. Posta ekleri müşteri açısından eurocheque'lerden daha ucuzdur.

Posta eklerinde lider lke Hollanda'dır. Posta ek kartlarının büyük bir bölümü bu ülke tarafından verilmiştir ve yurt dışında nakit elde etmek için gerçekleştirilen işlemlerin % 90'ını oluşturmaktadır.

g- Diğer Uluslararası deme Sistemleri

- Seyahat ekleri:

American Express, Master Card ve Visa dışında bazı bankalar kendi bağımsız isimleri altında seyahat çeki vermektedirler. Bu konudaki iki banka Bank of America ve Citibank'tır ve her ikisinin de dünya piyasasında yüzde 12'lik bir paya sahip oldukları tahmin edilmektedir.

Bunlar bir çok ülkede yerel bankalar aracılığı ile uygulanan ve bir çok ülkede kullanılabilen uluslararası ödeme sistemleridir. Ancak belli başlı global ödeme sistemlerinin biraz gerisinde kalmaktadırlar, nk çeki veren banka ile müşteri arasındaki ilişki temelde kısa dönemlidir ve müşteriler bankaları hangi seyahat çekini veriyorsa onu kabul ederler. eki veren ile müşteri arasındaki ilişki ek kullanıldığı anda sona ermektedir.

- Kredi Kartları:

American Express, Eurocard ve Diners Club dünya seyahat ve eğlence kartları konusunda lider durumundadırlar. Fakat JCB Card bunlar için ciddi bir rakip görünümündedir. 1961'de piyasaya çıkan JCB Card başlangıçta yurtiçi kullanım için düzenlenmişti, ancak 1981'den itibaren tüm dünyada kartı kabul eden bir mağazalar ağı gelişmeye başlamıştır. Doğal olarak bu mağazalar Japon işadamları ve turistlerinin sık sık ziyaret ettiği yerlerde yoğunlaşmıştır. 1984 yılından sonra JCB Card lisanslı olarak Hong Kong ve Hawaii'den başlamak üzere Japonya'nın dışında da verilmeye başlanmıştır.

JCB Card'ı veren az sayıda ülke bulunması JCB'yi Diners Club ve Eurocard karşısında daha az global hale getirmektedir. Ancak sayı olarak JCB, American Express'den sonra ikinci sırayı almaktadır. Hemen hemen tamamı Japonya'da çıkarılmış olan toplam JCB Card sayısı 1986 sonunda yaklaşık 8 milyona ulaşmıştır. Japonya'da kart çok sayıda banka, sigorta şirketleri, departman mağazalar ve diğer şirketler tarafından verilmektedir.

Sears (Roebuck and CO.) tarafından çıkarılan ve şu anda yerel olan ancak ileride Master Card ve Visa tarafından oluşturulan duopol piyasayı zorlayacak olan bir başka kart da "Discover"dır. Sears, bu kartı 1986'da piyasaya çıkarmış ve geleneksel banka kredi kartlarının kart sahiplerine ve mağazalara ödettiği kart kullanım ücretlerini azaltmıştır.

Sears çıkardığı kartın kabul edilmesi ve lisans verilmesi için yabancı mağazalarla görüşmelerde bulunmuştur. Geniş olarak kabul edilmesi ve kartı veren firmaların artması durumunda Discover tam anlamıyla bir global ödeme sistemi olabilir.

Havayolları da global ödeme kartları sağlamak açısından gelişme göstermişlerdir. Universal Air Travel Plan adı altında hava yollarının çıkardığı kartların kabulü yaygın olmakla birlikte, kullanım alanı sınırlı olan bu tür kartlar için nispeten küçük bir piyasa söz konusudur. Mayıs 1987'de onüç Avrupa Havayolunun bir araya gelmesi ile "Airplus"

adında yeni bir kart çıkarılmıştır. 1987'nin sonunda söz konusu kart dokuz ülkede çıkarılmakta idi ve oteller, araba kiralama şirketleri bu kartı kabul etmeyi kararlaştırmışlardı. Bu yüzden kartın temel fonksiyonu olan uçak biletini ödemenin ötesine geçilmiş ve kart sahibi açısından yararı artmıştır.

C. Kredi Kartlarının Avantajlı ve Dezavantajlı Yönleri

a- Kredi Kartlarının Avantajlı Yönleri

aa- Kredi Kartını Kullanan Açısından

1- En önemli avantajlarından biri, nakit para taşıma gereğini ortadan kaldırmasıdır. Yurt içinde ve dışında, kredi kartlarının geçerli olduğu bütün işyerlerinde, tek imzayla alışveriş yapılabilir. Bu imkân da kart sahibini para taşımanın muhtemel bazı tehlikelerinden (çalınma, kaybolma gibi) kurtarmaktadır.

2- Kredi kartı sahibine prestij (saygınlık) kazandırır. Günümüzde kart sahibi yanında parası bulunmadığı için ödeme güçlüğü içinde bulunan bir kişi olarak değil, aksine, kredi değerliliğine sahip, güvenilir, saygın bir kişi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle yurt dışında artık nakit para ile alışveriş yapan kişilere pek itibar edilmemektedir. Cepte taşınan kredi kartı sayısı ile orantılı olarak saygınlık da artmaktadır.

Bu arada kredi kartı sahibine uzun süreli yolculuklarda meydana gelebilecek beklenmedik olaylar karşısında manevi bir güvence sağlamaktadır. Bu tür olaylar sonunda büyük masraflarla karşılaşsa ve yanında yeterli parası bulunmasa dahi, kredi kartı vasıtasıyla harcamalarının büyük bir kısmını karşılayabileceğini bilerek, kendini güvende hissetmektedir.

3- Uluslararası kart sahipleri, yurt dışında dövizsiz kalma gibi bir sorunla karşılaşmazlar. Uluslararası kredi kartları ile birlikte kişiye verilen özel şifre kullanılarak yurtdışında kredi kartının bağlı olduğu herhangi bir otomatik veznedenden kolaylıkla o ülkenin parasını çekebilir. Ayrıca kredi kartı sayesinde daha fazla alışveriş yapma

imkânına sahip olur ve bütün ihtiyaçlarını karşılayabilir (9).

4- Kart sahibine faizsiz kredi kullanabilme imkanı sağlar. Satın alma işleminde yaklaşık bir ay sonra gelen hesap özeti gelene dek ödeme yapmaya gerek yoktur. Daha sonra tüketici ödemede bulunmak için ilave bir 25 güne sahiptir. Böylece yaklaşık iki aylık bir süre için faizsiz kredi kullanmış olmaktadır (10).

Ayrıca ekstrede belirtilen borcun tamamının son ödeme gününe kadar ödenmesi de şart değildir. Kısmi ödeme yapılabilmektedir. Ödenmesi gereken asgari tutar, genellikle borç üzerinden belirli bir yüzde hesaplanarak bulunmakta ve banka tarafından ekstrede bildirilmektedir (11).

5- Krediyne sürekli erişim olanağı sağlar. Tüketici borcunun bir kısmını öder ödemez bu miktar kadar krediyne satın alma işlemlerinde kullanabilmektedir. Bu husus "revolving credit" olarak adlandırılmaktadır (12).

6- Ayrıntılı hesap ekstreleri hareket gören her hesap için aylık olarak çıkarıldığından, kişinin bütçe yapmasına ve takibine yardımcı olmaktadır.

7- Kişi yanında para taşımadığından ve parası mevduat olarak bankada kalacağından faiz kazanır.

8-Kredi kartı sadece ismine düzenlenen kişi tarafından kullanılabilir. Bankadan alınacak kredi kartlarında imza örneği olacağından kişinin kredi kartını kaybetmesi durumunda başkasının kullanması da engellenmiş olur.

9- Bunlardan başka, seyahat eden kişilere şu imkânları da sağlamaktadır (13):

i) Kredi kartı ile garantili otel rezervasyonu yapılır,

ii) Kaybolan ve çalınan kartlar, bildirimini izleyen 24-48 saat içinde yenilenir

9 **Dünya Gazetesi**, 30 Ocak 1989, s.7.

10 Don WRIGHT/Wally VALENTINE, **Business of Banking**, Northcote House Publishers Ltd., 1987, s.103.

11 Olcay KILIÇ, "Kredi Kartları Kullanımı Her Geçen Yıl Artıyor", **Dünya Gazetesi**, 30 Ocak 1989, s.3.

12 Bkz. WRIGHT/VALENTINE, s.103.

13 KILIÇ, s.3.

- ve bu durumdaki kişiye acil nakit hizmeti verilir,
- iii) Kart sahibine otomatik olarak kaza sigortası sağlanır,
- iv) Yurtdışına giden kişilerin, yabancı ülkelerdeki sorunlarının çözümü için tıbbi ve hukuki danışmanlık hizmetleri verilir,
- v) Havaalanı vs. gibi merkezi yerlerde otomatik veznelere aracılığı ile nakit ihtiyaçları karşılanır.

bb- Kredi Kartını Kabul Eden İşyerleri Açısından

1- İşyerleri, o an nakit parası olmadığı için alışveriş yapamayan müşterilerine satış yaparak iş hacimlerini genişletmiş olurlar.

Kredi kartı nisbeten daha dar gelirli sayılabilecek maaşlı veya ücretli kesimin de, maaş dönemini beklemeksizin diledikleri zaman mal satın almalarını sağlayarak, işletmelerin satış düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır.

2- Kredi kartı çıkaran kurumlar, belirli aralıklarla üye işyerleri listeleri yayınlarlar. Bu listeler kart sahiplerine ücretsiz olarak gönderilir ve müşteriler sözkonusu listelerden ihtiyaçları olan malları satan işletmelerin ünvanını, yerini ve telefonunu öğrenme imkânına sahip olurlar. Bu sayede de işletmeler reklâm harcamalarının, bir bölümünden tasarruf etmiş olurlar.⁽¹⁴⁾

3- İşletmeler kredi kartı ile yapmış oldukları satış karşılığında çok kısa bir sürede nakit parayı alırlar. Böylece sanki peşin para ile satış yapmış olurlar. Böylece çek, senet gibi ödeme araçları kabul etmenin riskinden, masraflarından ve tahsil süresinden kurtulurlar.

Görüldüğü gibi kredi kartı özellikle taksitle mal satan işletmeler yönünden zaman, harcama ve risk ögelerini büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır.

4- Kredi kartı kabul eden işyerlerinin bir anlamda diğer işyerlerine oranla daha güvenilir oldukları söylenebilir. Çünkü, bu işyerleri üyeliğe kabul edilirken bir elemenden

¹⁴ Ömer TEOMAN, **Hukuki Yönden Kredi Kartı Uygulaması**, İktisat Bankası Eğitim Yayınları, No.12, Nisan 1989, İstanbul, s.31.

geçirilmektedirler.

5- Büyük miktarlardaki satışlarda kredi kartı şirketi ile ilişki kurularak hesabın kontrolü sağlandığı için emniyet sağlar (15).

cc- Bankalar Açısından

Kredi kartı uygulaması genelde bankalar aracılığı ile yapılır. Çünkü kart sahibinin ödeme garantisinin bir kuruluş tarafından üstlenilmesi gerekir ve kart sahibinin ödeme gücünü belirlemek, mevduat hesabını tutmak, kart ödemelerini hesaptan doğrudan tahsil etmek gibi işlemler için bankalar en uygun kuruluşlardır. Bunun yanısıra, kredi kartı ihraç eden banka dışı kuruluşlar da bulunmaktadır. Örneğin, Diners Club gibi.

Kredi kartı uygulamasının bankalara sağladığı avantajlar ise şöyle sıralanabilir (16):

1- Banka, anlaşma yaptığı işyerlerinden, satış üzerinden yüzde olarak hesaplanan bir komisyon alır. Bu, banka için bir ek gelir oluşturur.

2- Kredi riski, birçok kullanıcıya bölünerek azaltılmış olur.

3- Kredi kartları genellikle hayat standardı belirli bir düzeyin üzerindeki kişilere verildiğinden, bunlar banka için iyi bir mevduat müşterisi olabilirler. Çünkü kredi kartlarının bir kısmı, bankalarda asgari bir mevduatı olan kişilere verilmektedir.

4- Kredi kartı sahibinin yaptığı alışverişlerin geri ödemesi genellikle hasaptan hesaba virman yoluyla olduğundan, paranın bankada kalma yani mevduat teşkil etme süresi uzar.

5- Yabancıların Türkiye’de kullandıkları kredi kartları vasıtasıyla bankalara önemli ölçüde döviz girmektedir. Bu dövizlerin bankaya sağladığı yararlar yanında, bankaların dolaylı olarak ülke turizmine katkıda buldukları da söylenebilir.

6- Kredi kartı uygulamasının bankalar için iyi bir reklâm aracı olduğu ve reklâm giderlerini bir ölçüde azalttığı da söylenebilir. Çünkü, kredi kartlarını kabul eden

15 Bkz. WRIGHT/VALENTINE, s.103.

16 Kemal KARAL, “Bankacılık Yönünden Kredi Kartları”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl.21, S.5, Mayıs 1984, s.29.

işyerlerinin vitrin ve benzeri görünür yerlere yapıştırmak zorunda oldukları amblemler, banka için sürekli ve masrafsız reklâm sağlamış olmaktadır.

Kredi karu uygulamasının, bu işlemin taraflarına sağladığı avantajların yanında ülke ekonomisine de bir takım yararlar sağladığı söylenebilir. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz ⁽¹⁷⁾:

1- Kredi kartı kullanımı, dolaşımdaki kâğıt para miktarının azalması ve tasarruf mevduatının artması sonucunu doğurabilir. Kredi kartı ile yapılan alışverişler sonucu piyasada dolaşan para, “kaydi para” olmaktadır.

2- Kredi kartı ile yapılan günlük alışverişlerde paranın yıpranmasından doğacak zararlar da bir ölçüde önlenabilmektedir.

3- Yabancı turistlerin büyük kısmı kredi kartı kullandığından ülkemize bu yolla döviz girdisi sağlanabilecektir.

4- Ayrıca, tüketici finansmanında önemli bir araç olan kredi kartlarının kullanımının yaygınlaşması ile tüketim mallarına olan talepteki belli dönemlerde oluşan aşırı dalgalanmalar ortadan kalkarak, fiyat hareketlenmelerinin asgari düzeyde olması sonucu ortaya çıkabilir.

Kredi kartları kullanımının henüz tam anlamıyla yaygınlaşmadığı ülkemizde; yavaş yavaş bu konuya olan ilgi artmakta ve kredi kartlarının taraflarına ve ülke ekonomisine sağlayabileceği avantajlar konusunda aşağı yukarı aynı görüşler ileri sürülmektedir.

Kredi kartı kullanımının altyapısı ve hukuki düzenlemeleriyle birlikte yaygın bir şekilde uygulanması halinde, sağlayacağı avantajların, dezavantajlarından fazla olacağı görüşünü benimsemekteyiz. Meydana gelebilecek olumsuzlukların daha çok hukuki ve teknolojik altyapının yeterince oluşturulamamasından; konunun çok yeni olması sebebiyle insanların bu olay hakkındaki bilgi eksikliklerinden ve alışkanlıklarından vazgeçme konusundaki kararsızlıklarından kaynaklanabileceğine inanmaktayız.

¹⁷ İsmail YALÇINKAYA, “Aylık Toplam Kredi Kartı Ciro su 50 Milyar Lira”, **Dünya Gazetesi**, 29 Ocak 1990, s.3.

b- Kredi Kartlarının Dezavantajlı Yönleri

aa) Kredi Kartını Kullanan Açısından

- 1- Kredi kartının, sahibinin harcama yapma eğilimini artıracakları ileri sürülmektedir.
- 2- Kredi kartını kabul eden işyerlerinin, kredi kartı kurumuna ödemek zorunda olduğu komisyonu fiyatlara yansıtabileceği, bunun da sonuç olarak kart sahibinin ve hatta peşin para ile alışveriş yapan diğer tüketicilerin zarara uğramalarına yol açacağı ve fiyatların yükselebileceği söylenmektedir.
- 3- Kredi kartı sahibinin kartı fiilen kullanmasa bile, kredi kartı çıkaran kuruma yüksek bir yıllık aidat vermekle yükümlü olması, ayrıca kart kabul eden işletmelerin sayısının peşin para ile alışveriş yapılan yerlerden az olması da bir dezavantaj olarak ileri sürülmektedir.
- 4- Kart sahibi satın aldığı malın daha sonra bozuk çıkması halinde dahi, kredi kartı kurumuna alışveriş tutarının tümünü ödemek zorunda kalmakta ve söz konusu malla ilgili haklarını sadece üye işyerine karşı kullanabilmektedir (18).

bb- Kredi Kartını Kabul Eden İşyerleri Açısından

- 1- Üye işyeri, kredi kartını çıkaran kuruma her işlem nedeniyle komisyon ödemek zorundadır. Bunun da üye işyerinin kârını azalttığı söylenmektedir.
 - 2- Kredi kartını kabul eden işyerleri açısından kredi kartı ile yapılan alışverişlerin zaman ve işgücü kaybına yol açtığı iddia edilmektedir.
- Üye işyeri, kendisinden yaptığı alışverişin bedelini kredi kartı ile ödemek isteyen müşterinin kartının önce geçerli olup olmadığını inceleyecek, daha sonra bu kartın çalıntı ya da kayıp kart listelerinde bulunup bulunmadığına bakacak, kartı imprinter aygıtına koyarak müşteriye ve kendi işletmesine ait bilgileri harcama belgesine aktaracak, bu

18 TEOMAN, s.34.

belgenin alışveriş, vergi gibi bölümlerini elle doldurduktan sonra, müşteriye imzalatacaktır. Daha sonra toplanan harcama belgesi bedellerinin kredi kartını çıkaran kurumdan tahsil edilmesi işlemi vardır. Harcama belgelerinin tarih ya da satın alınan mal açısından sıraya konulması, sırada bekleme ve kredi kartı kurumunun verdiği çekin bankadan tahsili gibi işlemlerin yapılabilmesi için, işyeri personelinden bir bölümünü bu iş için görevlendirmek zorunda kalmaktadır. Bütün bu işler de üye işyerinin zaman ve işgücü kaybına uğramasına neden olmaktadır (19).

cc- Bankalar Açısından

Kredi kartı çıkaran kurumlar (bankalar) istedikleri kart sayısı düzeyine erişmekte çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların bir kısmı bilgisayar sistemine geçtikten sonra önemli ölçüde ortadan kaldırılmışsa da iki büyük sorun hâlâ gündemde bulunmaktadır. Bunlar;

- 1- İşlemlerin yapılmasında zorunlu olan kırtasiye işlemleri,
- 2- Sahtekârlıklar'dır.

Günümüzde, kart uygulamasında görülen artışla birlikte, kullanılan ya da düzenlenen belge miktarı da artmıştır. Bu durum, söz konusu işlemler için gerekli elemanların istihdamı sonucunu doğurmuştur.

Sahtekârlıklarla ilgili sorunların giderilebilmesi için güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi çalışmaları yapılmaktadır. Sahtekârlıklarla ilgili problemler daha çok; kartların yasal olmayan yollardan basılması konusunda değil, çalınması veya kaybolmasından kaynaklanmaktadır.

Bu tür sorunların önlenmesi için kredi kartı ihraç eden kurumların alması gereken önlemlerden bazıları şöyle sıralanabilir:

- 1- Bankalar, çek ve kart kullananların karşı karşıya buldukları riskler konusunda

19 TEOMAN, s.38.

uyarıcı kampanyalar düzenleyebilir; bu konu ile ilgili posterler, kitapçıklar ve broşürler yayımlayabilir ve olası bir takım tehlikeler konusunda halkı bilinçlendirmeye çalışabilirler.

2- Uygulamaya konabilecek bir takım sistemlerle elektronik olarak kredi kartı merkezinden kartın geçerliliği hakkında bilgi verebilirler.

3- Kredi kartı şirketleri, işyeri bazında meydana gelebilecek sahtekârlıkları önleyebilmek için işyerlerinin güvenlik ve kontrol prosedürünü artırıcı yeni yöntemler sunabilirler. Örneğin güvenlik önlemlerini artırıcı imza doğrulama sistemleri, ses, parmak izi ve fotoğraf analizi yapan aletler gibi.

II- KREDİ KARTLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1. DÜNYA'DAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

Önemli bir ödeme aracı olan kredi kartları ilk olarak **Amerika Birleşik Devletleri**'nde uygulanmaya başlanmıştır. İlk olarak 1894 yılında Hotel Credit Letter Company bir kredi kartı çıkarmıştır. Sadece turizm sektöründe sınırlı bir uygulama alanı bulan bu karttan sonra, 1914 yılında Western Union Bank belirli ölçüde kredi sağlama işlevine de sahip bulunan bir kredi kartını piyasaya sürmüştür (20).

1924 yılında General Petroleum Company, ilk petrol kredi kartını çıkarmış ve müşterilerinin istasyonlarından bu kartla benzin alabilmesini sağlamıştır (21).

Çıkarılan ilk kart örneklerinin sınırlı bir kullanım alanına sahip olması nedeniyle kredi kartı çıkaran kurumlar, daha yaygın kullanıma sahip modeller aramaya başlamışlardır. Özellikle işadamlarının sık sık seyahatlere çıkmaları, değişik eyaletlerde kabul gören ve kullanımı herhangi bir tutarla sınırlı olmayan kredi kartlarının oluşmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla merkezleri A.B.D.'nin belirli bir eyaletinde olan benzin şirketleri, diğer eyaletlerdeki aynı nitelikteki şirketlerce kabul görecektir kartlar çıkarmışlar

20 TEOMAN, s.13.

21 Patrick FRAZER, *Plastic and Electronic Money: New Payment Systems and Their Implications*, Woodhead-Faulkner Ltd., Cambridge, 1985, s.16-18; ALPERGİN, s.19.

ve böylelikle “üç taraflı sistem” olarak adlandırılan sistemin temellerini atmışlardır. Bu yöntemin en önemli özelliği, müşteri ile kredi kartını bizzat çıkaran kurum arasında üçüncü bir kişinin işlemlere aracılık etmesidir (22).

1940’lı yıllarda, finans kuruluşları da bu akıma ayak uydurmaya başlamışlar ve Flatbush National Bank mağazalarda kabul gören ilk kredi kartını tedavüle çıkarmıştır(23).

1950 yılında Diners club ilk seyahat ve dinlence kartı uygulamasını başlatmıştır.

Diners Club’un kurulması ve “Universal Card” diye de nitelendirilen, her yerde geçerli olabilen bir kartın çıkarılması ile Amerika Birleşik Devletleri’nde kredi kartı uygulaması iyice yaygınlaşmış, zamanla, ülke sınırlarını da aşarak Avrupa’ya da taşmıştır(24).

Amerika Birleşik Devletlerin’de kredi kartı uygulamasının giderek yaygınlaşması sonucu bankalar bu kârlı alana girmeye başlamış ve ilk olarak 1951 yılında New York’daki Franklin National Bank bir kredi kartı çıkarmıştır. Onu izleyen bir kaç yıl içinde yaklaşık 100 banka daha kredi kartı uygulamasına geçmiştir.

1958 yılında Bank of America “Bank Americard” adı altında ve Amexco “American Express” adı altında ilk uluslararası kartları çıkartmışlardır. 1965 yılında Bank of America, diğer bankalara, Bank Americard’ı çıkarmaları için lisans vermeye başlamıştır. Yine 1965’de ABD’nin doğu eyaletlerindeki 14 banka, Bank Americard’a rakip olarak Interbank adı altında bir takas kuruluşu oluşturmuşlardır. 1967’de ABD’nin batısındaki 14 eyaletin bankaları birleşerek Mastercharge programına katılmışlar ve 1970-1974 yılları arasında ABD dışındaki birçok banka söz konusu programa katılmaya başlamışlardır. Bu uluslararası örgütlenme sonucunda 1974 yılında, International Bank Americard Corporation (IBANCO) kurulmuştur. VISA ismi 1977 yılında kabul edilmiş ve daha sonra National Bank Americard Incorporated “VISA USA” olmuş, IBANCO VISA

22 TEOMAN, s.14.

23 “Dünya’da ve Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Egebank’ın Sistemi”, *Dünya Gazetesi*, 19 Ekim 1992, s.5.

24 TEOMAN, s.15.

“VISA Uluslararası” ve Bank Americard da “VISA” kart haline gelmiştir (25).

Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri’nde tüm Dünya’da da geniş bir kullanım alanına sahip dört büyük kredi kartı kurumu faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bunlar sırasıyla; Diners Club, American Express Company, Bank of America tarafından çıkarılan Bank-Americard ve Master Card’dır.

Almanya’da başlangıçta kredi kartına karşı çekingen bir tavır ortaya konmuş ve garantili çek diye tanımlanan, müşterilerin para yerine kullanabildikleri çekler tercih edilmiştir. Ancak, 1970’lerden sonra kredi kartları kabul görmeye başlamıştır.

Almanya’da, Amerikan kredi kart sisteminin tamamlayıcısı olarak “Eurocard” adı verilen bir sistem ortaya konmuştur.

Eurocard’ın uygulamaya geçmesi ile birlikte Almanya’da kredi kartı konusunda karşıt fikirler arasında tartışmalar başlamıştır.

Kredi kartına karşı olanlar; kredi kartına talebin artması halinde, kart kabul eden işletmelerin kredi kartını çıkaran kurumlara ödeyecekleri komisyonları fiyatlara yansıtmaları sonucu fiyatların yükseleceğini ileri sürmüşlerdir (26).

Alman Ticaret Odaları Birliği de Eurocheque gibi yerleşmiş bir sistem varken, kredi kartlarının gereksiz olduğunu savunmuşlardır. Almanya’daki bankalar uzunca süre bir Amerikan istilası olarak gördükleri kredi kartlarına karşı pazarı kapalı tutmaya çalışmışlar; “Eurocheque”i geliştirmeye çalışmışlardır (27).

Bütün bu tartışmalara ve karşı çıkmalara rağmen, Almanya’da kredi kart sistemi yerleşmiş ve American Express, Diners Club, Eurocard, Visa gibi başlıca dört kredi kartı geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

İsviçre’de büyük mağazalar, lokantalar, otomobil kiralama şirketleri, benzin istasyonları, havayolu şirketleri tarafından çıkarılan özel müşteri kartları, yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da geçerli kabul edildikleri için bir anlamda uluslararası kartların işlevini görmektedirler.

25 Tony DRURY/Charles W. FERRIER, *Credit Cards*, Butterworths, London, 1984, s.22.

26 TEOMAN, s.19.

27 Bkz.: “Plastic Cards”, *Financial Times*, 15 September 1988, s.6.

İsviçre’de de American Express, Diners, Club, Eurocard ve Visa gibi uluslararası kartlar bulunmaktadır. Eurocard sahipleri yapılan işbirliği anlaşmaları sonucunda İngiliz Access ve American Master Card’ın da üyesi olabildikleri gibi ayrıca yine American Master Card aracılığı ile bazı Japon kredi kartı kurumları ile de bağlantı sağlayabilmektedirler. Bunlardan yalnızca Visa sahipleri isterlerse nakit para da kullanabilmektedirler (28).

İngiltere’deki ilk kredi kartı, Barclays Bank tarafından 10 Ocak 1966 tarihinde Bank Americard ile işbirliği yapılarak çıkarılan Barclaycard’dır. 1977’de IBANCO, adını Visa International olarak değiştirdikten sonra; Barclaycard, Visa Logosunu kullanmaya başlamış ve böylece uluslararası popülaritesi artmaya devam etmiştir.

1972’de İngiltere’nin önde gelen öteki bankaları (National Westminster Bank, Midland Bank ve Lloyds Bank) “Joint Credit Card Company Limited”i kurmuş ve bunların sponsorluğunda Access Card piyasaya sürülmüştür. Bu gruba daha sonra Williams and Glyn’s Bank, Royal Bank of Scotland, Clydesdale Bank, Northern Bank ve Ulster Bank katılmışlardır.

Access 1973’de Eurocard sistemine girmiş ve Nisan 1975’de Interbank Card Association’a (Master Charge) üye olmuştur.

1978’de ise TSB Central Board tarafından kurulan TSB Trustcard Limited, “Trustcard” ı piyasaya çıkarmış ve Visa International’a üye olmuştur.(29).

İsveç, nüfusunun yaklaşık yarısının kredi kartına sahip oluşu nedeniyle, belki de Avrupa’nın en gelişmiş kredi kartı sistemine sahiptir. İsveç’te yüzün üzerinde değişik kredi kartı kullanılmaktadır ve bunların hemen hemen hepsi her zaman ve her yerde kabul görür. Örneğin, taksi şoförleri bile kredi kartı kabul ederler.

28 TEOMAN, s.22.

29 Bkz.: D.G. HANSON, **Service Banking: The Arrival of the All-Purpose Bank**, 2. Baskı, The Institute of Bankers, London, 1983, s.194-195; DRURY/FERRIER, s.29-36; FRAZER, s.18-26. İngiltere’deki kredi kartlarına ilişkin son gelişmeler için ayrıca bkz.: “Credit Cards in Britain: On the debit side”, **The Economist**, 21-27 July 1990, s.82-83.

İtalya'daki bireysel bankacılık piyasası öteki önemli Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında az gelişmiş bir görünümde dir. İtalyanlar banka sistemini genellikle tasarruf için kullanırlar ve bireysel borç alma düzeyi düşüktür. Sonuç olarak, kredi kartlarının gelişimi sınırlıdır. Bankalarca çıkarılan kartlara Visa hakimse de, Credito Italiano (en büyük üçüncü ticari banka) Eurocard'ı tutundurmaya çalışmaktadır (30).

Özetle, günümüzde Visa, Master Card, Eurocard, Access ve American Express dünyada en yaygın kartlar niteliğini korumaktadır. Son yıllarda ayrıca Japonya'nın kredi kart kurumu olan JCB International da kullanılmaya başlanmıştır.

2. TÜRKİYE'DEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de kredi kartları uygulaması ilk kez 1963-64 yılları arasında "Le Diners Club" ve "Carte Blanche" ile başlamıştır. O yıllarda İstanbul Turizm isimli firmanın, Beyrut'taki Middle East temsilciliğine bağlı olarak başlattığı bu çalışmalar, ilk olarak geniş bir biçimde 1968 yılında Koç Grubu'na bağlı olan Servis Turistik A.Ş. tarafından ele alınmış; sözkonusu firma İstanbul Turizm Firması'ndan temsilciliği devralmıştır. Daha sonra Amerika'dan yurt içi kart çıkarma yetkisini de alarak "Diners Club" kartlarını piyasaya sunmuştur.

Diners Club'tan sonra Türk Ekspres Havacılık ve Turizm Ltd.Şti. aracılığı ile "American Express" kartları uygulamaya geçmiştir. Söz konusu iki kart 1975 yılına kadar piyasada birlikte yer almış, American Express'in sadece yurt dışında geçerli olan kartlarına karşılık Diners Club yurt içi kart verme işlemlerini sürdürmüştür.

1975 yılında Interbank Grubu'na bağlı olarak Master Card, Eurocard ve Access de piyasaya girmiştir. Bu üç kart grubunun uygulayıcısı Anadolu Kredi Kartları Turizm Ticaret ve A.Ş., önemli hissedarları ise Pamukbank T.A.Ş. ve Genel Sigorta A.Ş.'dir.

Daha sonra, kredi kartlarının sağladığı döviz girdisi ve piyasada gördüğü ilgi karşısında bankalar da yavaş yavaş bu işe girmeye başlamışlardır. Anadolu Bankası A.Ş., A.B.C. Turizm ile birlikte o dönemde yeni bir kart türü olan Visa'nın mümessilliğini

30 DRURY/FERRIER, s.38-39.

almışlardır. 1981 yılında Türkiye'ye giren Visa Card kısa sürede çeşitli bankalar tarafından uygulanmaya başlanmış ve bu bankaların sayısı altıya ulaşmıştır.

Bu uluslararası kartlar giderek yaygın bir biçimde uygulanmaya devam ederken; Türkiye'de ilk kez Pamukbank tarafından çıkarılan ve Prestige Card adı verilen bir kart piyasaya sürülmüştür.

Bu gelişmeler sürerken bu kez de bazı büyük mağazalar kendi müşterilerine hitap eden kredi kartı uygulamasına başlamışlardır. Bu mağazalardan bazıları; Beymen, Atalar, Pabetland, Printemps'dir.

Günümüzde ise çok şubeli ve büyük bankaların kredi kartı uygulamasına geçtikleri görülmektedir. Başlangıçta üç banka ile başlayan kart uygulamasında bugün çok sayıda banka faaliyet göstermektedir.

1992 yılı itibariyle Türkiye'de kredi kartı kabul eden yaklaşık 12000 civarında işyerinin bulunduğu söz edilmekte ve bunların genellikle seyahat, giyim, restaurant, turistik alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlar olduğu gözlenmektedir (31).

31 "Kredi Kartlarının Tarihçesi", *Dünya Gazetesi*, 29 Ocak 1990, s.7.

İKİNCİ BÖLÜM .
KREDİ KARTLARININ PARA ARZI VE TALEBİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİNE TEORİK BAKIŞ

I- KREDİ KARTLARI VE PARA ARZI (32)

Rezerv bankacılığı sisteminde, halkın nakit talebi banka mevduatlarını belirleyen faktörlerden birisidir. Halkın nakit talebi sifıra yaklaşırsa, sabit bir rezerv oranı uygulaması altında belirli bir miktardaki naktin daha geniş bir hacimde mevduata neden olması gerekir. Ancak bunun kötü tarafı halk tarafından artık kullanılmayan nakit para ile rezerv oranının ne işe yarayacağı sorununun gündeme gelecek olmasıdır. Eğer nakit için halkın bir talebi yoksa, yasal bir kısıt altında olmayan bir bankacının elinde niye para tutmayı tercih ettiğini anlamak güçleşecektir.

1. KREDİ KARTLARININ NAKİT PARA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kredi kartlarının kullanımının yaygınlaşması halinde çeklerin daha fazla yaşama şansı kalmayabilir. Bankalar açısından çek ve kredi kartı için iki ayrı provizyon sistemini yanyana kullanmanın ticari olarak anlamsız olduğu iddia edilmektedir. Kredi kartı kullanımının yaygınlaştırılması konusundaki baskıların büyük bölümü bankalardan geldiği için bankaların ortadan kalkmasını istedikleri unsur çek kullanımı olmalıdır. Aynı şekilde, bir mağaza sahibinin de müşterinin kredi kartı yerine çekle ödemede bulunmasını tercih

³² Bkz.: Thomas RUSSELL, *The Economics of Bank Credit Cards*, Praeger Publishers, New York, 1975, s.38-47.

etmesi için fazlaca bir neden yoktur. Mağaza sahiplerinin kredi kartı ile yapılan satışın değeri üzerinden bankaya bir komisyon ödemeleri gerektiği doğrudur; ancak mağaza sahiplerinin bu komisyonu müşterilerine aktarmaları mümkün olabilir. Bankalar kredi kartı ekstrelerinin ödenmesini garanti ettiklerinden mağaza sahibi çekin karşılıksız çıkması riskinden kurtulmaktadır. Satın alma işlemini gerçekleştirenler de muhtemelen çek yerine kredi kartını tercih edeceklerdir, zira kredi kartı ile istedikleri takdirde her zaman kredi olanağına sahip olmaktadır.

Buna göre bizim için konu çek karşısında nakit talebini belirleyen unsurlar değil, kredi kartı karşısında nakit talebini belirleyen unsurlardır. Örneğin, çekler ilgili bankanın bulunduğu bölgenin dışında ancak küçük bir alanda kabul edildiklerinden, bir toplumda nakit talebini belirleyen faktörlerden birisinin seyahat etme derecesi olabileceği ifade edilmektedir. Kredi kartlarının yaygınlaşmasının önemli bir nedeni kredi kartlarının kart sahibinin ya da kartı veren bankanın tanınmadığı bölgelerde bile geçerli bir ödeme şekli olması olabilir. Bu yüzden kredi kartı sahibi bir kişi yerel bölgenin dışındaki işlemleri için nakit kullanmak zorunda değildir ve kredi kartları nakit gereksiniminin yerini almaktadır.

Nakit paranın ortadan kalkıp kalkmayacağını belirleyecek olan birbiriyle ilgili üç faktörün sözkonusu olduğu iddia edilmektedir. Bu faktörler; dolaysız kullanıcı maliyeti, emniyet ve işlemleri gizleme olarak sıralanmaktadır. Dolaysız kullanıcı maliyetlerini ele alırsak, açıktır ki kredi kartları nakit paranın taşımadığı bazı maliyetleri beraberinde getirmektedir. Bir kredi kartı sisteminde satışın gerçekleştiği noktada kart üzerindeki bilgileri slip'e (ekstre) aktarmak için bir teçhizat gerekmektedir. Üstelik kredi kartı provizyonları için yüklüce bir bilgisayar maliyeti de sözkonusudur. Nakit parada da üretme, dağıtma ve sayma gibi maliyetler söz konusudur ancak bu maliyetler kredi kartı maliyetleri ile karşılaştırıldığında küçük maliyetlerdir.

Söz konusu maliyet karşılaştırmaları küçük miktarlı işlemler göz önüne alındığında önem kazanmaktadır. Örneğin, bir dükkândan bir gazete ya da bir paket sigara satın alınması gibi işlemler "öde ve çık" tipi işlemlerdir. Bu tür işlemlerde ödemenin nakit para ile yapılması sırasında, kredi kartının ve ekstrenin hazırlanarak imza edilmesine kadar geçecek süreden çok daha az beklenir. Bu da küçük işlemlerde nakit para kullanımının

tercihine neden olabilir.

Öte yandan emniyet sorunu da söz konusudur. Bu husus farklı nedenlerle de olsa kredi kartı sahibi bir kişi için olduğu gibi mağaza sahibi açısından da önemlidir. Kart sahipleri, amacı kredi kartını çalmak olan soygunlara maruz kalabilirler. Bir soyguncu için 1000 \$ limiti olan bir kredi kartı, kurbanın üzerinden çıkacak küçük miktarlı paradan daha değerlidir. Kart sahibinin kartın çalındığını hemen bankaya bildirmesiyle bir ölçüde yükümlülükten kurtulması mümkünse de bu durum kart hırsızlıkları tehlikesini ortadan kaldırmaz. Kart sahibi kişiler açısından kredi kartları soyulma tehdidini arttırabilir. Buna karşın kredi kartları mağazaların soyulma tehdidini ortadan kaldırır. Kredi kartı ekstreleri alınıp satılmadığı için bir mağazada biriken ekstreleri çalmanın hiç bir yararı yoktur.

Son husus gizlilik konusudur. Kredi kartları kişinin mali işlemleri hakkında sürekli bir kayıt durumundadır. Ortalama bir yurttaş için bu husus hem kişinin bütçesini doğru hazırlamasına yardımcı olarak hem de anlaşmazlık halinde satın alma işlemine kanıt teşkil ederek bir avantaj oluşturur. Öte yandan yasal ya da ahlâki olmayan işlere karışan bir kişi, bu tür işlemlerin banka kayıtlarına geçmesini istemeyebilir. Bu yüzden işlemleri hakkında bir kanıt bırakmak istemeyen birey nakit kullanmakla avantaj sağlayacaktır. Bu husus nakit kullanımının örneğin karaborsa faaliyetleri ile birlikte değişmesine yol açabilir.

Kredi kartları ile birlikte özel yaşamın ortadan kalkması (hiç bir finansal işlemin gizlenememesi anlamında) dikkat çeken bir konudur. Nakit para kişilere kendi hesaplarını kendilerinin tutmasına olanak tanır, fakat tek başına bu sebebin nakit paranın varlığını sürdürmesi için yeterli olması da pek mümkün değildir.

Şayet nakit para diğer gerekçelere bağlı olarak ortadan kalkarsa finansal işlemlerinin özel olduğunu savunanların karşı çıkacakları nokta kredi kartı hesapları üzerinde sıkı bir yasal denetim yetkisine sahip olacak kişilerin bulunacak olmasıdır.

Nakit para varlığını sürdürmeye devam ederse bunun nedeni nakit paranın küçük işlemlerde sağladığı kolaylık ve büyük bir satın alma gücünü yanında taşımanın getirdiği bireysel emniyet duygusu olacaktır.

Ancak ilke olarak bu hususlar nakit paranın varlığını sürdürmesine % 100 gerekçe teşkil etmeyebilir. Zaman içinde meydana gelebilecek teknolojik gelişmeler nakit paranın ortadan kalkmasına zemin hazırlayabilir.

2. KAYDI PARA EKONOMİSİNDE PARA ARZI

Nakit paranın kullanılmadığı bir ekonomi literatürde “kaydi para” ekonomisi olarak adlandırılmaktadır. Bu tür bir ekonomide para arzı bankaların herhangi bir kısıtlamaya tabi olmayan kâr maksimizasyonu davranışını yansıtır. Bu tür bir durum Don Patinkin tarafından ele alınmaktadır. Patinkin’e göre “kaydi para miktarının dışsal olarak belirlendiği varsayılmaktadır. Bu tür bir varsayım kâr maksimizasyonu amacıyla laissez-faire ilkeleri altında çalıştığı kabul edilen bankacılık sisteminin faaliyetleriyle uyumlu değildir. Aksine sistemin reel ücretler ve faiz oranı tarafından belirlenen bir para arzı fonksiyonuna sahip olduğunun varsayılması gerekir”⁽³³⁾.

• Para arzının tamamıyla endojen olduğu bir ekonominin var olabileceği kabul edilmektedir. Llyod W. Mints, “A History of Banking Theory” adlı kitabında, endojen bir sistemin parasal sorunlarıyla ilgili tartışmaların rezerv sistemiyle ilgili tartışmalardan önce gündemde olduğunu iddia etmektedir. Boris P. Pesek ve Thomas R. Saving ise, “Money, Wealth, and Economic Theory” adlı çalışmalarında, kaydi para miktarının dışsal olduğunu varsaymaktadırlar.

Gündeme gelen soru şudur: Kaydi para arzını belirleyen faktör nedir? Kaydi para arzının reel ücretlere ve faiz oranlarına bağlı olduğunu kabul eden Patinkin ticari bir bankanın para arz etme kararını tamamiyle bir firmanın fiziki mal arz etme kararına benzetmektedir. Ancak bir kaydi para ekonomisinde para arz etme kararlarının daha yakından incelenmesini gerektiren parayla ilgili bazı özellikler vardır.

• Parayı çıkaran bir çok banka olsa bile paranın üretilmesinde tam rekabet şartları hiç bir zaman geçerli olmayacaktır. Bunun nedeni çıkaran bankanın borcunu ifade eden

³³ Don PATINKIN, *Money, Interest, and Prices*, 2. Baskı, Harper and Row, New York, 1965, s.302 (RUSSELL, s.41’den naklen).

paranın homojen bir mal olmayışıdır. Para her zaman için çıkararak bankanın adını taşıyacak ve böylece her banka kendi parasını basma yönünde tekelleri bir güce sahip olacaktır. Sistemde bir çok banka varsa her bankanın parası başka bir bankanın parası için bir ölçüde ikame malı durumunda olacaktır. Fakat tekelleri unsuru ortadan kaldırmak mümkün olmayacaktır.-

Bu durumda tekelleri bir kaydi para üreticisinin durumunu ele alalım: Bu tekelleri kısa dönemli kâr maksimizasyonu ile ilgileniyorsa marjinal hasıla marjinal maliyete eşit oluncaya kadar para arzını arttıracaktır. (Marjinal hasıla parayı talep edenlerin çıkarılan son birim parayı talep ederken vazgeçecekleri kaynakların reel değeri ile ölçülmektedir). Söz konusu marjinal maliyet muhtemelen son birim paranın basılma masrafıdır ve son derece küçüktür. Kısa dönem kâr maksimizasyonu ile ilgilenen bir tekelleri bu durumda para arzını çok yüksek bir miktarda arttırmak isteyecektir.

Tekelleri uzun dönem kâr maksimizasyonu ile ilgileniyorsa, devletin enflasyondan elde ettiği geliri maksimize etmesiyle aynı konumda bulunacaktır. Bu yüzden Milton Friedman'ın analiz biçimini uygulayabiliriz. Tekelleri, reel balans talep esnekliğine, nüfus ve gelirin büyüme oranına ve reel balans talebinin gelir esnekliğine bağlı olarak bir parasal genişleme oranı seçecektir.

Aynı genel hususlar bir çok bankanın olması durumunda da geçerlidir. Bankaların tümü kısa dönem kâr maksimizasyonu ile ilgileniyorlarsa tüm bankalar çıkartabilecekleri kadar çok para çıkartma eğiliminde olacaklardır. Bu konudaki tek kısıt her bankanın diğer bankalara göre çok para çıkartması halinde parasının değerinin düşeceğinin ve dolayısıyla müşteri kaybedeceğinin farkında olmasıdır. Serbest giriş şartları altında sektörün dengesi sıfır kâr durumunu gerektirmektedir ve bu yüzden para arzında daha da büyük artışlar görülebilir. Eğer bankalar uzun dönem kârlarını maksimize etme eğiliminde iseler her banka sadece belirli bir andaki müşteri kaybını değil zaman içerisindeki müşteri kayıplarını da göz önüne almak zorunda kalacaktır.

Buna göre nakit para ortadan kalkarsa bankaların işletilmesinde büyük değişiklikler beklenebilir. Bu değişiklikler bankacılık sisteminin düzenlenmesi ve kontrolü ile ilgili

değişiklikleri de beraberinde getirebilir. Kredi kartları bankacılık sektörünü parasal hizmetler teknolojisindeki değişiklik olasılığını göz önünde tutmaya zorlamaktadır. Bu tür bir olasılığın daha geniş kesimler tarafından görülmesi halinde ise nakit paranın ortadan kaldırılması da mantıklı bir adım olabilir.

3. KREDİ KARTLARININ PARA ARZI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Nakit para henüz ortadan kalkmış değildir. Mevcut parasal rejim kaydi paraya (ticari bankalardaki vadesiz mevduatlar) olduğu kadar nakit paraya da bağlıdır. Böyle bir durumda kredi kartlarının para arzını nasıl etkileyeceğini incelemeye geçmeden önce para arzı teorisini özetlemek gerekmektedir. Bu konuda Ronald L. Teigen'den yararlanılmaktadır (34).

Para arzı şu şekilde yazılabilir:

$$M = \left\{ 1 / [g(1 - n) + n + ts] \right\} [R^* - R^f]$$

M = Para arzı (halkın elindeki nakit + ticari bankalardaki vadesiz mevduatlar)

R* = Açık piyasa işlemleri sonucunda bankacılık sisteminin elinde bulunan toplam rezervler

R^f = Bankacılık sisteminin serbest rezervleri = bankaların atıl rezervleri eksi

Federal Rezerv'den borçlanmalar

g = Vadesiz mevduat zorunlu karşılık oranı

t = Vadeli mevduat zorunlu karşılık oranı

n = Halkın elindeki nakit paranın para arzına oranı (Sabit)

s = Vadeli mevduatların para arzına oranı (Sabit)

³⁴ Ronald L. TEIGEN, "The Demand for and Supply of Money", **Readings in Money, National Income, and Stabilization Policy** (ed. Warren L. Smith and Ronald L. Teigen), 3. Baskı, Homewood Ill, 1974, s.68-104 (RUSSELL, A.g.e., s.43'den naklen).

Teigen'in formülü n , s ve R^f sabit kabul edilerek biraz değiştirilmiştir. Bu üç değişkenin değeri maksimizasyon davranışını yansıttığı için n , s ve R^f 'nin ilgili piyasa güçlerinin bir fonksiyonu olduğu düşünülebilir. Ancak bizim ilgilendiğimiz konu kredi kartlarının analize dahil olmasıyla n , s ve R^f 'nin nasıl bir değişim göstereceğidir. Söz konusu değişkenler sabit kabul edilerek piyasa güçleri gibi değişkenler analizin dışında tutulmaktadır

Kredi kartlarının n 'in sıfıra doğru düşmesine neden olarak nakit parayı ortadan kaldıracığı hususu gerçek olmayabilir. Ancak kredi kartlarının, yaygın bir kullanıma sahip olması halinde n 'i düşüreceği kabul edilebilir. Sadece kredi kartlarının seyahat amacıyla nakit talebine olan etkisi ele alındığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Kredi kartı sahipleri ceplerinde bir tek kuruş olmaksızın isterlerse tüm batı dünyasında dolaşabilirler. Bu da nakit talebini azaltır ve n 'i düşürür.

Kredi kartı sahipleri satın alma işlemlerini gerçekleştirmek için nakit paraya gereksinim duymamaları nedeniyle vadesiz mevduatlardaki paralarını çekerek bunları faiz getiren vadeli mevduatlar gibi aktiflere yatırabilirler. Bu durum s üzerinde arttırıcı bir etki yaratacaktır. Ancak, böyle bir durumda gereksiz hale gelen vadesiz mevduatların yatırılabilceği tek aktif vadeli mevduatlar değildir. Bu yüzden n 'deki düşüşün aynı miktarda s 'ye yansması pek mümkün görünmemektedir.

Geriye kredi kartlarının R^f üzerindeki etkileri kalmaktadır. Bu konuyu tartışabilmek için bankaların R^f 'nin düzeyini nasıl tespit ettiklerini bilmemiz gerekir. Peter A.Frost, "Bank's Demand for Excess Reserves" adlı kitabında, serbest rezervlerin belirlenmesine ilişkin bir modeli test etmiştir. Bu modelde bankalar rezerv bulundurmanın maliyetini minimize etmeye çalışmaktadırlar ve rezervlerdeki artışlar ve azalışlar tesadüfi bir seyir izlemektedir. Firmaların para talebi ile ilgili benzer bir model Morton H. Miller ve Daniel Orr tarafından önerilmiştir (35).

Bu modellerin uygulanmasındaki güçlük, bankaya serbest rezerv giriş ve çıkışlarının kendi başlarına değişen birer kavram olmamalarıdır. (Yani bankaların serbest

35 RUSSELL, s.44.

rezervlerindeki değişmeler tesadüfi bir seyir izlememektedir). Aksine serbest rezervlerdeki artış ya nakit girişinin ya da vadesiz mevduat çıkışının bir sonucudur. Bu yüzden, kredi kartlarının serbest rezervler üzerindeki etkilerini görebilmek için vadesiz mevduat ve nakit hareketlerini ele almak gerekmektedir.

4. OVERDRAFT'LARLA KARŞILAŞTIRMA

Bir kaç Avrupa ülkesinde, özellikle İngiltere'de çek hesaplarına bağlı olarak çalışan otomatik bir kredi mekanizması vardır. Bu yüzden banka müşterileri çek hesaplarını kırmızı bakiyeye geçirmek suretiyle borçlanabilirler. İngiltere'de çek hesabının kırmızı bakiyeye geçebilmesine olanak tanıyan bu uygulamaya "overdraft" denmektedir. Overdraft uygulaması genel olarak ABD'de mevcut değildir.

Overdraft uygulaması, en azından İngiltere'deki şekliyle bir hak olmaktan çok bir ayrıcalık konumundadır. Bankanın herhangi bir nedenle müşterisinin hesap bakiyesinin kırmızıya geçmesini istememesi halinde yazılan çek, hesapta yeterli para bulunmaması nedeniyle kesen kişiye iade edilebilir. Bunun da ötesinde bankalar zaman zaman müşterilerinden mevcut kırmızı bakiye miktarını azaltmalarını zorunlu hale getirebilirler. Overdraft uygulaması bankalar için kredi kartlarındakilere benzer sorunlar yaratmaktadır. Tıpkı kredi kartlarında olduğu gibi bankalar overdraft uygulaması çerçevesinde müşterilerin ne zaman kredi talep edeceklerini bilmemektedirler. Bankaların fon giriş ve çıkışının belirsiz olduğu böyle bir durumda zorunlu karşılık yükümlülüklerini yerine getirmede sorunlarla karşılaşmaları mümkündür.

George T.Benston, bu konuda bazı veriler sunmaktadır⁽³⁶⁾. Benston'ın topladığı veriler Tablo-8'de özetlenmektedir. Tablodaki verilerden biri ABD'de bulunan ve overdraft uygulaması olmayan, diğeri de İngiltere'de bulunan benzer ölçekteki iki bankanın verileridir. Tablo'dan görülebileceği gibi, günlük bazda vadesiz mevduatlar ve net fonlardaki yüzde değişim İngiliz bankasında Amerikan bankasından daha büyüktür.

³⁶ George T.BENSTON, "Overdraft Banking", *Journal of Bank Research*, 3 (Spring 1972), s.7- **25**
(RUSSELL, a.g.e., s.45' den naklen).

Bunun anlamı şu şekilde açıklanabilir: Overdraft olanağına sahip bireyler tıpkı kredi kartı sahibi kişiler gibi beklenmeyen harcamaları karşılayabilmek amacıyla çek hesaplarında pozitif bakiye bulundurmaya zorunda değildirlir. Acil bir durum ortaya çıkarsa kişiler hesaplarında kırmızı bakiyeye geçmektedirler. Ancak bu belirsizliğin ortadan kalktığı anlamına gelmemekte, sadece bireyin belirsizlik karşısında kullanılmak üzere fon ayırması yerine bankanın belirsiz talepleri karşılamak zorunda kaldığı anlamına gelmektedir. Belirsizlik durumunda yapılacak ödemenin bireylerden bankalara aktarılmasının sonucu ABD bankası ile karşılaştırıldığında İngiliz bankasının net fonlarındaki daha büyük günlük değişimde görülebilir.

Verileri haftalık bazda incelersek hem toplam fon hem de vadesiz mevduatlardaki değişimler açısından iki banka arasında bir fark yoktur. Benston'un da belirttiği gibi "İngiliz ve Amerikan Bankalarının faaliyetlerinin karşılaştırılabilir olduğunu varsayarsak, overdraft uygulaması bankanın aşırı değişken bir net fon akışı ile karşı karşıya kalmasına neden olmamaktadır".

Benston nakit değişimi ile ilgili bir veri vermemektedir. Eğer nakit değişimleri de vadesiz mevduat değişimleri ile aynı yönde ise kredi kartlarının sağladığı kredi olanağının bankaları fon yönetimi açısından güç durumda bırakmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Bunun yanında bir kredi kartı ekonomisindeki serbest rezervlerin çek ekonomisindekinden farklı olmayacağını da söyleyebiliriz.

Ancak böyle bir sonuç yanıltıcı olabilir. Overdraft uygulaması ve kredi kartları arasında benzerlikler olmasına karşın önemli olabilecek kimi farklılıklar da vardır. Örneğin, bankalar Overdraft talebini reddedebilirler. Özellikle, overdraft hesabının bakiyesi çok değişme gösteren bir müşterinin overdraft isteği geri çevrilerek, bu müşterinin overdraft yerine vadeli kredi kullanması istenebilir. Böyle bir durumun kredi kartı müşterisi için sözkonusu olmadığı söylenebilir. Banka, ne kadar değişken olursa olsun müşterinin kısa vadeli kredi talebini karşılamak için anlaşma ile yükümlülük altına girmiştir. Bu şu anlama gelmektedir: Overdraft olanağını sunan banka, kredi kartı pazarlayan bir banka için sözkonusu olmayan bir yolla fon akımındaki değişimleri belirli bir ölçüde kontrol altında tutabilir.

Kredi kartlarının nakit para üzerindeki etkisi overdraft kolaylığının etkilerinden

oldukça farklıdır. Overdraft, çek kullanılabiliriyorsa yararlıdır. Bu durumda overdraftların varlığının nakit paradaki değişimleri ciddi bir şekilde etkilemesi mümkün değildir. Öte yandan kredi kartları nakitteki değişimleri büyük ölçüde azaltabilir; zira kredi kartı nakit para için bir ikame aracı durumundadır.

TABLO-8

ABD BANKASI VE İNGİLİZ BANKASININ KARŞILAŞTIRMASI:
FONLARDAKİ YÜZDE DEĞİŞİMLERİN ORTALAMALARI, STANDART
SAPMALARI VE ORTALAMA MUTLAK SAPMALARI,
HAZİRAN 1968-MAYIS 1970

	Ortalama		Standart Sapma		Ort.Mutlak Sapma	
	ABD	ING	ABD	ING	ABD	ING
<u>Net Fonlar</u>						
Günlük II	.4	3.8	4.5	18.7	6.3	12.8
Günlük III	-.0	.6	6.5	11.9	4.9	8.6
Haftalık IV	.4	.2	8.2	8.8	6.1	6.4
15 Günlük V	.6	-.1	7.4	8.5	5.9	6.5
<u>Vadesiz Mevduatlar</u>						
Günlük II	.1	.8	4.6	12.7	3.3	9.1
Günlük III	.0	.4	3.5	8.8	2.6	6.5
Haftalık IV	.2	.2	4.2	6.1	3.1	4.6
15 Günlük V	.2	.2	3.4	6.4	2.7	5.0
<u>Vadeli Krediler</u>						
Günlük II	.0	.2	1.0	13.3	.8	10.8
Günlük III	.0	.3	.3	8.2	.3	4.8
Haftalık IV	.1	.4	1.3	9.2	.9	7.1
15 Günlük V	.2	.2	1.8	7.3	1.4	6.0
<u>Overdraftlar</u>						
Günlük II	n.a	-4.2	n.a	18.6	n.a	14.0
Günlük III	n.a	1.0	n.a	13.6	n.a	8.6
Haftalık IV	n.a	1.0	n.a	10.4	n.a	6.9
15 Günlük V	n.a	1.7	n.a	11.1	n.a	8.4

Açıklamalar: Günlük II: Bir Önceki Güne göre % değişim

Günlük III : Ortalama haftalık bakiyedeki % değişim

Haftalık IV : Haftalık % değişim

15 Günlük V : 15 Günlük % değişim

n.a = Veri mevcut değil

Kaynak: George Benston, "Overdraft Banking", Journal of Bank Research (Spring 1972), Figure 9 (RUSSELL, a.g.e., Tablo 4.1, s.46'dan naklen).

II- KREDİ KARTLARI VE PARA TALEBİ

1. KREDİ KARTLARI VE TOPLAM PARA TALEBİ ⁽³⁷⁾

1973 yılından günümüze kadar geçen sürede banka kredi kartlarıyla kullanılan kredilerdeki artış büyük olmuştur. Ayrıca banka dışı bir çok kredi kartı da ortaya çıkmıştır. Burada kredi kartlarının toplam para talebini nasıl etkilediğini ele alan basit fakat gerçekçi bir model üzerinde duracağız.

Bu model kredi kartlarının kullanımındaki yaygınlaşmanın toplam para talebi üzerindeki etkisini belirlemeyi hedeflemektedir. Burada bireyler alternatif bir ödeme aracı olarak kredi kartı kullanıp kullanmama seçeneğine sahip olduklarında ve gelir dağılımı veri olduğu zaman toplam para talebi envanter yaklaşımı çerçevesinde elde edilmektedir. Alternatif bir ödeme aracının varlığı durumunda standart modelden elde edilen esneklik değerlerinin değiştiği, değişen bu esneklik değerlerinin de sabit olmayıp zaman içerisinde değişken oldukları gösterilmektedir. Kredi kartlarının kullanımındaki yaygınlaşmanın toplam para talebinde nasıl bir kaymaya neden oldukları konusunda da bazı tespitlerde bulunmaktadır.

Kredi kartları bir ödeme aracı olarak parayı ikame etme rolünü üstlenmektedir. Şüphesiz kredi kartı faturasının sonradan ödenmesi gerekmektedir ancak bu ödeme uygun bir zamanda gerçekleşmektedir (Örneğin, gelirin elde edildiği zaman gibi). Bu yüzden gelirin elde edilmiş dönemleri arasında geçen sürede elde daha az para bulundurulur. Buna göre toplum ne kadar çok kredi kartı kullanırsa işlem güdüsüyle para talebine ilişkin standart modeller etkinliğini yitirmektedir Sastry'nin ⁽³⁸⁾ ve White'in ⁽³⁹⁾ yaptıkları

³⁷ Hafız AKHAND/Ross MILBOURNE, "Credit Cards and Aggregate Money Demand", *Journal of Macroeconomics*, Volume 8, Number 4, Wayne State University Press, 1986, s.471-477.

³⁸ R.S.A. SASTRY, "The Effect of Credit on Transactions Demand for Cash" *Journal of Finance* 25 (September 1970), s.777-781 (AKHAND/MILBOURNE, s.471'den naklen).

³⁹ Kenneth J.WHITE, "The Effect of Bank Credit Cards On the Household Transactions Demand for Money", *Journal of Money, Credit and Banking*, Volume VIII, Number 1, Ohio State University Press, February 1976, s.51-61.

çalışmalarda kredi kartları envanter para talebi modeline dahil edilmişse de bu çalışmalarda ele alınmamış olan iki husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi günümüzde kredi kartlarından sabit kullanım masrafının zorunlu olarak tahsil edilmesidir (Yıllık üyelik aidatı olarak) Söz konusu masraf kredi kartı kullanımına ilişkin kararı içsel hale getirmektedir. (Sastry ve White'in çalışmalarında kredi kartı kullanma yönündeki kararın dışsal olarak belirlendiği kabul edilmiştir). İkinci olarak burada elde para miktarı ve kredi kartları arasındaki toplam ilişki ele alınacaktır. Burada üzerinde durulacak olan model kredi kartlarının iki avantajını öne çıkarmaktadır. Birincisi, geliştirilen modelin kredi kartı kullanımını nedeniyle elde tutulması gerekmeyen paradan elde edilen ek bir faiz gelirini göz önüne almasıdır. Bu durum faiz oranları yükseldiğinde elde tutulan para miktarının düşmesine bir başka gerekçe teşkil etmekte ve bir çok ampirik çalışmada varsayılan sabit bir para talebi faiz esnekliğinin geçersizliğini ortaya koymaktadır. Kredi kartlarının sözü edilen ikinci avantajı ise kredi kartlarının aktifler arasındaki transfer işlemlerinin sayısını düşürmesidir.

Analize Baumol⁽⁴⁰⁾ envanter yaklaşımı ile başlanmakta ve alternatif bir ödeme aracı olarak kredi kartı modele dahil edilmektedir. Bireylerin mümkün olan her yerde kredi kartı kullanacaklarını varsaymak aşağıda belirtilen maksimizasyon varsayımları ile uyumludur. Bu durumda her gelir-harcama periyodunda bireylerin kredi kartı ile gerçekleştirecekleri harcamaların toplam harcamaya olan oranını (buna p denmektedir) bildikleri varsayılmaktadır⁽⁴¹⁾.

Ortaya çıkan sorun bireyin kredi kartını bir kez olsun kullanıp kullanmamasıyla ilgilidir. Günümüzde bir çok kredi kartı sabit bir maliyete sahiptir ve bu husus ödeme aracını bir seçim değişkeni haline getirmektedir. Bireyin gelirini (y) her dönemin

⁴⁰ W.J. BAUMOL, "The Transactions Demand For Cash An Inventory Theoretic Approach", *Quarterly Journal of Economics* 66 (November 1952), s. 545-56 (AKHAND/MILBOURNE, s.472'den naklen). BAUMOL'ün "Envanter Kuramı"na ilişkin ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: İlker PARASIZ, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1992, s.367-368.

⁴¹ p 'nin dışsal olarak belirlendiğinin varsayılması basitleştirici bir varsayımdır ve deterministik bir harcama bileşiminin varsayıldığını göstermektedir. Bkz.: AKHAND/MILBOURNE, s.472 (1).

başlangıcında bir kerede aldığı ve bu gelirini sabit bir oranda harcamayı plânladığı varsayılmaktadır. Paraya alternatif teşkil eden aktifler tahvil olarak adlandırılmaktadır. Tahviller “r” kadar bir faiz oranına sahiptir. Para-tahvil veya tahvil-para transferini etkileyen sabit maliyet “a” kadardır. Tüketici gelirinin “py” kadarlık bir bölümünü kredi kartını kullanarak harcayabileceğini biliyorsa bu miktarı dönemin başlangıcında yani gelirini elde eder etmez tahvillere yatıracaktır, aksi taktirde bu miktar elinde atıl para olarak kalacaktır ⁽⁴²⁾. Buna göre tüketici gelirinin kalan bölümünden (yani (1-p)y miktarının) ne kadarını para olarak tutacağına ne kadarını tahvillere yatıracığına, ayrıca aktifler arasındaki transferin zamanlamasına karar vermektedir.

Tüketici ilki paradan tahvillere, geri kalan “n-1” tanesi de tahvilden paraya olmak üzere toplam “n” tane işlem yapmaya karar verirse, başlangıçta para balanslarının (n-1)/n kadarını tahvillere yatıracaktır. Yatırılan söz konusu miktar eşit zaman aralıkları ile tekrar paraya çevrilecektir. Söz konusu zaman aralığına t_i dersek $t_i = i/n$ olacaktır ($i = 1, \dots, n-1$ için). Her t_i döneminde elde bulunan tahvil miktarı şu şekilde olacaktır:

$$B_n(t_i) = py + \frac{(n-i)(1-p)y}{n} \quad (1)$$

Buradan hareketle elde tutulan ortalama tahvil miktarı ise;

$$\bar{B}_n = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[py + \frac{(n-i)(1-p)y}{n} \right] = py + \frac{(1-p)y}{2} \left(1 - \frac{1}{n} \right) \quad (2)$$

olacaktır.

Nakit yönetiminin toplam maliyeti her biri “a” dolar maliyet getiren “n” tane işleme ilişkin maliyetten ve dönem için ödenen kredi masrafı “c” dolardan oluşmaktadır. Bu

⁴² BAUMOL’un da yaptığı gibi her bireyin bankaya en azından bir kez gittiği varsayılmaktadır. Böylece “py” kadarlık miktarın tahvile transferinin marjinal maliyeti sıfır olmaktadır. Sorunları basitleştirmek için “n”de mevcut olan tam sayı problemi göz ardı edilmektedir, ancak bu husus analizi etkilememektedir.

yüzden kredi kullanımından ve “n” tane işlem gerçekleştirilmesinden elde edilen net kazanç şu şekilde bulunabilir:

$$\Pi_n^{cc} = r \bar{B}_n - na - c \equiv r p y + \frac{r(1-p)y}{2} \left(1 - \frac{1}{n}\right) - na - c \quad (3)$$

(3) nolu eşitliğin n’e göre maksimize edilmesi n’in optimal değerini verir. Yani,

$$n = \sqrt{\frac{r(1-p)y}{2a}} \quad (4)$$

Kredi kartlarının işlemlerde daha yoğun olarak kullanılması (yani daha yüksek bir p değeri) daha az tahvil-para transferi anlamına gelmektedir.

Yani, kredi kartlarının daha yaygın olarak kullanılması tüketici için bankayı daha az ziyaret etmek anlamına gelmektedir. (4) nolu eşitlik (3) nolu eşitlikte yerine konulursa elde edilen maksimum net kazanç,

$$\Pi^{cc} = \frac{r(1+p)y}{2} - \sqrt{2ar(1-p)y} - c \quad (5)$$

olacaktır. Buna göre elde tutulan ortalama para ise,

$$M^{cc} = \frac{(1-p)y}{2n} = \sqrt{\frac{a(1-p)y}{2r}} \quad (6)$$

olarak bulunur.

Birey kredi kartını kullanmamaya karar verirse “p = 0” olacaktır ve kredi kartı masrafı da ödenmeyecektir (1)’den (6)’ya kadar olan eşitliklerde “p = c = 0” olarak yerine konursa kredi kartlarının kullanılmadığı Baumol karekök kuralı elde edilir. Yani,

$$n = \sqrt{\frac{ry}{2a}}; M = \sqrt{\frac{ay}{2r}}; \Pi = \frac{ry}{2} - \sqrt{2ary} \quad (7)$$

Bu durumda bireyin vereceği karar kredi kartı kullanıp kullanmamakla ilgilidir.

$\Pi^{cc} > \Pi$ ise kredi kartı kullanılacaktır ve bu aşağıdaki eşitsizliği elde etmemize olanak tanır:

$$\frac{r p y}{2} + \left[\sqrt{2 a r y} - \sqrt{2 a r (1 - p) y} \right] - c > 0 \quad (8)$$

Yukarıdaki eşitsizlik kredi kartı kullanımının getirdiği iki avantajı ve bir dezavantajı yansıtmaktadır. (8) nolu eşitlikteki ilk terim kredi kartı kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan ekstra nakitle satın alınan tahvillerden elde edilen faiz gelirini ifade etmektedir. Kredi kartının getirdiği diğer avantaj, tahvil ile nakit arasındaki optimal transfer sayısının düşmesidir. Eşitlikteki ikinci terim bunu ifade etmektedir. Kredi kartı kullanmanın getirdiği dezavantaj ise yüklenilen sabit masraf, yani “c” dir.

$\lambda = 1 - \sqrt{(1 - p)}$ yazılırsa, eşitlik (8)in doğru olabilmesi için,

$$y > \lambda^2 \left(\frac{2 a}{r p^2} \right) \left[\sqrt{1 + \frac{p c}{a \lambda^2}} - 1 \right]^2 \quad (9)$$

olması gerekir.

Kredi kartının kârlı bir biçimde kullanılabilmesi için gerekli olan minimum gelir miktarına \hat{y} dersek,

$$\hat{y} = \frac{2 a \theta^2 \lambda^2}{r p^2}$$

olacaktır Burada,

$$\theta = \sqrt{1 + \frac{p c}{a \lambda^2}} - 1$$

olmaktadır.

Burada $\hat{d}y/dp < 0$ olduğu görülür⁽⁴³⁾. Buna göre işlemlerde daha yüksek oranda kredi kartının kabul edilmesi kredi kartı kullanımının kârlı olduğu minimum gelir düzeyini düşürmektedir. Söz konusu gelir düzeyi faiz oranının yükselmesi ile de düşmektedir. Buna göre her iki durumda da daha çok birey kredi kartı kullanacaktır.

Kredi kartı kullananlar ve kullanmayanlar bulunacağı için, bir bütün olarak elde tutulan para miktarının ne olacağını belirlemek önemlidir. Bu noktada bilinen bir varsayım yapılarak, bireylerin aynı a , r ve c değerleri ile karşılaştıkları ancak gelirin **sürekli yoğunluk fonksiyonu** (continuous density function) $f(y)$ 'ye göre dağıldığı kabul edilmektedir. (6) ve (7) nolu eşitliklerden yararlanılarak elde tutulan ortalama toplam para için,

$$\bar{M} = \int_0^{\hat{y}} \sqrt{\frac{ay}{2r}} f(y) dy + \int_{\hat{y}}^{\infty} \sqrt{\frac{a(1-p)y}{2r}} f(y) dy \quad (10)$$

$$\bar{M} = \int_0^{\infty} \sqrt{\frac{ay}{2r}} f(y) dy - \lambda \int_{\hat{y}}^{\infty} \sqrt{\frac{ay}{2r}} f(y) dy \quad (11)$$

yazılabilir. Eşitlik (10)'daki terimler sırasıyla kart kullanmayanların ve kullananların elde buldukları ortalama toplam para miktarını göstermektedir. Eşitlik (11)'deki ilk terim nüfusun tamamına ilişkin Baumol anlamındaki elde tutulan para miktarını göstermektedir. İkinci terim ise kredi kartı kullanımı nedeniyle elde tutulan para miktarındaki toplam düşüşü göstermektedir.

Daha kesin sonuçlar elde edebilmek için $f(y)$ fonksiyonunun biçimini belirlemek gerekmektedir. Kolay kontrol edilebilir olması nedeniyle Gamma dağılımı seçilmektedir. Gamma dağılımının ABD gelir dağılımı için normal logaritmik dağılımdan daha uygun olduğu öne sürülmekte ve aşağıdaki fonksiyon biçiminin sonuca ulaşmak açısından en uygun fonksiyon olduğu kabul edilmektedir:

⁴³ Bunun için \ominus yerine konmakta ve $\sqrt{1-p} > p/2$ olmaktadır.

$$f(y) = \alpha y^{\frac{3}{2}} e^{-\beta y} \quad (12)$$

$\int_0^{\infty} f(y) dy = 1$ olduğu için, gamma fonksiyonu özelliklerinden yararlanılarak⁽⁴⁴⁾

$$\alpha = \frac{4 \beta^{\frac{5}{2}}}{3 \sqrt{\pi}}$$

yazılabilir. Bu durumda ortalama gelir ise,

$$\bar{y} = \int_0^{\infty} y f(y) dy = \frac{4 \beta^{\frac{5}{2}}}{3 \sqrt{\pi}} \int_0^{\infty} y^{\frac{5}{2}} e^{-\beta y} dy = \frac{5}{2 \beta} \quad (13)$$

olmaktadır. Eşitlik (12) ve (13)'ün kullanılması ile, (11) nolu eşitlikteki ilk terim aşağıdaki şekli almaktadır⁽⁴⁵⁾:

$$\int_0^{\infty} \sqrt{\frac{a y}{2 r}} f(y) dy = \frac{8}{3} \sqrt{\frac{a y}{5 \pi r}}$$

Bu Baumol modelinden elde edilen toplam para talebidir. Toplam para talebi için elde edilen katsayının tek bir birey için elde edilen katsayıdan farklı olmasına karşın karekök kuralı toplam para talebi durumunda da geçerliliğini korumaktadır. Eşitlik (11)'deki ikinci terim ise şu şekilde olmaktadır:

44 $\Gamma(z) \equiv \int_0^{\infty} U^{(z-1)} e^{-u} du = (z-1) \Gamma(z-1)$ ve $(z-1) \Gamma(z-1)$ ve $\Gamma\left(\frac{1}{2}\right) = \sqrt{\pi}$

a'nın değeri $u = \beta y$ değişken değişiminin bir sonucudur.

45 Dipnot (44) de belirtilen değişken özellikleri ve adı geçen değişimin kullanılması ile elde edilmektedir.

$$\lambda \int_{\hat{y}}^{\infty} \sqrt{\frac{a\bar{y}}{2r}} f(y) dy = \frac{8\lambda}{3} \sqrt{\frac{a\bar{y}}{5\pi r}} e^{-\beta\hat{y}} \left[1 + \beta\hat{y} + \frac{(\beta\hat{y})^2}{2} \right]$$

$z = \beta\hat{y}$ denirse, toplam para talebi,

$$\bar{M} = \frac{8}{3} \left[1 - \lambda e^{-z} \left(1 + z + \frac{z^2}{2} \right) \right] \sqrt{\frac{a\bar{y}}{5\pi r}} \quad (14)$$

olacaktır. Burada;

$$z = \frac{5a}{p^2 r \bar{y}} \left(\sqrt{\lambda^2 + \frac{pc}{a}} - \lambda \right)^2$$

Eşitlik (14)'ten açık bir şekilde görüldüğü gibi elde tutulan ortalama toplam para "gelir bölü faiz oranı"nın kare kökü kuralına göre belirlenmemektedir. Bu bireysel para talebinden toplam para talebine geçişin bir sonucu değil, alternatif bir ödeme aracının yani kredi kartının modele dahil edilmesinin sonucudur. Şüphesiz p , r ve y zaman içerisinde sabit kalırsa λ ve z de sabit kalacaktır. Bu da (14) nolu eşitlikte kareköklü ifadenin önünde köşeli parantez içerisindeki ifadenin sabit olması anlamına gelmektedir. Köşeli parantez içerisindeki ifade için,

$$\psi = \frac{8}{3} \left[1 - \lambda e^{-z} \left(1 + z + \frac{z^2}{2} \right) \right]$$

dersek,

$$\frac{d\psi}{dz} = \left(\frac{\lambda z^2 e^{-z}}{2} \right) > 0$$

olduğunu görürüz. Aynı şekilde $(dz/dp) < 0$, $(dz/dr) < 0$, $(dz/d\bar{y}) < 0$ olduğundan p , r veya \bar{y} 'deki artışlar ψ 'yi düşürecektir. Para talebi eşitliklerinde ψ sabit olarak ele alındığı için bu değişkenlerin birisindeki değişiklik para talebi eşitliğinde açıklanamayan bir

kaymaya neden olacaktır ⁽⁴⁶⁾.

Alternatif bir ödeme aracı olarak kredi kartlarının para talebi üzerindeki önemli bir etkisi de esneklikler üzerinde yarattığı etkidir. Eşitlik (14)e göre;

$$\eta_y = \frac{dM}{d\bar{y}} \cdot \frac{\bar{y}}{M} = \frac{1}{2} - \frac{\lambda z^3}{2e^z - \lambda(2 + 2z + z^2)}$$

$$\eta_r = \frac{1}{2} - \frac{\lambda z^3}{2e^z - \lambda(2 + 2z + z^2)}$$

Kredi kartı kullanımı gelir esnekliğini düşürmekte ve faiz esnekliğinin mutlak değerini yükseltmektedir. Eğer hiç bir birey ödeme aracı konusundaki tercihini değiştirmezse gelirden ortaya çıkacak bir artış eldeki toplam para miktarında gelirdeki artışın yarısı kadar bir artışa yol açmaktadır. Ancak böyle bir durumda bazı bireyler için kredi kartı kullanımı kârlı hale gelmekte ve bu bireylerin ellerinde bulundurdukları para miktarı yükselmek yerine düşmektedir. Bu kişilerin varlığı nedeniyle toplam gelir esnekliği düşmektedir. Benzer şekilde, yüksek faiz oranları elde tutulan para balanslarını bilinen mekanizma aracılığı ile düşürecektir. Ayrıca sınırda bulunan kişiler için tahvile yatırılacak olan ek fonların artan faiz getirisi nedeniyle kredi kartı kullanmak kârlı hale gelebilir. Bu yüzden kredi kartlarının modele dahil edilmesi durumunda para talebi faiz oranlarına karşı daha hassas hale gelmektedir.

Yukarıda esneklikler üzerine söylenen hususlar şüphesiz geliştirilen modele özgüdür. Ancak inanıyoruz ki söz konusu esneklikler değişkenlerdeki değişimlere bağlı olarak para talebi fonksiyonu parametrelerinin niçin değişeceğini göstermektedir. Söz konusu parametreler standart envanter-para talebi modelinde sabit olarak ele alınmaktadır. Kredi kartları daha yoğun olarak para talebine ilişkin parametrelerin değişmesine neden olacak bir mekanizma oluşturmaktadır.

⁴⁶ Burada S.M. GOLDFELD'in "Kayıp Para" (Missing Money) tartışmalarına dikkat çekilmek istenmektedir.

2. KREDİ KARTLARININ HANEHALKININ İŞLEM GÜDÜSÜ İLE PARA TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ ⁽⁴⁷⁾

Bu bölümde işlem güdüsü ile para talebine ait teorik modeller, hanehalklarına ilişkin kesit verilere (cross-section) dayanan ampirik gözlemlerle ilişkilendirilmektedir.

Günümüzde kredi kartı kullanımının boyutu aileden aileye değişmektedir. Çok sayıda birey kredi kartı sahibi olmalarına karşın aktif kullanıcı durumunda değildirler. Farklı düzeylerdeki kredi kartı kullanımı ile bireylerin vadesiz mevduat talepleri arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için hanehalklarına ilişkin kesit veri analizi kullanılabilir. Kredi kartlarının tüm işlemlerde yoğun olarak kullanıldığı bir ortamdaki para talebini belirlemek açısından kesit veri analizinden elde edilecek bu sonuçları genişletmek mümkün olabilir.

Kredi kartı işlemlerinin bireylerin para talebi üzerindeki etkisini ifade etmek üzere bazı hipotezler öne sürülebilir. Bu hipotezlerden bir tanesi şu şekilde ifade edilebilir: Aktif kart kullananların vadesiz mevduat hesaplarının ortalama bakiyesi diğerlerine göre daha yüksektir. Tüketicilerin çek hesaplarından periyodik olarak para çekmek yerine işlemlerinde kredi kartı kullanmış olmaları ile böyle bir sonucun ortaya çıkması mümkündür. Böyle bir durumda kredi kartı ödemesi yapılınca kadar hesapta atıl bakiye bulundurulacaktır ⁽⁴⁸⁾. Bu şekilde davranan bireyler, diğer şartlar değişmemek kaydıyla, işlemlerinde çek hesaplarını düzenli olarak kullanan bireylerden daha yüksek miktarda ortalama bakiye bulundurmazlar. Bakiyeler üzerindeki kesin etki gelirin elde edilmesi ve faturaların ödenmesi arasındaki zaman farklılığına bağlıdır. Farklı bir yaklaşım izlemiş olsa bile Marcus da benzer sonuçların ortaya çıkacağını öne sürmüştür ⁽⁴⁹⁾.

⁴⁷ WHITE, s.51-60.

⁴⁸ Federal Reserve'in kredi kartı ödemelerini karşılamak amacıyla kullanılan mevduatları normal vadesiz mevduatlardan ayrı olarak belirlemesi daha uygun olabilir. Ancak bu çalışmadan elde edilen sonuçlar bu mevduatların son derece küçük olduğunu ve veri konusunda bir problem yaratmayacağını göstermektedir. Bkz.: WHITE, s.52 (2).

⁴⁹ Edward MARCUS, "The Impact of Credit Cards on Demand Deposit Utilization", *Southern Economic Journal*, 26 (April, 1960) (WHITE, s.52'den naklen).

Marcus kredi kartı kullanımının halkın nakit talebini düşürmesi ve bu yüzden banka karşılıklarının (rezervlerinin) artması ve para arzının genişlemesi olasılığını ele almaktadır. Elde edilen bu sonuç bir ölçüde Federal Reserve'in (ABD Merkez bankası sistemi) para arzındaki genişleme karşısında karşı harekete geçmeyeceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak Federal Open Market Committee (⁵⁰)'nin böyle bir durumda gerekli düzenlemeleri yapmaması pek mümkün olmayabilir.

Yukarıdaki hipotezlerin aksine aktif olarak kredi kartı kullananların ortalama vadesiz mevduat bakiyelerini düşüreceklerini öne süren bazı gerekçeler de söz konusu olabilir. tek olarak, acil durumlarda kullanılmak üzere elde kredi kartı bulunması nedeniyle, kredi kartları ihtiyat güdüsüyle para talebini düşürebilir. İkinci olarak, kimi bireyler kredi kartı faturası kendilerine ulaşınca kadar ellerinde bulunan atıl fonları yatırıma yöneltebilirler. Genel bir ifadeyle, sınırlı miktardaki bu fonları yatırıma kanalize etmenin getireceği sabit maliyetlerin bu fonlardan elde edilebilecek getiriye aşacağı söylenebilir. Üçüncü olarak, bazı bireyler ücret çeklerini (paycheck) almalarının hemen ardından kredi kartı faturalarını ödemektedirler. Kredi kartı faturasını ödemek için gerekli fonlar çok kısa bir süre hesapta tutulduğu için, bu davranış ortalama bakiyeyi düşürecektir. Yukarıdaki olasılıklar neticesinde Marcus alternatif bir hipotez öne sürmüştür: Kredi kartları, bireyleri işlem amacıyla para taleplerini kısmaya yöneltir ve böylece para talebi düşer. İkinci Dünya Savaşı sonrası M_1 (nakit + vadesiz mevduatlar) dolaşım hızındaki artış, gelir düzeyi ve işlem hacmine göre para talebinde bir düşüş olduğunu ifade etmektedir. Bunun olası bir nedeni kredi kartları gibi alternatif işlem (ödeme) araçlarının kullanılmasıdır. Dolaşım hızındaki bu düşüş faiz oranlarındaki artışlara veya ekonomik kurumlardaki değişmelere de bağlanabilir.

⁵⁰ Federal Open Market Committee (FOMC), ABD'de açık piyasa işlemlerini yürüten ve Federal Reserve Sisteminin bir parçası olan özerk kuruluştur.

A) İşlem Güdüsüyle Para Talebine İlişkin Modelin Genişletilmesi

Bu bölümde ele alınmakta olan analizde, Baumol ve Tobin tarafından geliştirilen işlem güdüsüyle para talebi modelinin varsayımları kullanılmaktadır. Bu varsayımlar içerisinde özellikle önemli olanlar şunlardır: İşlemlerin ay boyunca sabit bir oranda gerçekleştirildiği varsayılmaktadır (İşlem hacminin sabit olması) Öte yandan bireyin söz konusu ayda gelirini bir kerede ya da düzenli aralıklarla (haftalık gibi) eşit taksitler halinde elde ettiği kabul edilmektedir. Bir tasarruf olmaksızın, çek hesabının bakiyesi sabit bir oranda azalmakta ve yeni gelir elde edilmeden hemen önce minimum bakiyeye düşmektedir. Eğer hesapta ihtiyat amacıyla bir miktar bakiye bırakılmıyorsa veya banka çekle ilgili hizmetleri bedelsiz veriyorsa, söz konusu minimum bakiye sifıra eşit olabilir. Söz konusu amaçlarla hesapta bırakılabilecek bakiyeyi şimdilik bir tarafa bırakarak ay boyunca hesapta tutulan ortalama günlük mevduatı şu şekilde yazabiliriz:

$$\bar{M} = \frac{T}{2N} \quad (1)$$

Burada \bar{M} belirli bir birey için ortalama günlük vadesiz mevduat bakiyesini, T çek hesabından ay boyunca çekilen para miktarını (dışsal olduğu varsayılmaktadır), N ise ay boyunca kaç kez gelir elde edildiğini göstermektedir (⁵¹)

Baumol-Tobin modeline kredi kartlarını da dahil edebilmek için gereken temel değişiklik, her ay sadece bir kredi kartı ödemesi yapıldığı varsayılarak gerçekleştirilebilir. Vadesiz mevduatın kredi kartı kullanımı için ayrılmış olan oranına “p” denirse “pT” vadesiz mevduat hesabından kredi kartı hesabına yapılan ödeme miktarını, “(1 - p) T” ise çek işlemleri için ayrılan miktarı temsil edecektir (bu çek işlemlerinin ay boyunca sabit bir oranda gerçekleştiği varsayılmaktadır). Kredi kartı işlemlerinin para talebi üzerindeki

⁵¹ Eşitlik (1) esas olarak Baumol-Tobin modelinin köşe çözümleridir (Corner Solution). Zira modelde bireylerin ellerindeki aul parayı ay içerisinde yatırıma yöneltmedikleri varsayılmaktadır. Ancak a. sayıda bireyin bu tür bir yatırım davranışından yüksek getiri elde edebilecekleri düşünüldüğünde bu varsayım gerçekçidir. Bkz.: WHITE, s.53 (3).

etkisini belirlemek için iki grup işlemin etkileri ayrı ayrı incelenmelidir. Söz konusu iki işlem grubundan ilki ay içerisinde dağıtılarak gerçekleştirilen ödemeler $\{(1 - p) T\}$, ikincisi ise bir seferde gerçekleştirilen ödemelerdir. $\{pT\}$. Eşitlik (1)'den yararlanarak kart dışı çek işlemlerine bağlı olarak belirlenen ortalama günlük çek hesabı bakiyesi şu şekilde yazılabilir:

$$\bar{M}_a = K_1 \frac{(1 - p) T}{N} \quad (2)$$

Burada, \bar{M}_a normal çek işlemleri için hesapta tutulan ortalama bakiyeyi ve K_1 bir sabiti göstermektedir. Sabit işlem akışı, sıfır tasarruf ve yatırım ve gelire ilişkin varsayımların gerçekleşmesi durumunda K_1 'in $1/2$ 'ye eşit olması gerekir.

Ortalama vadesiz mevduat talebi ile ilgili ikinci bileşen kredi kartı ödemelerine (pT) bağlı olan bileşendir. Bu değişkenin etkisi şu şekilde yazılabilir:

$$\bar{M}_b = K_2 \frac{pT}{N} \quad (3)$$

Burada \bar{M}_b kart ödemeleri amacıyla hesapta bulundurulmuş ortalama günlük vadesiz mevduatları, K_2 ise bireylerin ödeme davranışları tarafından belirlenen bir parametreyi ifade etmektedir. K_2 'nin alacağı spesifik değerlerin yorumu aşağıdaki bölümde ele alınmaktadır. Genel anlamda, toplam ortalama günlük vadesiz mevduatlar şu şekilde yazılabilir:

$$\bar{M} = M_0 + \bar{M}_a + \bar{M}_b = M_0 + K_1 \frac{(1 - p) T}{N} + K_2 \frac{pT}{N} \quad (4)$$

Yukarıdaki eşitlikte M_0 sabit bakiyedir. K_2 K_1 'den büyükse (küçükse) ortalama çek hesabı bakiyesi p 'nin artan (azalan) bir fonksiyonu olacaktır. Sadece $K_2 = K_1$ olduğunda

kredi kartı kullanımının ortalama günlük vadesiz mevduatlar üzerinde bir etkisi olmayacaktır.

B) Bireylerin Ödeme Davranışlarının Ortalama Vadesiz Mevduatlar Üzerindeki Etkisi

Birçok bankanın kredi kartı uygulamaları, faturayı gönderdikten sonra ödeme yapılincaya kadar müşterilerine 25 güne kadar süre tanımaktadır. Bu yüzden müşteri çek hesabından kredi kartına ödemedede bulununcaya kadar geçen sürede bir esnekliğe sahiptir. Bu durumda söz konusu kişinin ortalama vadesiz mevduat bakiyesi kısmen kredi kartına yapacağı ödemenin zamanlaması tarafından belirlenecektir. Varsayımlarımız altında, arzulanan kart ödemesinde bulunmak için gelirden ayrılması gereken ortalama nakit “ pT/N ”e eşittir. Eşitlik (4)’deki K_2 katsayısı çek hesabında tutulan (pT/N)’in ortalama günlük miktarını ifade etmektedir. K_2 nin alacağı spesifik değerler belirli türdeki ödeme davranışları ile ilişkilendirilebilir. Bu konudaki bir kaç özel durum aşağıda ele alınmaktadır.

Durum 1: $K_2 = 0$

Çok yüksek miktarda kart ödemesinde bulunan kişiler bu amaçla ayırdıkları fonları fiili ödeme dönemi gelinceye kadar yatırım amacıyla kullanmayı kârlı bulabilirler. Her ödeme döneminde bu kişiler pT/N miktarında bir fonu faiz getiren bir aktife yatırabilirler. Bu fonlar karta ödemedede bulunulacağı zaman çekilmek üzere belirli bir süre sonra çek hesabına yeniden yatırılacaktır. Gerçekte, bu fonlar çek hesabında çok kısa bir süre için bulundurulmakta ve böylece ortalama bakiye üzerinde arttırıcı bir etkileri olmamaktadır. Buna göre bu kişiler için ortalama bakiye basitçe şu şekilde yazılabilir:

$$\bar{M} = M_0 + K_1(1 - p) \frac{T}{N}$$

Durum 2: $K_2 = 1/2 = K_1$

Şayet $K_2 = 1/2 = K_1$ ise ortalama vadesiz mevduat bakiyesi kredi kartı ödemelerinden etkilenmemektedir. Bu da çek işlemleri ve kart ödemelerinin ay içerisindeki dağılımlarının benzer olduğunu göstermektedir. Varsayımlarımız altında böyle bir durum bireyin ay boyunca kredi kartı hesabına sık ödemelerde bulunması halinde ya da ödemenin her dönemin tam ortasında yapılması halinde ortaya çıkabilir.

Durum 3: $K_2 = 1$

Eğer $K_2 = 1$ ise, ortalama çek hesabı bakiyesi her periyotta kredi kartına yapılan ortalama ödemeye eşit bir miktarda artar. Böyle bir durum, birey kredi kartına yapacağı ödemeyi gelir döneminin son gününe bırakırsa (yani yeni geliri elde etmeden bir gün önce kredi kartına ödemede bulunursa) ve geliri elde etme tarihi ile karta ödeme yaptığı tarih arasında söz konusu fonu elinde atıl balans olarak tutarsa ortaya çıkabilir.

Durum 4: $K_2 = (N - 1)/2$

Yukarıda açıklanan Durum 2 ve 3 bireyin her ödeme döneminde mevcut kredi borcu için en azından bir ödeme yapabileceğini kabul etmekteydi. Durum 4 ise daha sık karşılaşılan durumu ele almaktadır. Buna göre, her ay bir tek ödeme yapılmakta ve bu ödemenin zamanı yeterli fonun çek hesabında bulunduğu zamana denk gelmektedir. Öte yandan hesabın bakiyesi ayın geri kalan döneminde gerçekleşmesi beklenen çek işlemlerini karşılayacak durumda kalmaktadır. Hem işlemler hem de gelir ay boyunca eşit şekilde dağılmışlarsa kart ödemesi o aya ait son gelirin elde edilmesinin hemen ardından gerçekleştirilecektir. Bu yüzden ortalama vadesiz mevduat hesabı bakiyesini belirleyen unsur ay boyunca elde edilen gelir sayısı (N) olacaktır. Her ödeme döneminde $p T/N$ kadar ilave bir miktar hesapta birikir. N-1 periyodun sonunda hesapta biriken bu miktar

$(N-1) pT/N$ miktarına ulaşır. Bu durumda N periyotta tutulan ortalama miktar $[(N-1)/2]$ (pT/N) kadar olacaktır. Böylece K_2 'nin beklenen değeri $(N-1)/2$ olmaktadır. Şayet $N=1$ ise, Durum 4, K_2 'nin 0'a eşit olduğu basit duruma dönüşür.

Durum 5: $K_2 = (N + 1)/2$

Durum 5, Durum 4'ün biraz farklı bir versiyonudur. Bireyin son gelir ödemesini elde ettikten sonra kart ödemesinde bulunmak yerine, kart ödemesi için gerekli olan fonları ay sonuna kadar hesabında tuttuğu varsayılmaktadır. Buna göre Durum 5, bireyin serbest bir dönemi kullanmasına ve hesaptaki atıl fonları ihtiyat amacıyla bulundurmasına olanak tanımaktadır. Bu varsayımlar altında kredi kartı kullanımının çek hesabının ortalama bakiyesi üzerindeki etkisi maksimuma ulaşmaktadır. Dikkat edilirse $N=1$ olması durumunda Durum 5, Durum 3'e dönüşmektedir.

Yukarıda ele alınan her durum tüketicinin ödeme davranışı konusunda yapılan spesifik bir varsayımın tüketicinin ortalama vadesiz mevduat hesabı bakiyesini nasıl etkileyeceğini göstermektedir. Kredi kartı kullanımının ortalama vadesiz mevduatları yükselteceği, düşüreceği veya değiştirmeksizin bırakabileceği ortaya konmuştur. Birey ödemeye ilişkin davranışını söz konusu fonların kullanımından elde edeceği getiri oranına ve likitideye verdiği değere göre belirlemektedir.

Eğer bireyler vadesiz mevduatlarını önemli ölçüde değiştirecek şekilde ödemelerini düzenlerlerse hem Federal Reserve hem de ticari bankalar kendi politikalarını gözden geçirme ihtiyacı duyabilirler.

C) Vadesiz Mevduatların Ampirik Tahmini

Bu bölümde Kenneth J. White'in, bir bankanın kayıtlarından yararlanarak, geniş bir metropolitan bölgedeki 649 bireye ilişkin verilerle yaptığı araştırmadan ve sonuçlarından bahsedilecektir (52).

⁵² Bkz.: WHITE, s.56-60.

Tüm bireylerin bu bankada hem çek hesabı hem de kredi kartı hesabı vardır. Bireylere ilişkin demografik veriler ise kredi kartı başvuru formlarından ve bankanın diğer kayıtlarından elde edilmiştir. Ancak orijinal örnek kütleinin yaklaşık yarısının, mevcut olmayan veri ve çalışmayan hesap sorunları nedeniyle ayıklanması gerekmiştir. Demografik değişkenlere ilâve olarak günlük vadesiz mevduatlara, kredi kartı işlemlerine ve bu hesapların bakiyelerine ilişkin tam liste beş aylık bir dönem için, ilgili aylara ait aylık vaziyetlerden elde edilmiştir. Kesit ve zaman serisi verilerinin oluşturulmasından sonra 1000'den fazla gözlem analiz için kullanılabilir duruma gelmiştir. Söz konusu araştırmada önemli miktarda veri bulunmasına karşın bu veriler bireylerin tüm işlemlerini kapsamamaktadır. Bir çok birey bu çalışmada göz önüne alınmayacak olan diğer bankalarda da ilâve hesaplara sahiptirler. Bu yüzden kimi bireylere ilişkin finansal bilgiler kaçınılmaz olarak kayıtların dışında kalmıştır. Bunun dışında, bireyin diğer kredi kartlarına sahip oluşu ve bunları kullanışı hakkında da bilgi edinilememiştir. Ancak çalışmada, kayıtlarından yararlanan bankanın verdiği kredi kartlarının bölgede en yaygın olarak kullanılan kredi kartları olduğu ifade edilmektedir. Eşitlik (4)'deki ⁽⁵³⁾ K_1 ve K_2 parametrelerine ilişkin tahminlerin, kredi kartı kullanımının vadesiz mevduatlar üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla kullanılabileceği belirtilmektedir. Bireylerin ödeme davranışları konusunda kimi genellemeler yapmak da mümkündür. Öncelikle, Eşitlik (4) ortalama bakiyeyi etkileyebilecek bir kaç ilave değişken dahil edilerek genişletilmiştir.

Bireylerin vadesiz mevduatları ile ilgili olarak Lee ⁽⁵⁴⁾ tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada vadesiz mevduatların aile reisinin yaşı ile pozitif yönde korelasyon verdiğiinden bahsedilmektedir. Bu durum, muhtemelen ellerindeki aktifleri yükseltme eğiliminde olan yaşlı kişilerin net anlamda daha fazla refah düzeyine sahip olmalarının bir sonucu olabilir. Bu yüzden ortalama mevduat bakiyesinin yaş ile birlikte artması beklenmektedir.

⁵³ Bkz., s.59.

⁵⁴ Tong H. LEE, "Substitutability of Non-Bank Intermediary Liabilities for Money: The Empirical Evidence". *Journal of Finance*, 21 (September, 1966), 441-57. (WHITE, s.56'dan naklen).

Örnek kütledeki bir çok kişi servis masraflarından kaçınmak için çek hesaplarında minimum bakiye bulundurmaya tercih etmiştir. Bir çok birey için bu bakiye nedeniyle uğranılan faiz kaybı, hizmet masraflarını aşmamaktadır. Bu yüzden minimum bakiye zorunluluğuna uyanların, muhtemelen çok düşük miktarda likit aktife ve düşük refah düzeyine sahip oldukları söylenebilir. Servis masraflarının gözlemlenen ayda ödenip ödenmediğini gösteren çift değerli bir kukla değişken, bunların ortalama bakiye üzerinde yarattığı etkinin büyüklüğünü ölçmek için modele dahil edilmiştir.

Eşitlik (4)'de, tahminden önce nihai bir düzenleme daha yapılmıştır. Kesit veri örnek kütleli beş aylık periyod için gözlemlenmiştir. Her ay, gözlemlenen dönem olarak kabul edilmektedir. Veriler söz konusu dönemdeki aylar için toplandığından, mevsimlik faktörler ortalama bakiyeyi önemli derecede etkileyebilirler. Örneğin, gelir vergisine ilişkin ödemeler ve iadeler (refunds) bu dönemde gerçekleşmektedir. Verileri mevsimlik açıdan düzeltmek için gözlemlenen beş aydan dördü için kukla değişkenler regresyon eşitliğine dahil edilmiştir.

Eşitliğin lineer olduğu varsayımında yukarıdaki düzenlemeler aşağıdaki eşitliğin elde edilmesine imkân vermiştir:

$$\bar{M} = K_0 + K_1 \frac{(1-p)T}{N} + K_2 \frac{pT}{N} + K_3 AGE + K_4 SC + \sum_{i=1}^4 K_i + 4D_i \quad (5)$$

Burada M bireyin gözlemlenen ay boyunca ortalama günlük vadesiz mevduat bakiyesini göstermektedir. p, T ve N ise daha önce tanımlandığı gibidir. AGE yıl olarak aile reisinin yaşı, SC iki değerli değişkendir ve çek hesabındaki servis masrafları ödenmiş ise 1, aksi takdirde 0 değeri almaktadır. D_i ise Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına ilişkin kukla değişkenleri ifade etmektedir. Eşitlik (5), K_1 ve K_2 parametrelerinin tahminlerinin ve kredi kartı kullanımının para talebi üzerindeki etkisinin büyüklüğü konusunda bir göstergesi vermektedir. Bu modelde K_1 ve K_2 'nin belirleyicileri bilinmemektedir. Teknik anlamda bu parametreler bireylerin davranışlarıyla belirlenmekte ve bu yüzden bireylerin çeşitli özelliklerinden etkilenmektedir. Ödeme zamanına ilişkin

psikolojik faktörler açıklaması uzunu ve ölçümü zor olan faktörlerdir. Bu yüzden basitlik amacıyla K_1 ve K_2 'nin sabit oldukları varsayılmıştır. AGE ve SC değişkenlerinin sabit bakiyenin düzeyini etkilediği ve eşitliğe lineer olarak dahil olduğu varsayılmıştır.

Veri mevcut olmayan ve başka çek hesabı olduğundan şüphe edilen bireyler ayırdıktan sonra 1023 adet aylık gözlem elde edilmiştir.

Tablo 8, Eşitlik (5)'in en küçük kareler yöntemiyle elde edilen regresyon sonuçlarını vermektedir. Tablo 9 ise Eşitlik (5)'deki değişkenlere ilişkin ortalamaları, standart sapmaları ve korelasyon katsayılarını sunmaktadır. K_1 için tahmin edilen katsayı 0.6316, K_2 için ise 0.0652'dir. Eğer gelir ve işlemlere ilişkin tüm varsayımlar doğruysa K_1 'in 0.5'e eşit olabileceği daha önce öne sürülmüştü. K_1 için elde edilen tahmin öne sürülen bu değerden büyük bir farklılık göstermemiştir. Katsayı % 5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. K_2 için elde edilen tahmin ise büyüklük olarak sıfıra çok yakındır ve istatistiki olarak sıfırdan farksızdır. Bireyin davranışlarına ilişkin önceki açıklamalarımızda bireylerin Durum 1'deki varsayımlara uygun hareket etmesi halinde K_2 'nin sıfıra eşit olacağını belirtmiştik (55). Elde edilen bu sonuçlar, bireylerin kredi kartlarına geri ödemede bulunmak için hesaplarında çok düşük bakiye bulduklarını göstermektedir. Buna göre, bireyler ellerindeki atıl mevduatları minimum kılacak şekilde ödemelerini zamanlamaktadırlar. (56).

55 Bkz. s.60.

56 K_2 için elde edilen tahmin, kredi kartı borcunu ödemek için gerekli olan fonun ayın % 6'lık bir bölümünde ya da kabaca ortalama 2 günlük bir süre için bankada tutulduğunu göstermektedir. Bir çok birey için bu süreyi daha kısaltmak muhtemelen mümkün değildir.

TABLO- 9

EŞİTLİK (5)'DEKİ KATSAYILARIN TAHMİNİ

(Bağımlı Değişken= Ortalama Günlük Vadesiz Mevduatlar-Gözlenen Ay Boyunca Dolar Olarak)

Değişken	Regresyon Katsayısı	Standart Hata	t- Değeri
(1-p)T/N	0.6316	0.046	13.76
pT/N	0.0602	0.376	0.16
AGE	8.0976	1.083	7.48
SC	-238.17	33.28	-7.16
D1 (Mart)	-185.48	42.09	-4.40
D2 (Nisan)	-181.39	42.02	-4.32
D3 (Mayıs)	-166.93	41.50	-4.02
D4 (Haziran)	-162.64	48.60	-3.53
Sabit	160.41		

$$F = 48.435$$

$$R^2 = 0.2765$$

$$SEE = 440.30 \text{ (Tahminin Standart Hatası)}$$

1023 gözlem

Not: N elli doların üzerindeki mevduat sayısı olarak tanımlanmıştır.

Bu noktada kredi kartı kullanımının bireylerin vadesiz mevduat talebini önemli ölçüde etkilediği yönünde kanıt elde edilmiş olduğu görülmektedir. Sonuçlar bir dolarlık kredi kartı ödemesi için hesapta tutulan ortalama bakiyenin diğer işlemler için hesapta bulundurulmuş bakiyenin onda birinden küçük olduğunu göstermektedir. Bu etkinin yönünün fazla şaşırtıcı olmadığı, ancak etkinin büyüklüğünün fazla olduğu ifade edilmektedir. Bu sonuçlar geleceğe ilişkin bir trend tespiti için kullanılırsa, kredi kartı kullanımı arttıkça ortalama bakiyelerde önemli düşüşlerin bekleneceği söylenmektedir.

Ortalama mevduatlar yaş ile birlikte artmaktadır. İkinci olarak, servis masrafını ödeyen bireyler, minimum bakiye bulundurma zorunluluğuna uyan bireylerden çok daha

düşük ortalama bakiye bulundurmaktadırlar. Üçüncü olarak, mevduatlarda önemli mevsimlik dalgalanma olduğu tespit edilmiştir. Şubat ayı mevduatları diğer aylardakinden önemli miktarda yüksektir. Bu da muhtemelen gelir vergisini erken ödeyenlerin aldığı gelir vergisi iadelerinden kaynaklanmaktadır.

TABLO- 10
EŞİTLİK (5)'DEKİ DEĞİŞKENLERE AİT ÖZET İSTATİSTİKLER

Değişken	Aritmetik Ort	Standart Sapma	Korelasyon Matrisi											
			pT/N	(1-p)T/N	AGE	SC	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	M			
pT/N	26.56	37.67	1.000											
(1-p)T/N	313.60	310.00	.2260	1.0000										
AGE	37.99	12.84	-.0098	.0864	1.000									
SC	.23	.42	-.0363	-.0757	-.1024	1.0000								
Mart	.21	.41	.0107	.0004	-.0266	-.0140	1.0000							
Nisan	.21	.41	.0574	.0310	-.0217	.0176	-.2740	1.000						
Mayıs	.22	.41	-.0163	-.377	.0134	.0271	-.2819	-.2835	1.0000					
Haziran	.13	.33	-.0268	.0024	-.008	-.0684	-.2009	-.2020	-.2079	1.000				
M	476.30	515.40	.0904	.4133	.2597	-.2397	-.0510	-.0404	-.0477	-.0049	1.0000			

Kredi kartı kullanımının bireylerin vadesiz mevduat talebi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar, kredi kartı kullanımının ortalama vadesiz mevduatları etkilediği hipotezini doğrulamaktadır. Ticari bankalar ve Federal Reserve açısından bu sonucun işaret ettiği nokta, kredi kartı kullanımının yakın gelecekte daha da artacağı hususudur. Her ne kadar vadesiz mevduatlardaki önemli değişiklikler uzun dönemde ortaya çıkma eğiliminde olsalar da belirli bir işlem hacmini gerçekleştirmek için gereksinim duyulan para miktarının azalacağı beklenmelidir. Buna göre paranın dolaşım hızında görülen artma eğilimi devam edebilir. Kredi kartı kullanımı arttıkça ve kolay borçlanma olanakları azaldıkça kredi talebi de artabilir. Belirli bir noktaya kadar kredi kartıyla borçlanma mevcut etkin olmayan kredi faaliyetlerinin yerini alacaksa da toplam kredi hacminde artışlar olacağı beklenmelidir. Sonuç olarak, hane halkı sektörü

vadesiz mevduatlarını düşürme ve borçlanmayı artırma davranışını gösterirse, bankalar, firmalar ve Federal Reserve tarafından bazı düzenlemelerin yapılması gerekli hale gelebilir. Hem hanehalkı için hem de firmalar için geniş kredi olanaklarının bulunması bankalar üzerinde bir baskı aracı olacaktır. Ne var ki bu tür gelişmelerin önceden tahmini mümkün olduğu için bankalar gerekli düzenlemeleri yapabilirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARI UYGULAMASI
VE
KREDİ KARTI KULLANIMININ NAKİT PARA TALEBİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİNE İLİŞKİN BİR MODEL DENEMESİ

I- TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARI UYGULAMASI

1. TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARI UYGULAMASINA GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye belirli bir kalkınma süreci yaşamaktadır. Bu süreç içindeki aşamalardan birisi de Türkiye'de tüketim ekonomisinin canlandırılmasıdır. Tüketim ekonomisinin canlandırılabilmesi için kullanılacak araçlardan en önemlisi de, gelişmiş batılı ülkelerde de gözlemlendiği gibi sağlıklı bir tüketici finansman sisteminin kurulmuş olmasıdır.

Türkiye 1980'lerin ikinci yarısında bir tüketim toplumu haline gelmeye başlamıştır. Kredi kartları da tüketimde kullanılan bir ödeme ve kredi aracıdır. Çağdaş ve pratik bir ödeme aracı olarak kabul edilen bu kartların Türkiye'de yirmi yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, asıl gelişme 1980'lerden sonra başlamıştır. Ancak, kredi kartının ülke genelinde yaygınlaşması özellikle son dört ya da beş yılda hız kazanmıştır.

Visa, Master Card/Eurocard, American Express Card vb. dünyaca bilinen kart sistemlerinin Türkiye'ye girişi ve yaygınlaşması için gerekli bankacılık bilgi ve kültür birikimi, müşteri beklentisi ve teknik altyapının oluşması da 1980'li yıllara rastlamaktadır. Türk Parasını Koruma Kanunu'ndaki kısıtlamaların kalkışı, iletişim imkânlarının artması,

reklam ve tanıtım faaliyetleri ile birlikte rekabetin de giderek yoğunlaşması ve kambiyo rejiminin önemli ölçüde serbestleştirilmesi, bu sistemin yurdumuzda büyük ölçüde kabul görmesinin nedenleri arasında sayılabilir.

Son yıllarda bankacılık sistemimizde meydana gelen önemli değişikliklerin ve özellikle de yabancı turistlerin ülkemizdeki harcamalarını kredi kartıyla yapmak şeklindeki yoğun baskılarının sonucunda bankalarımız çağdaş bir ödeme aracı olan kredi kartı uygulamasına yöneltmişlerdir.

Türkiye’de kredi kartı uygulamasının yaygınlaşması toplumumuzun sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları ile de yakından ilgilidir. Bu konuda kredi kartı taraflarının yaklaşımları oldukça önemlidir. Bankalar, kart sahiplerine yeni imkânlar sunarak kartlarını kullanmalarını teşvik etmeli; kart sahipleri; kredi kartlarını bir çeşit para gibi görerek kullanmaya arzulu olmalı; üye işyerleri de kredi kartlarını nakit gibi görerek karşılığında hizmet veya mal satmaya kendilerini motive etmelidirler.

Önceleri sadece Diners Club kartlarıyla sınırlı olan harca-öde prensipli kartlar; bir süre sonra yerini tüm dünya ülkelerinde geçerli olan, TL ve döviz cinsinden ödeme yapılabilen, taksitler halinde ödeme imkânı yanında gerektiğinde nakit kredi verebilen türlere bırakmıştır.

Kredi kartlarının yurdumuza girmesi ve yayılması daha çok ihtisas bankalarınca başlatılmış ancak bugün kitle bankacılığı yapan çok şubeli bankalar da doğal olarak sektörde hakimiyet kurmaya başlamışlardır. Batıda, banka ile ilişkilerin yaygınlığına paralel olarak kredi kartı kullanımı işçi, memur, esnaf ve çiftçi’ye yayılmışken; ülkemizde daha çok sosyal piramidin üst ve üste yakın kesimleri bu ödeme aracını kullanmaktadırlar. Zira yurdumuzda ücretliler sektöründeki insanların çoğunluğunun bankalarla ilişkisi maaşının bankaya yatması ve çekilmesiyle başlayıp son bulmakta ya da maaşını kurumlarından alanların çoğunda hiç doğmamaktadır. Bankalar daha ziyade tasarruf sahipleri ile tüccar ve sanayiciye hitap eder durumdadır. Gerçi son bir, iki yıl öncesine rastlayan ve günümüzde oldukça büyük bir kitleye hitap eden tüketici kredileri, ücretliler için öne sürülen bu tezi bir ölçüde bertaraf etmiş görünmektedir. Ancak, kredi kartlarının

çok yeni bir uygulama olması, alt yapının yetersizliği gibi nedenlerle risk unsurunun yüksek olması, bankaların kredi kartı hamillerini seçerken oldukça titiz davranmasına, yüksek gelirlili ve prestij sahibi kişilere yönelmesine neden olmaktadır.

Ülkemizde kart kullanımını kısıtlayan bir diğer husus da kartların kabul gördüğü yerlerin sınırlı olmasıdır. Ancak kredi kartı uygulamasının belli başlı ve büyük kuruluşlardan küçük ölçekli kuruluşlara kayarak, onlarda da kullanımının yaygınlaşması ve kredi kartı taşıma, taşıma sorumluluk ve bilincinin artması halinde ülkemizde kart piyasasının gelişebileceği ve kredi kartlarının kolaylıkla piyasada dolaşır hale gelebileceği söylenebilir.

Kredi kartları, ülkemizde halen genel olarak otel, lokanta, gazino, gece kulübü, bar, konfeksiyon ve ayakkabı mağazaları, parfümeri dükkânları, hediyelik eşya satıcıları, kuyumcu ve seyahat acenteleri gibi kuruluşlarda kabul görmektedir.

Şu anda dayanıklı tüketim malı sektöründe kredi kartının hemen hemen hiç kabul görmediği, bunun sebebinin ise, bu sektörde zaten satışların çoğunlukla kredili yapılması olduğu ifade edilmektedir.

Ülkemizde kullanılan kart sayısı, ülke nüfusu dikkate alındığında oldukça düşük kalmaktadır. Örneğin, Türkiye ile hemen hemen aynı nüfusa sahip olan İngiltere’de 15 milyon kişi 40 milyon civarında kart taşımaktadır. Yani Türkiye’nin şu andaki kart sayısının yaklaşık 100 katı İngiltere’de kullanılmaktadır (57). Ülkemizde kredi kartı kullanımının bütün topluma yayılabilmesi için ortalama bireyin alım gücünün artmasının da büyük önemi bulunmaktadır. Her kişiye bir kredi kartı verilebilir, ancak kart belirli sayıda kullanılıp, belirli bir ciro sağlamadıkça bir anlamı olmayacaktır. Küçük işyerleri ve az miktarda harcamalar da bugün için rantabl değildir. Bu ancak elektronik ödeme sistemlerinin çok yaygın olmasıyla ve çok sayıda işyerinin kredi kartı kabul etmesiyle gerçekleşebilecektir.

Günümüzde kredi kartları; Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya, Orta doğu, Avustralya, Güney Amerika ve Afrika’da yer alan yaklaşık 160 ülkede her türlü mal ve hizmet alışverişlerinde aktif olarak kullanılmaktadır. Kredi kartları, Avrupa ve Amerika’da

57 Orhan DEMİRDAĞ, “Kredi Kartları: Bugünün ve Yarının Ödeme Araçları”, **Para ve Sermaye Piyasası**, Nisan 1990, s.8.

temel ödeme aracı durumundadır. Nakit paradan daha çok geçerliliğe sahiptir. Kredi kartı sahibi olmayanlar “kredibilitesi” düşük insanlar olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye piyasası ise henüz bu bilinç düzeyine erişmiş değildir. Ayrıca kredi kartlarının alışverişlerde temel ödeme aracı olarak kabul edilmesinin, bu alanda çalışan kuruluşların yani kart kabul eden işyeri sayısının artmasıyla da doğru orantılı olduğu söylenebilir. Günümüzde işyeri sayısının oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Ancak her yıl artan kart kullanımı ilerisi için olumlu işaretler vermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1980’li yıllar için her yüz kişiden yetmişinin, Yunanistan’da her yüz kişiden birinin, Türkiye’de ise her yediyüz kişiden birinin kredi kartı taşıdığı tahmin edilmiştir. Japonya’da da kredi kartlarının bir ödeme aracı olarak yaygın şekilde kabul gördüğü ve 1983 itibarıyla her on ödemeden birinin kredi kartıyla yapılır hale geldiği ifade edilmektedir (58).

“Plâstik para” olarak da ifade edilen kredi kartlarının sayısı, Türkiye’de henüz istenilen düzeyde değildir. Ancak geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında, kredi kartı sayısında son yıllarda büyük artışların meydana geldiği de kabul edilmektedir. Aşağıdaki tablo bu artışı açıkça göstermektedir.

TABLO- 11
TÜRKİYE’DE KREDİ KARTLARININ GELİŞİMİ

	1992 (*)	1991	1990
.Yapılan Alışveriş Tutarı (Milyar TL)	1.512.820	2.718.233	1.759.136
.İşlem adedi	2.635.974	7.165.907	6.527.871
.Ortalama İşlem Tutarı (TL)	573.909	379.333	269.488
.Toplam kart Sayısı (Adet)	944.531	766.085	671.343
.Yurtiçi Geçerli Kart	705.971	598.227	b
.Yurtdışı Geçerli Kart	238.560	167.858	b

(*) 6 Aylık Dönem

b: bulunamadı

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi A.Ş.

58 “Yetersiz bilgi iletişim ağı sistemin gelişimini engelliyor”, *Dünya Gazetesi*, Kredi Kartları Eki, 19 Ekim 1992.

1990-1991 yıl sonları itibariyle ülkemizde türlerine göre kart sayıları ve toplam kart sayısı içinde aldığı paylar aşağıda gösterilmiştir:

TABLO- 12
TÜRKİYE'DE TÜRLERİNE GÖRE KREDİ KARTI SAYILARI VE TOPLAM KART
SAYISI İÇİNDEKİ PAYLARI

	1990 YIL SONU	PAYI %	1991 YIL SONU	PAYI %
VİSA	474.907	70.74	556.621	72.66
MASTERCARD/EUROCARD	117.857	17.56	115.273	15.05
DİĞER	78.579	11.70	94.191	12.29
	<u>671.343</u>		<u>766.085</u>	

Kaynak: BKM A.Ş.

1992'nin ilk altı aylık döneminde türlerine göre kart sayıları da aşağıda gösterilmiştir.

TABLO- 13
TÜRKİYE'DE 1992'NİN İLK ALTI AYLIK DÖNEMİNDE TÜRLERİNE GÖRE
KART SAYILARI
(31.12.1991-30.06.1992)

	YURTIÇİ	YURTDIŞI	TOPLAM
VİSA	513.820	188.770	702.590
MASTERCARD/EUROCARD	84.762	40.866	125.628
DİĞER	107.389	8.924	116.313
	<u>705.971</u>	<u>238.560</u>	<u>944.531</u>

Kaynak: BKM A.Ş.

Ülkemizde, 1990-1991 yılları arasında kredi kartı sayısı artış oranı % 14 iken, 1992'nin ilk altı ayındaki kart sayısı artış oranı % 23.29'a ulaşmış ve 30.06.1992 tarihi itibarıyla toplam kart sayısı 944.531 olmuştur.

TABLO 14

TÜRKİYE'DEKİ KREDİ KARTI SAYISININ BANKALARA GÖRE DAĞILIMI

BANKA ADI	EKİM 1991 KART SAYISI
Yapı ve Kredi Bankası	230.000
T.İş Bankası	100.836
Akbank	90.000
T.Vakıflar Bankası	61.000
Pamukbank	50.000
T.C. Ziraat Bankası	48.369
T.Garanti Bankası	46.000
T. Emlâk Bankası	22.000
İktisat Bankası	20.000
T.Tütüncüler Bankası	8.500
Eskişehir Bankası	8.000
T.Dış Ticaret Bankası	7.411
T.İmar Bankası	5.000
Egebank	2.500
Töbank	2.196
Koç-Amerikan Bank	800
T.Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası	150
TOPLAM	702.762

Kaynak: BKM A.Ş.

1991 yılında Türkiye'deki Kredi Kartı Sayısının bankalara göre dağılımına bakıldığında ilk üç sırayı Yapı ve Kredi Bankası, İş Bankası ve Akbank'ın aldığı görülmektedir.

2. TÜRKİYE'DE KULLANILAN BELLİ BAŞLI KREDİ KARTI TÜRLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Türkiye'de; kredi kartları "Credit Cards" ve banka kartları "Bank Cards" denilen kart türleri kullanılmaktadır. Kredi kartları; kart sahiplerine, harcamalarını faiz alınmadan 20-25 gün sonra ödeme kolaylığı sağlamaktadır. Bu kartlar ile hesap durumu müsait olduğunda nakit avans çekilebilmektedir.

Banka kartları ise, kart sahiplerinin hesaplarında bulunan mevduat miktarı kadar para çekebilmelerini ve kullanabilmelerini sağlamaktadır. Ancak, kart hamilinin banka kartlarının işlem görebildiği hesaplara genelde mevduat faizi uygulanmamakta ve kart sahibinin birikimi faiz alamamaktadır. Bu kartlar ücretsizdir.

Dünya'da olduğu gibi, Türkiye'de de kredi kartı pazarlayan kuruluşların başını bankalar çekmektedir. Halen ülkemizde kredi kartı pazarında Visa, MasterCard/EuroCard, Prestige, Diners Club Card ve American Express olarak adlandırılan kart çeşitleri kullanılmaktadır.

Bu kartlar arasında en fazla pazarlananın Visa Card olduğu görülmektedir. VisaCard'dan sonra sırayı MasterCard/EuroCard almaktadır.

Türkiye'de kullanılan belli başlı kredi kartı çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz.

A) Visa

Bu kart 163 ülkede yaklaşık 160 milyon kişi tarafından kullanılmakta ve 5,5 milyon civarında işyerinde kabul görmektedir. Her türlü mal ve hizmet alımında yaygın bir ödeme aracı olarak kabul edilmektedir.

1- Visa Classic Domestic: Sadece yurtiçinde geçerlidir ve alışverişlerde itibar ve kolaylık sağlamaktadır.

2. Visa Classic International: Yurt dışında geçerlidir. Özel kişiler adına alınabildiği gibi, tüzel kişiler adına da alınabilmektedir.

3. Visa Premier (Gold Card): Dünya'nın her yerinde sınırsız harcama yetkisi veren, 150 000 ABD dolarlık seyahat sigortası, ücretsiz büro hizmetleri, uluslararası otel ve araba kiralama işleminde yüzde 40'a varan indirimler gibi avantajları bulunmaktadır⁽⁵⁹⁾.

B) MasterCard/EuroCard

Bu kart türü de dünya üzerinde en az Visa kadar yoğun bir uygulama alanı bulan, yoğun talebi olan kart türüdür.

1- MasterCard/EuroCard Domestic: Sadece yurtiçinde geçerlidir ve kredi kartlarının bütün avantajlarına sahiptir.

2- MasterCard/EuroCard International: Yurt dışında geçerlidir.

3- MasterCard/EuroCard Gold: Bütün ülkelerde, en lüks ortamlarda kullanıcıya sınırsız satın alma imkânı vermektedir.

4- MasterCard/EuroCard Company Card: Şirketler adına verilen, kullanıcının her türlü harcamalarını fatura ile belgeleyen özel kart çeşitidir.

C) Diners Club

Diners Club kartları, 1968 yılından bu yana Koç Holding'e bağlı Setur Diners Club İşletmeleri A.Ş. tarafından çıkarılmaktadır. Türkiye'de kart uygulamasını ilk başlatan kart çeşidi olması açısından önemlidir. Diners Club kartları, seyahat ve eğlence kartlarıdır. 1987 rakamlarına göre 20.000'in üzerinde üyesi bulunmaktadır.

Diners Club üye adaylarında, belirli bir sosyal ve kültürel istikrar ve itibara sahip bulunmasını asgari şart olarak aramaktadır. Bu sayede geri ödemelerin, bu seçkin üyeler tarafından genellikle düzenli olarak yapıldığı ifade edilmektedir.

Diners Club kartlarını kabul eden firmaların ise belirli bir kalitede, üyelerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yapıda olmalarının arandığı belirtilmektedir. Ciddi çalışan,

⁵⁹ "Kredi Kartı Hakkında Genel Bilgiler", *Dünya Gazetesi*, Kredi Kartları, 19 Ekim 1992.

dürüst ve tanınmış bir isme sahip firmalar tercih edilmektedir. 1992 yılına göre 10.000'in üzerinde firmanın Diners Club kartlarını kabul ettiği ifade edilmektedir.

Diners Club, üyelerine kredi kartlarını mal ve hizmet alımlarında kullanabilmelerinin yanında değişik hizmetler vermeyi de amaçlamıştır. Bu hizmetleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Yılın belirli günlerinde çeşitli müesseselerde sadece Diners Club üyelerine taksitli satış imkânları ve özel indirimler, özel alışveriş günleri sunulmaktadır.

2- Dünya'nın en önemli havaalanlarında ve iş merkezlerinde sadece DinersClub üyelerine tahsis edilmiş VIP salonlarından yararlanabilme imkânı tanınmaktadır (60).

D) American Express

American Express yurdumuzda Akbank, Dışbank, Egebank, İş Bankası, Koç-Amerikan Bank ve Türk Ekonomi Bankası aracılığı ile çıkarılmaktadır.

American Express Card'ı, yıllık geliri 15 000 doların üzerinde olan ve çalışmakta olduğu bankasından olumlu referans alabilen herkes kullanabilmektedir. Özellikle, çok seyahat eden, temsil ve ağırlama yükümlülükleri taşıyan iş adamları, yöneticiler ve diğer kişiler kullanabilmektedirler.

1- Amex ile ödeme gücü ölçüsünde sınırsız harcama yapılabilir.

2- Harcamalar yapıldıktan sonra, ödemeler aylık hesap raporu geldikten sonra yapılmakta ve bu ödemeler sırasında faiz ya da ek işlem ücreti verilmemektedir.

3- Amex ile yapılan bütün harcamalar, kart sahibine ABD Doları üzerinden fatura edilmektedir.

4- Kart üyesi, dünyanın her yerinde "Garantili Rezervasyon" programına dahil olan onbini aşkın otelde rezervasyon yaptırabilme imkânına sahiptir.

5- Dünya'nın her yerinde depozito verilmeden araba kiralanabilmektedir.

6- Seyahat biletleri Amex kartla satın alındığında 100.000 ABD Dolarına kadar, Amex GoldCard ile alınmışsa 200.000 ABD Dolarlık "Seyahat Kaza Sigortası"na hiç bir ek ücret ödenmeden sahip olunabilmektedir.

60 "Kart Kullanım Oranı, Kart Sayısıyla Orantılı Değil", Dünya Gazetesi, Kredi Kartları Eki, 19 Ekim 1992.

7- Kart sahibi, kartını kaybettiğinde veya çaldırıldığında, hemen haber vermesi halinde, azami sorumluluğu yalnızca 50 ABD Doları olmakta ve yeni kart en geç bir sonraki iş günü kart sahibinin elinde olmaktadır.

8- Kişisel ve şirket için verilen temel kartlarda 80 ABD Doları yıllık aidat ile bir kereye mahsus olmak üzere ayrıca 80 ABD Doları da kayıt ücreti alınmaktadır. Kişisel Gold Kartlarda ise 200 ABD Doları yıllık aidat ile bir kereye mahsus olmak üzere 80 ABD Doları kayıt ücreti alınmaktadır.

9- Ek kartlar bir temel karta ilişkin olarak verilmekte ve kayıt ücreti alınmamaktadır. Yalnızca 40 ABD Doları yıllık aidat alınmaktadır ⁽⁶¹⁾.

E) Prestige Card

1986 yılı sonlarında Pamukbank tarafından aktif olarak piyasaya sürülmüştür. Organizasyonu tümüyle banka bünyesinde yer alan ilk yerli karttır.

3. TÜRKİYE'DE KREDİ KARTLARININ ÇEŞİTLİ BANKA VE KREDİ KARTI ÇIKARAN KURUMLARDAKİ UYGULAMALARI

A) Yapı ve Kredi Bankası'ndaki Uygulamalar

Yapı ve Kredi Bankası, şu anda Visa ve MasterCard/EuroCard kredili kredi kartlarını piyasaya sunmaktadır. Bu kartlar, kart sahiplerine yurt dışındaki uygulama gibi gerçek anlamda kredi kullanma imkânı vermektedir.

Yapı ve Kredi Bankası'ndan kredi kartı alacak kişilerde, bankada hesap açma şartı aranmamaktadır.

Kredili kredi kartı sahipleri, yurt içinde kartları ile yaptıkları alışverişlerden doğan borçlarının tamamını herhangi bir faiz vermeden ödeyebilecekleri gibi, isterlerse en az

⁶¹ "American Express Card 150'den Fazla Ülkede Kabul Ediliyor", *Dünya Gazetesi*, Kredi Kartları Eki, 29 Ocak 1990.

yüzde 25'ini ödeyip, kalanını gelir akışlarına göre sonraki tarihlere aktararak bankadan kredi kullanabilmektedirler.

Kart sahiplerine, Visa ve MasterCard/EuroCard'ın tüm kredi kart ürünleri sunulabilmektedir. Bunlar;

Visa Classic Yurtiçi ve Visa Classic Yurtdışı, Visa Premier Yurtiçi ve Visa Premier Yurtdışı, MasterCard/EuroCard Standart Yurtiçi ve MasterCard/Eurocard Standart Yurtdışı, Master Card/Eurocard Gold Yurtiçi ve Master Card/Eurocard Gold Yurtdışı olarak ifade edilebilir.

Yukarıdakilere ek olarak, işadamlarına şirketleri adına harcama yapabilmelerini sağlayan "Business Card" hizmete sunulmaktadır. Yurtiçi ve Yurtdışında kullanılabilen Business Card, MasterCard/EuroCard lisansı ile sağlanmaktadır.

Yapı ve Kredi Bankası kartlarının sayısı, Türkiye'deki kredi kartlarının yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadır (62).

Kredi kartı sahiplerine, 24 saat hizmet veren "Müşteri Hizmetleri Birimi" aracılığı ile karşılaşılabilecek olası sorun ve sorulara yanıt vermektedir.

Kredi kartı sahiplerine otuzar günlük dönemler sonunda Hesap Bildirim Cetveli (HBC) gönderilir. Müşteri isterse toplam borcunu HBC'de gösterilen son ödeme tarihine kadar ödeyebilmekte, bu durumda faiz ödememektedir.

Kart sahibi dilerse her ay toplam borcunun asgari % 25'ini son ödeme tarihine kadar ödeyebilmekte, kalanını daha sonraki ödeme dönemlerine yayabilmektedir. (Bu kural sadece yurtiçi kartlar için geçerlidir). Son ödeme tarihine kadar ödenen bölüm için (toplam borcun % 25'i veya daha fazlası) faiz işlememekte, ertelenen miktar için cari faiz işletilmekte ve böylece kart sahibi kredi kartı ile kredi kullanmaktadır. Yurtdışı kartlarla yapılan harcamanın tamamının son ödeme tarihinde ödenmesi gerekmektedir.

Kart sahipleri ödemelerini bankanın bütün şube ve change bürolarından yapabildiği gibi dilerse herhangi bir Telebanka da kredi kartını veya telekartını kullanarak yapabilmektedir.

Yapı ve Kredi Bankası'nın kredi kartlarına uygulanan aylık faiz oranı % 7,7'dir.

⁶² Bkz.: TABLO-14, s. 74.

B) Vakıflar Bankası'ndaki Uygulamalar

Vakıflar Bankası'nın 1991 yılı sonu itibariyle verilen kart sayısı 61.000 adettir.

Vakıfbank, 1990 yılı içinde adına "İtibar Kredisi" denilen yeni bir uygulama başlatmıştır. Bankanın anlaşmalı olduğu belli işyerlerinde geçerli olan bu uygulamada, her kart sahibi için 5 milyon TL'lik itibar kredi havuzu yaratılmıştır. Kart sahiplerine, kendilerine bildirilen mağazalardan 3 ile 6 aya kadar varan taksitli alışveriş imkânı sağlanmaktadır. Ve bu alışverişlerde vade farkını kart sahipleri ödememektedirler. Zaman içinde bu bağlantıların arttırılacağı belirtilen uygulama ise kısaca şöyle olmaktadır:

Her VakıfBank Visa, MasterCard/EuroCard kredi kartı sahibi anlaşmalı olduğu mağazalardan kendiliğinden itibar kredisi'ne hak kazanmaktadır.

İtibar kredisi sahipleri bu mağazalardan 5 milyon TL'ye kadar vade farkı ödemediği kredili alışveriş yapabilmektedirler. Kredi kartı sahipleri bu uygulamadan diledikleri zaman yararlanabilmektedirler. Sadece itibar kredisi kullanmak istediklerini mağazaya bildirmektedirler. Mal bedeli üçe veya altıya bölünerek her bölüm için ayrı bir slip hazırlanmaktadır. İlk slip alışverişin yapıldığı tarihli, ikinci slip bu tarihten bir ay, üçüncüsü ise iki ay sonrası için hazırlanmakta ve o anda kredi kartı sahibi tarafından imzalanmaktadır. Tahsilâtlarda mağazaların muhatabı Vakıfbank olmaktadır.

Bu uygulamanın, kart kullanımını, biraz daha cazip hale getirmek amacıyla başlatıldığı ifade edilmektedir.

Vakıfbank'ın kredi kartlarına uygulanan aylık faiz oranı % 7.7'dir.

C) İş Bankası'ndaki Uygulamalar

İş Bankası kredili kredi kartını piyasaya sunmaktadır. Yani müşteri, kredisini bir harcama döneminde kullanabilmektedir. Bu dönem zarfında yapılan harcamalar işyerlerinden gelen belgelerle birlikte sisteme aktarılmaktadır. Müşteriye aylık dönemler halinde hesap özetleri gönderilmekte ve müşteriden hesap özeti gönderilmesinden yedi

gün sonra yaptığı harcamanın yüzde 25'ini ödemesi istenmektedir. Müşteri isterse tamamını da ödeyebilmektedir. Tamamı ödendiği takdirde faiz işlememektedir. Taksitle ödemelerde aylık yüzde 7 faiz işletilmektedir. Kaynak Kullanım Destekleme Fonu ve Banka Muameleleri Vergisi de ilâve edildiğinde yüzde 7,77'yi bulmaktadır.

Ayrıca dövizli kredi kartlarında da diğer bankalardan farklı bir uygulama getirilmiştir. Bu da, dövizli kredi kartlarına tam kredi uygulanması ve taksit olanağı sunulması şeklinde olmaktadır. Türk lirası hesaplı kredi kartlarında olduğu gibi dövizli kredi kartlarında da müşterilerden hesap açma şartı yani belli bir bakiye aranmamaktadır.

Bunların yanısıra, döviz üzerinden verilecek kredi kartlarıyla minimum beş bin dolar karşılığı kredi kullanılabilen, kredi kartlarıyla yapılan harcamaların belli bir noktada düzenli seyretmesi halinde faiz indiriminde de bulunmaktadır.

D) Pamukbank'taki Uygulamalar

Pamukbank, Dünya'da Citibank'tan sonra ikinci olarak "Resimli Kredi Kartı" çıkarmaya başlamıştır.

Kayıp ve çalıntı kartlar açısından ideal bir uygulama olan resimli kart sistemi, bankacılık sektörü için olumlu bir gelişme olarak nitelenmektedir. Amerika ve Avrupa'da yapılmış olan istatistiki araştırmalar neticesinde, çalıntı veya kayıp kredi kartının fotoğraflı olması halinde sahtekârlık olayına hiç rastlanmadığı saptanmıştır. Kartı eline geçiren kötü niyetli kişilerin, bu kartı kullanabilmeleri için öncelikle fizyonomi olarak tıpa tıp kart sahibine benzemeleri gerekmektedir. Sistemde, kart sahibinin poloroidi özel bir sistem ile PVC kart üzerine işlenmektedir. Bu sayede kartı kullanan kişi ile kart üzerindeki görünümü çok yakın olmaktadır. Resimli kart işleminde kart üzerine uygulanan resmin güvenliğini artırmak için fotoğrafın uygulandığı tüm yüzey özel bir güvenlik katmanı ile kaplanmaktadır.

Resimli kredi kartı üye işyerleri açısından da oldukça önemli bir gelişme olarak nitelenmektedir. Standart kredi kartlarında müşteri, kartı ile birlikte kimlik kartını da

göstermek zorundadır. Bu durum müşteri tarafından güvensizlik olarak algılanabileceği için hoş karşılanmamaktadır. Resimli kartlar ayrıca kayıp ve çalıntı listelerine bakma gereksinimini de ortadan kaldırmaktadır.

Pamukbank, 1987 yılında Türkiye'nin ilk ve tek yerli kredi kartı olan Prestige Card'ı çıkarmıştır.

Prestige Card halen 40.000 kart sahibi ve Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 5.000'i aşkın işyerinde geçerli bir kullanıma sahiptir.

Yabancı bir desteğe bağımlı kalmadan çıkarılan Prestige Card'dan sonra, 1989 yılında Türkiye'nin yine ilk ve tek petrol kartı olan ShellCard'ı piyasaya sürmüştür. Bu kart ile; akaryakıt alırken, bakım, yıkama yağlama yaptırırken veya istasyon marketinde alışveriş yaparken nakit ödemedi mal ve hizmet almak mümkün olmaktadır. Gerçek kişilerin yanısıra tüzel kişiler tarafından da büyük ilgi gören Shell Card, özellikle tüzel kişilerin bu tür giderlerini kontrol edebilmelerini sağlaması açısından büyük kolaylık getirmiştir.

Prestige Card sahiplerinin üye işyerlerindeki harcamaları yalnızca Pamukbank tarafından ödenmektedir. Prestige Card bir tür Ödeme Kartı (Charge Card) şeklinde çalışmaktadır ve kart sahibi, Pamukbank tarafından adına yapılan ödemeler için, kendisinden istenen tarihte şube nezdindeki hesabında o miktar para bulundurmak zorundadır. Shell Card'da benzer şekilde çalışmakta ve harcama karşılıkları şube nezdindeki hesaba yatırılmakta veya Kredi Kartları Merkezi nezdindeki hesaplara havale edilmektedir.

Kart sahibinin 18 yaşından büyük olması gerekmektedir. Ayrıca; bankanın onun adına yapacağı ödemeleri, zamanında ve tam olarak ödeme gücüne ve moralitesine sahip olmaları aranmaktadır.

Shell Card için Pamukbank şubelerinde hesap açma zorunluluğu yoksa da, şubede hesap bulunması kolaylık sağlamaktadır.

Pamukbank'ın kredi kartı hizmetleri için 1990 yılında saptadığı hedefler de şöyledir:

- Bank 24 ATM projesi çerçevesinde kart sahibi müşterilerin **nakit avansı** ve diğer hizmetlerden yararlandırılması,

- Kredili kart, sigorta ve benzer hizmetlerin yanısıra yoğun olarak yurtdışında geçerli kart verilmesi de hedeflenmiştir. Bu çerçevede uzun yıllar alt üye (Affiliate Member) olarak sürdürülen EuroCard//MasterCard üyeliği de 1990 yılından geçerli olarak asli üyeliğe (Principal Membership) dönüştürülmüştür.

Pamukbank'ın kredi kartlarına uygulanan aylık faiz oranı % 9,8' dir.

E) Garanti Bankası'ndaki Uygulamalar

Garanti Bankası; Visa ve MasterCard/EuroCard'ın Classic Standart Yurtiçi ve Yurtdışı, Premier/Gold Yurtiçi ve Yurtdışı ile MasterCard Business Card olmak üzere yedi adet kart ile çalışmaktadır. Bugünkü toplam kredi kartları sayısı içinde % 25'lik bir payı bulunmaktadır.

Garanti Bankası, kişinin öncelikle bankada hesap açmasını ve bir süre çalışmasını istemekte ve o süre içinde müşteriyi tanıyıp güven duyarsa o takdirde kart vermektedir. Bunun dışında, yine bankanın tanıdığı iyi bir müşterinin tavsiye ettiği kişiye kart verilmektedir.

Garanti Bankası'nın kredi kartıyla ilgili bazı hizmetleri;

- İhtiyaca göre, yalnızca Türkiye'de geçerli ya da tüm dünya'da geçerli kart alabilme, ödemede TL veya döviz, yurtiçi harcamaları TL, yurtdışı harcamaları döviz olarak ödeyebilme gibi çok seçenekli tercih ve istendiğinde seçeneği değiştirebilme imkânı,

- Kişiyeye özgü nakit ve harcama limiti,

- Mevduat hesabından otomatik geri ödeme kolaylığı,

- Yılın 365 günü 24 saat kesintisiz hizmet sunan provizyon ve müşteri hizmeti,

- Yurt dışında kartın kaybolması veya çalınması halinde acil kart verilmesi veya acil nakit avansı ödenmesi,

- Yurt içinde/yurt dışında kayıp, çalıntı bildiriminden geçerli olmak üzere tüm harcamaların sigorta kapsamında olması,

- Garanti 24 ATM'lerinde hem mevduat hem de kredi hesabına ulaşabilme kolaylığı (Yani kişisel mevduatını ve kredi hesabını tek kartla kullanabilme olanağı),

- Garanti Bankası'nın tümü on-line olan şubelerinden nakit avans alabilme imkânı. şeklinde sıralanmaktadır.

Garanti Bankası, kredi kartı kabul etmek üzere sözleşme yapılan işyerlerinde, sektöründe tanınma ve sağlam mali yapı, saygın ve güvenilir bir ticari geçmiş, müşteri talebi yüksek mal ve hizmet arz etme gibi özellikler aramaktadır. Ayrıca, bulunduğu bölgenin kartla alışveriş potansiyeli olan bir bölgede olması da aranan bir unsurdur.

Garanti Bankası, yaklaşık 3000 işyeri ile sözleşme yapmış bulunmaktadır.

1991 ve 1992 yılları itibariyle 45.000 ila 50.000 arasında değişen bir toplam kart portföyü bulunmaktadır. Garanti Bankası; kart sayısını arttırma yerine, varolan müşteri tabanına ve kredi kartlarına daha kaliteli hizmet sunma politikası izlemektedir.

Garanti Bankası'nın kredi kartlarına uygulanan aylık faiz oranı % 7'dir.

F) Ziraat Bankası'ndaki Uygulamalar

Ziraat Bankası, EuroCard/MasterCard ve Visa ile üyelik anlaşması yapmıştır. Kart hamilleri kredi kartları ile alışveriş yapabildikleri gibi, limitleri dahilinde nakit avans da çekebilmektedirler. Ayrıca kart hamillerine ücretsiz olarak sigorta hizmetleri de sunulmaktadır.

Gerçek kişilere Yurtiçi (Domestic), Uluslararası (International) ve Gold kredi kartları; şirket hesaplarından işlem görmek kaydıyla şirket yetkililerine Şirket kartı (Company Card) verilmektedir.

Bunlardan başka gerçek kişi kart hamilleri isterlerse eş ve çocukları gibi yakınlarına da harcama bedelleri kendi hesaplarından karşılanmak suretiyle "Ek Kart" da alabilmektedirler.

Ziraat Bankası'nın kredi kartlarına uygulanan aylık faiz oranı % 7'dir.

G) İktisat Bankası'ndaki Uygulamalar

İktisat Bankası, kredi kartı sahiplerine, yurtdışı ve yurtiçinde geçerli convertibl kredi kartı hizmeti sunmaktadır. Kart hamilleri yurtiçi harcamalarını Türk Lirası, yurtdışı harcamalarını isterlerse Türk Lirası, isterlerse yabancı para (Dolar, Mark, Sterlin vs.) olarak ödeyebilmektedirler. İktisat Bankası halen Visa Gold, Business, Classic, Master Card/EuroCard Gold, Business, Classic kredi kartı ile hizmet vermektedir. İktisat Bankası Gold Card ve Business Card sahipleri; yüksek tutarlar üzerinden sigortalanmaktadır.

Kart sahipleri ayrıca, özel sağlık ve seyahat hizmetlerinden, seyahatlerinde indirimli otel ve araba kiralama olanaklarından yararlanabilmektedirler.

Geciken veya geri dönmeyen ödemeler konusunda kredilendirme sürelerini aşan kart sahipleri öncelikle Kredi Kartları Merkezi tarafından izlenerek, gerekli görülenler için kanuni takip işlemine başlanmaktadır.

20.000 civarında olan kart sayısının 1991 ve 1992 yıllarında da değişmediği ancak portföy birleşiminin değişerek Gold Kartın ağırlık kazandığı belirtilmektedir.

İktisat Bankası'nda kredi kartlarına uygulanan aylık faiz oranı % 9,58'dir.

H) Eskişehir Bankası'ndaki Uygulamalar

Esbank 1989 yılında 3700 adet yurtiçi, 1000 adet yurtdışı kredi kartı pazarlamıştır.

Esbank, kredi kartı verilecek kişinin bankada hesabının olması, iyi ilişkiler içinde çalışması, karşılıksız çek veya protestolu senedinin olmaması, düzenli bir geliri olması gibi niteliklere sahip olmasını istemektedir.

Banka müşterisi olmasa da, çevresinden iyi referans alınabilen kişilere, potansiyel mevduat görülen serbest meslek sahiplerine, üst düzey yöneticilere de kart verebilmektedirler. Borç tutarları her ay bir ekstre ile kendisine gönderilen kart sahipleri, son ödeme tarihinde tutarın belirli bir yüzdesini ödeyip, geri kalanını taksitle ödeme

olanağına sahiptirler. Aylık kredi limitleri, yıllık gelirle orantılı olarak 1 milyon ile 200 milyon arasında değişmektedir.

Yurtiçi ve yurtdışı standart kartları bulunan Eskişehir Bankası müşterilerine, primi banka bünyesinden karşılanmak üzere 15 milyon TL'na kadar Ferdi Kaza Sigortası hizmeti de sunmaktadır.

Kredi limiti yüksek olan Premier/Gold Card'larda ise, dünyanın her yerinde belli başlı otel ve araba kiralama acentelerinde indirim sağlanmakta ve geniş kapsamlı acil sağlık yardımı hizmeti sunulmaktadır.

I) Anadolu Kredi Kartları A.Ş.'deki Uygulamalar

Anadolu Kredi Kartları A.Ş. 1975 yılında kurulmuş olup, MasterCard International'ın Türkiye'deki en eski temsilcisidir. 1987 yılına kadar EuroCard/MasterCard verebilen tek kuruluş olmuştur. Şirketin bir başka özelliği de bankalar dışında Visa ve EuroCard/MasterCard hizmeti veren tek kuruluş olmasıdır.

Anadolu Kredi Kartları A.Ş.'nin hizmetleri 3 ana başlık altında toplanabilir:

- Seçkin müşterilerine MasterCard/EuroCard GoldCard vermek,
- Kredi kartı veren çeşitli bankalara servis büro olarak hizmet vermek ki, bu servis kart basmak, kart sahibinin envanterlerini çıkarmak ve provizyon hizmetlerini gerçekleştirmek gibi konuları kapsamaktadır.

Anadolu Kredi Kartları A.Ş. kendisi ve hizmet verdiği bankalar adına Visa Classic, Visa Premier, EuroCard/MasterCard Gold, EuroCard/Master Card Business kartlarını vermekte olup, bu kartların adedi 19.000 civarındadır.

- Üye işyerlerine hizmet vererek, kredi kartlarının hizmet ve tüketim sektöründe kabul edilmesini sağlamaktadır. Anadolu Kredi Kartları A.Ş. Türkiye'de yabancı kart cirosunun yüzde 55'ini gerçekleştirmektedir.

4. TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI SİSTEMİ İLE TÜKETİCİ KREDİLERİNİN İLİŞKİSİ

Bireysel bankacılık yelpazesi içinde verilen iki önemli hizmet türü olan tüketici kredileri ile kredi kartları bankacılık sektörünün 1990'lı yıllarda yaygın bir uzmanlaşma alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Bireysel bankacılık hizmetlerine yönelen banka sayısındaki artış, beraberinde bu alana aktarılan kaynakların da büyümesi sonucunu getirmektedir.

Tüketici kredilerinin yaygın bir şekilde uygulandığı ABD'de toplam kısa vadeli kredilerin yüzde 40'ı, Batı Avrupa'da da yüzde 20'ye yakın bir bölümü tüketicinin finansmanına sunulmuştur. Dolayısıyla; bu ülkelerde tüketici kredileri ve kredi kartlarının sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi açısından zorunlu olan bilgi bankası gibi altyapı hizmetleri ve güvence mekanizmaları, kredi hacmindeki genişlemeye paralel olarak gelişmiştir.

Türkiye Bankalar Birliği de, tüketici finansmanı araçları olan tüketici kredileri ve kredi kartları'ndaki hızlı gelişme karşısında tüketici bilgi merkezi oluşturma çalışmalarına girişmiştir.

Aralık 1989 itibariyle verilen tüketici kredisi hacminin yaklaşık 540 milyar TL'na ulaştığı görülmektedir. Yine aynı dönem itibariyle 320 bin civarında seyreden toplam kredi kartının yarattığı cironun ise yaklaşık 400 milyar TL'lık bir düzeye ulaştığı ifade edilmektedir (63).

Türkiye'de tüketici kredileri ve kredi kartları; toplumda oluşan bir ihtiyaç neticesinde giderek artan bir uygulama alanı bulmuş, bankalar da piyasa paylarını korumak, rekabete ayak uydurmak ve hizmet türlerini çağdaş bankacılık anlayışı doğrultusunda çeşitlendirmek gibi amaçlarla bu alana yönelmişlerdir.

Ayrıca; bankaların plâsınan politikalarında riskin tabana yayılacağı bir model oluşturmak amacı yanında, plâsman zorlukları nedeniyle tüketici topluluğu gibi çok geniş

⁶³ Pınar AYAROĞLU, "Riski Tabana Yaymak", *Bankacılar*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yıl 1, S.1, Nisan 1990, s.50.

bir toplumsal kitleye ulaşma amacı da rol oynamıştır.

Uzun vadeli taksitlendirmeyi gerektiren veya satın alma gücü bulunan tüketim mallarında tüketici kredileri ortaya çıkmış, küçük ölçekli alımlarda ise kredi kartları bir ödeme aracı olarak talep edilmeye başlamıştır.

Bireysel bankacılık hizmeti olarak adlandırılan tüketici kredileri ve kredi kartları riskin daha geniş bir tabana yayılmasında önemli araçlar olarak kullanılmaktadır. Tüm şirketler üzerinde yoğunlaşan riski dağıtarak, sektörel dalgalanmalardan etkilenmeyecek sağlam ve yaygın bir kredi portföyü yaratılması mümkün olmaktadır.

Ancak sağlıklı ve yeterli altyapı oluşturulmadan uygulanacak bir tüketici kredisi ve kredi kartları politikası, bankaların krediden doğan kayıplarının artmasına, mali güçlerinin zayıflamasına ve kredi arzının düşmesine neden olabilir.

Tüketici kredileri ve kredi kartları, tüketicinin finansmanında yer alan araçlardır. Dolayısıyla hacim ve risk konusunda rakamlara bakarken bunların ikisine birlikte bakmanın gerektiği ifade edilmektedir (64).

Bu iki araç arasında işleyiş bakımından bir fark vardır. Kredi kartında kart verilmekte, limit verilmekte ve bu krediyi kullanıp kullanmama arzusu tüketiciye kalmaktadır. Tüketici kredisi uygulamasında ise paranın tamamı, belirlenen limit = risk olarak tüketicinin eline teslim edilmektedir.

Tüketici kredilerinin 1989 sonunda 300 milyar TL civarında, kredi kartlarının ise 300.000 adet olduğu düşünüldüğünde; her bir karta verilen kredi limitinin de ortalama 1,5 milyon TL. olduğu varsayıldığında 450 milyar TL'lık bir potansiyel risk ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sektörün 1990 yılındaki rakamlarla yaklaşık 750 milyar TL'lık bir finansal kaynağı risk olarak tüketicilere plâse ettiği söylenebilir (65).

Kredi kartları konusunda ileriye dönük tahminde bulunmak pek kolay olmamaktadır. Çünkü 1989 yılı başındaki kredi kartı adedi 80.000 civarında iken Aralık 1989'da 300.000 civarına yükselmiştir. Bu da bir yıl içerisinde yaklaşık 3-3,5 misli bir

64 Bkz.: Akın KOZANOĞLU, "Tüketici Kredisinde Günümüz Uygulamaları ve Projeksiyonlar" Konulu Açık Oturum, **Bankacılar**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yıl.1, S.1, Nisan 1990, s.55.

65 KOZANOĞLU, s.55.

artış olduğunu göstermektedir. Ancak, her yıl aynı oranda bir artış beklemek pek mümkün olmayacaktır, çünkü herşeyin bir hızlanma ve doyum noktası olmaktadır. 1989 yılı da hem çok sayıda bankanın bu piyasaya girdiği, hem de daha önce girmiş bulunan bankaların işi arttırdıkları bir yıl olmuştur.

Kredi kartları bir ödeme aracı olmakla birlikte, aynı zamanda bir de kredi unsuru taşımaktadır. Tüketici kredileri gibi, kredi kartları da tüketicinin finansmanında kullanılmaktadır. Ve kredi kartları da tüketici kredileri gibi bir risk unsuru taşımaktadır. Kredi kartının kredi unsuru taşımasının bir göstergesi olarak, kredi kartı kullanan kişiye banka ya da kredi kartı veren kuruluşun kefil olması gösterilebilir.

Kredi kartlarının, tüketici kredilerinden ayrı düşünülmemeyeceğini savunan bir diğer görüş de şöyle ifade edilmektedir (66):

Kredi kartları, paranın fonksiyonlarına yakın mübadelelerde kullanılan bir araç olarak kabul edilebilir. Tüketici kredilerinde örneğin; kişiye toptan 5 milyon verilmekte, yine aynı fonksiyonu yerine getiren plâstik para yani kredi kartı ile mal ve hizmet alımları karşılığında 5 milyon kullandırılmaktadır. Sonuçta, 5 milyon TL'si sekiz ilâ oniki ayda belirli bir faiz karşılığında tahsil edilmektedir. Paranın fonksiyonunu yerine getiren kredi kartları ile de yapılan alışveriş bedeli beş ilâ on ayda geri tahsil edilmektedir. Sonuç paranın fonksiyonlarını doğurduğundan, paradan plâstik parayı ayırmanın mümkün olamayacağı belirtilmektedir.

Yukarıda kredi kartlarının tüketicilerin finansmanında kullanılan tüketici kredileri ile birlikte düşünülmesi gerektiğini savunan görüşlere yer verilmiştir. Bunun yanında, kredi kartlarının tüketici kredilerinden ayrı olarak ele alınması gerektiğini savunan bir görüş de mevcuttur (67).

Buna göre; her ne kadar kredi kartları, kredi unsurunu içermekte ise de, esas itibariyle ödeme sisteminin bir aracıdır. Kartın ve kartlı ödeme sisteminin en büyük

66 Bkz.: Reşat KURDOĞLU, "Tüketici Kredisinde Günümüz Uygulamaları ve Projeksiyonlar" Konulu Açık Oturum, **Bankacılar**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yıl.1, S.1, Nisan 1990,s.59.

67 Gökhan CANSEN, "Tüketici Kredisinde Günümüz Uygulamaları ve Projeksiyonlar" Konulu Açık Oturum, **Bankacılar**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, s.58.

avantajı elektronik takas işlemine dayanmasıdır. Bu itibarla, kartlı ödeme sistemlerini düzenlerken, bunun aracı kuruluşu kart sahibi tarafından ödenmesinde mevcut olan kredi unsuru bu sistemin genel yapısı içinde ayrı düşünülmemelidir. Dolayısıyla, öncelikle kart ödeme sisteminin düzenlenmesi ve standardizasyonunu bir bütün olarak görmek, kredi unsurunu da bunun bir türevi olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Araya finansal bir kuruluşun girdiği kredi kartı sisteminde dört unsur mevcuttur: Satıcı yani işyeri, alıcı yani kredi kartı sahibi, aracı kuruluş yani banka ve üst yapı yani düzenleyici hukuk kurumları (Devlet Bankalar Birliği, Adliye, hukuk vb.) bu dört unsuru oluşturmaktadır.

5. TÜRKİYE’DE KREDİ KARTI SİSTEMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kart sayısı ve kullanımı açısından belli bir doygunluğa ulaşmış Amerika, Avrupa ve Japonya gibi bölgelerden sonra, uluslararası kart firmalarının gelir elde edebileceği, teknoloji satabileceği, bankacılık sistemi ve teknik altyapısı, ekonomisi ve piyasa koşulları elverişli ülke sayısı oldukça azalmıştır. Bu açıdan dışa açık ve genç nüfus yapısı ile Türkiye bu firmaların önemli pazarlarından biri haline gelmiştir.

Ülkemizde kredi kartı uygulaması kısa bir zamanda önemli bir gelişme göstermekle birlikte uygulamanın eksik yönleri de hemen dikkati çekmektedir.

En fazla karşılaşılan ve sistemin sağlıklı gelişmesi ve istenilen düzeye ulaşabilmesi açısından öncelikle çözümlenmesi gerektiği ifade edilen üç temel sorun; teknik altyapının yetersiz oluşu ve merkezi bir bilgi bankası (risk santralizasyonu) olmayışı, sistemin henüz yasal bir temele oturtulamamış oluşu ve henüz standart bir uygulamaya sahip olmayışı şeklinde sıralanmaktadır.

Kredi kartı olayında; “dahili takas” olarak isimlendirilen, çeşitli bankalarla çalışan iş yerlerinden toplanan satış belgelerine ilişkin bilgilerin ilgili olduğu bankaya gönderilmesi işlemi çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Şu anda fiili olarak bu takas işlemine dahil olan bankalar diğer bankalarla ayrı ayrı alışveriş yapmak durumunda kalmaktadırlar. Bu da

hem maliyeti yükseltmekte hem de zaman kaybına yol açmaktadır. Bu takas işlemlerinin tek bir merkezde toplanması bu olumsuzlukları giderecek bir yol olarak kabul edilmektedir. Ayrıca; bu alışverişlerde diğer bankalarla bilgi paylaşımı, yani A bankasına, B bankasına, C bankasına bir kişinin kötü riski olup olmadığını sorma olayı dahi pratikte zaman alıcı, masrafı yüksek ve sonuçta elde edilecek menfaate göre yüksek maliyetli bir olay olmaktadır.

Piyasada kredi kartı veren banka sayısının artması ile rekabet ortamı doğmuş ve bankalar teknolojik yatırımlara ağırlık vermeye başlamışlardır. Ancak, sistemin seri ve hatasız şekilde yürütülmesine yardımcı olacak teknolojik altyapının oluşması ve geliştirilmesi oldukça önemli bir konu olarak kabul edilmektedir. Kredi kartı çıkaran bankalar Visa, MasterCard gibi kuruluşlarla elektronik takas işlemlerine girişmişse; bu işlemleri yapabilmek için özel donanım ve yabancı kart sistemlerince belirlenmiş programlar gerekli olup, belirli bir yatırımı zorunlu hale getirmektedir. Batı ülkelerinde sistemler birçok banka tarafından ortaklaşa kullanılmakta, kaynaklar gereksiz yatırımlar yerine başka alanlara yönlendirilmektedir. Türkiye’de ise bunun tersi bir durum mevcut olup, bankalar bir rekabet ortamında, kendi kart işlem merkezlerini kurmakta, her banka aynı işi yapan programları ya yurtdışından büyük maliyetlerle satın almakta, ya da yine büyük maliyetlere katlanarak kendi olanakları ile üretmektedirler. Yurt dışından alınan programlar da genellikle sistemlere yüklendiği gün çalışmamakta, ortama uydurulması için bir takım değişiklikler gerekirken, bu da maliyetleri artırıcı etki yaratmaktadır. Örneğin, Avrupa ülkelerinde bir çok banka kredi kartı ihraç etmekte fakat işyeri ödemeleri, provizyonlar, takas işlemleri gibi hizmetler bankaların ortak olduğu tek bir kuruluş tarafından yürütülmektedir (EuroCard-Austria gibi).

Ülkemizde ise kart ciroları Avrupa ülkelerindekinden çok düşük olmasına rağmen, her banka kendi merkezini kurmuş olup, bu merkezler arasında ortak bir çalışma yapılmamaktadır.

Örneğin, bir müşterinin kredi kartına provizyon alınması gerektiğinde eğer müşterinin kredi kartı o işyerinin üye olduğu bankanın kredi kartı değilse, provizyon almak için önce o işyerinin üye olduğu bankanın arandığı, müşteri hakkında bilgi verildiği

ve aracı bankanın da müşterinin kredi kartını aldığı bankayı arayıp provizyon aldığı ve üye işyerine bildirdiği belirtilmektedir. Bu durumda provizyon alımı için uzun bir beklemenin söz konusu olduğu kaydedilmektedir (68).

Ayrıca, Türkiye’de provizyon sorunu telefonla çözülmeye çalışılmakta, Batıda ise bu işlem P.O.S. (69)denilen bir terminalde yirmi saniye içinde yapılabilmektedir. Sistemin ülkemizde de işleyebilmesi için, kredi kartı kabul eden işyeri sayısının artması, kartın alışverişlerde yaygın olarak kullanılması ve bütün işyerlerinde bu işlemler için bir telefon hattı ayrılması gerekmektedir (70).

Bu nedenlerden ötürü kredi kartı çıkaran bankaların birleşerek oluşturdukları Bankalar Arası Kart Merkezi A.Ş.’nin amaçları arasında işlemlerin tek merkezden yürütülmesi de bulunmaktadır .

Teknik ilerledikçe kredi kartı uygulamasında güvenliğin artması da mümkün olabilecektir. Kart üzerine “emboss” denilen kabartma bilgi yazımının gelecekte terkedilip kartların sadece manyetik bilgi içereceği belirtilmektedir. Bunun neticesinde, manyetik kart okuyucularının da her iş yerine konabilecek kadar yaygınlaşması ve ucuza maledilmesi gerekmektedir. Ancak bu teknolojinin Türkiye’de rantabl olarak uygulanabilmesi için, kart sayı ve cirolarının batı ülkeleri seviyesine ulaşması gerektiği de ifade edilmektedir (71).

Ayrıca, tüketici piyasasında riski ölçebilecek ve kontrol altında tutabilecek bir mekanizma da henüz mevcut değildir. Bugün bir banka tüketici kredisi veya kredi kartı verirken istihbaratını kendi kaynaklarını kullanarak yapmaktadır. Bu durumda bir banka tarafından belirlenen riskli müşterinin diğer bir bankadan kredi alabilmesi mümkün

68 DEMİRDAĞ, s.8.

69 P.O.S. Terminalleri: POS Terminalleri satış merkezlerinde yer almaktadır. Bu terminallerden satış personeline ödeme işlemlerinin girdilerinin yapılması ve bu işlemlere ait verilerin döndürme merkezine veya banka bilgisayar sistemine iletilmesi için ve aynı zamanda da bu merkezlerden müşterinin banka işlemine ilişkin geri bildirim alabilmek amaçlarıyla kullanılmaktadır Bkz. KARATAN, s.22.

70 “Paranın Evriminde Son Durak: Kredi Kartı”, *Dünya Gazetesi*, Kredi Kartları Eki,29 Ocak 1990.

71 “Piyasa Emekleme Sürecinde” *Dünya Gazetesi*, Kredi Kartları Eki, 30 Ocak 1989.

olabilmektedir. Bu tür tehlike arzedeabilecek olayların tüketici kredisi ve kredi kartı kullananlara ilişkin bilgilerin tek bir merkezde toplanmasıyla engellenebileceğine inanılmaktadır. Amacı, kredi risklerinin azaltılması için, tüketicilerle ilgili kapsamlı, kaliteli ve doğru bilgi depolamak ve tüketicilerin aşırı yükümlülüklerini sınırlamak olan veri bankaları bankalararası bilgi alış verişine de olanak tanımaktadır. Kredi kartı piyasasının bir gelişim potansiyeline sahip olması, ülkemizde de kredi kartı kullananların performansını ölçebilecek bu tür merkezlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Yurt dışında bilgi bankalarının kuruluşu, bilgilerin toplanışı, depolanması, saklanması ve veri bankası, kredi talebinde bulunan müşteri, krediyi verecek kuruluş ve mahkemeler gibi diğer yetkili merciler arasındaki iletişimin şekli ve koşulları özel yasalarla belirlenmektedir. Ülkemizde de bu tür birimlerin kuruluş ve işleyişine ilişkin yasal altyapının oluşturulması, kredi kartı sisteminin geleceği açısından oldukça önemlidir.

Bankacılar, ülkemizde kurulması düşünülen veri bankalarının mutlaka batıdaki örneklerine dayandırılması görüşünü benimsemektedirler. Türkiye Bankalar Birliği'nin bu konuda bazı girişimleri olmuştur. Avrupa Topluluğu ülkelerinin tamamındaki bilgi bankalarına yazılar göndermek ve önemli bir kısmıyla da yerinde görüşmeler yapmak suretiyle Türkiye Bankalar Birliği söz konusu ülkelerdeki uygulamalar ve bu uygulamalarda karşılaşılan güçlükler üzerinde ayrıntılı bir bilgi birikimi sağlamıştır.

Veri bankaları; bankalar, çeşitli finans kuruluşları, tasarruf sandıkları, taksitle mal satışı yapan ticarethaneler, kredi kartı şirketleri gibi tüketicilere kredi sağlayan kuruluşlara hizmet vermektedir. Bu merkezlerden bilgi sağlamak isteyen üye kuruluşlar, kendi ellerindeki tüketicilere ilişkin bilgileri mutlaka bu merkezlere iletmek zorundadırlar. Üyeler, bilgi alışverişi ve araştırma sonucu veri bankalarında depolanan bilgileri, sadece kredi kararlarında kullanabilmektedirler. Ülkelerin çoğunda üyelerin müşteriden edindikleri bilgileri veri bankalarına iletebilmeleri için müşterilerin yazılı muvaffakatını almak zorunlulukları bulunmaktadır. Veri bankaları da aksini gösteren resmi bir belge olmadıkça, bu bilgileri üyeleri dışında hiç bir kuruluşa vermemekle yükümlüdür. Veri bankaları negatif (pasif) nitelikli ve pozitif (aktif) nitelikli olmak üzere iki gruba

ayrılmaktadır. Pozitif nitelikli merkezlerde, tüketici kredisi ve kredi kartı kullanan tüm müşterilerle, negatif nitelikli merkezlerde ise sadece yükümlülüklerini yerine getirmeyen müşterilerle ilgili bilgiler tutulmaktadır.

Ülkemizde, bugün için risk santralizasyonu görevi yasayla Merkez Bankasına verilmiştir. Ancak Merkez Bankası 50 milyon TL'sinin altındaki kredilerin santralizasyonunu yapmadığı ve tüketici kredisi ve kredi kartlarıyla ilgili yasal bir düzenleme olmadığı için sistemde tüketicilerin performanslarını ölçebilecek bir bilgi bankası mevcut değildir. Böyle bir merkezin oluşturulması yasal düzenlemelerle mümkün olabilir (72).

Kredi kartları uygulamalarında karşılaşılan sorunlardan bir diğeri de, konu ile ilgili yasal düzenlemelerin olmayışıdır. Kredi kartı kullanımında karşılaşılan usulsüz kullanım, suistimal, sahtekârlık gibi olaylara neden olan hukuki eksikliklerin giderilmesiyle istenilen kullanım seviyelerine daha rahat ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Yasalarımızda, tüketici kredisi ve kredi kartı uygulamalarıyla ilgili bir mevzuat henüz oluşturulamamıştır. Son yıllarda yoğun bir şekilde bankaların gündeminde yer alan kredi kartları kavramına henüz ticaret ve bankacılık hukuku yasalarında, mevzuatlarda rastlanmamaktadır. Örneğin, kredi kartı çıkaran bir kurum ile mal satan veya hizmet sunan ticari işletme arasındaki veya kredi kartı kurumu ile kart sahibi arasındaki hukuki ilişkilerin açık olmaması bu alandaki ciddi sorunlardan birini teşkil etmektedir. Aynı şekilde harcama belgesinin kıymetli evrak kabul edilmemesi, belgenin alacağın takibinde kullanılmasında sorunlara neden olmaktadır.

Bugün dünyanın pek çok yerinde kredi kartı uygulamalarıyla ilgili yasal düzenlemeler getirilmekte ve tarafların hak ve sorumluluklarıyla yasal konumları açıklığa kavuşturulmaktadır.

Kredi kartıyla ilgili alacakların tahsilinde bankaların karşılaştıkları yasal sorunların bir an önce çözüme bağlanması gerekmektedir. Örneğin, kredi kartıyla yapılan alışverişlerde kullanılan satış belgesinin borç takibinde yasal bir tanımı bulunmamaktadır. Bu belge ile alacağı takip etmek mümkün değildir. Çünkü, takip için gerekli dökümanlar

72 AYAROĞLU, s.50-53.

yapılan sözleşme ile sınırlı kalmaktadır. Oysa, tıpkı çek veya senet gibi bunların da hukuk terminolojisinde yer alması gerekmektedir. Ayrıca, kredi kartıyla yapılan alışverişlerin ticaret hukukunda açık bir şekilde tanımlanması da büyük önem taşımaktadır (73).

Kredi kartlarıyla ilgili uygulamada karşılaşılan bir diğer sorun da kredi kartı sisteminde bir standardizasyonun sağlanamamış olmasıdır. Halen, işyeri ve kredi kartı sahipleri tarafından bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Bunlar ancak uygulama ile öğrenilmektedir. Bankalar, aralarında sistemin uygulanışı konusunda bir standardizasyon sağlayamadıkları için birbirlerinden farklı uygulamaları insanlara önermekte ve yaptırmaktadırlar. Bu durum bankalar arasında çelişkiler ortaya çıkarmaktadır. Bankaların öncelikle sistemin standardizasyonu üzerinde çalışmaları gerekmektedir. Örneğin, ne tür bilgi istenecek, nasıl çalışılacak, taksitli satış vadeli slip tanzim edilerek mi yaptırılacak, yoksa slip bir çek gibi bölünmez bir mahiyette yani yazıldığı andaki meblâğ üzerinden mi geçerli olacak gibi konular standardizasyona kavuşturulmalıdır. Bu standarttan işyeri ve kart sahipleri de haberdar edilmelidir. Tespit edilecek standartlar dünya örnekleri gözönüne alınarak hazırlanmalıdır (74).

Kredi kartı kullanımında şahıslara ve alışveriş yapılan işyerlerine verilen iki tür kredi limiti bulunmaktadır. Bu limitlerin yüksek tutulmasının kredi kartı kullanımını olumsuz etkilediği şeklinde bir görüş ileri sürülmektedir. Ancak, bu limitlerin amacı riskleri minimuma indirmektir. Limit uygulamasının özellikle kart sahibinin kartını çaldırması veya kaybetmesi gibi durumlarda işe yaradığı söylenebilir. Şöyle ki, bir işyerinde belli bir limitin üzerinde alışveriş yapabilmek için işyerinin bankadan provizyon alması gerekmektedir. Provizyon alırken, kart çalıntı veya kayıp ise bankanın bilgisayarında kayıtlı olduğu için yakalanmakta ve ödeme durdurulabilmektedir. Dolayısıyla kredi limiti bir anlamda kart sahibini koruyucu faktör olmaktadır. Ayrıca, şahıslara verilen kredi limitlerinin şahısların mali olanaklarının üzerinde bir borçlanmaya girmelerini engellemeye yönelik olduğu, bunun da tüm kart risklerinin minimize edilmesini sağlamaya yönelik bir

73 İsmail YALÇINKAYA, "Tüketici Kredisinde Günümüz Uygulamaları ve Projeksiyonlar" Konulu Açık Oturum, **Bankacılar Türkiye Bankalar Birliği Yayınları**, Yıl.1, S.2, Nisan 1990, s.57.

74 CANSEN, s.58.

çalışma olduğu söylenebilir. Bu demektir ki, kredi limitlerinin bulunması, kredi kartlarının gelişmesine engel bir konu değil, aksine sağlıklı gelişmesine yardımcı olacak bir önlemdir.

Kredi kartı kullanımının yaygınlaşabilmesi için öncelikle, kredi kartının bir ödeme aracı olarak benimsenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, kredi kartını çıkaran kuruluş, kredi kartını kullanacak kart sahipleri ve kredi kartını bir ödeme aracı olarak kabul edecek işyerlerinden oluşan bir üçgenin oluşturulması önemlidir.

Aynı zamanda, kredi kartı pazarının gelişmesinin kültür, bilinçlenme ve ekonomik düzeyin yükselmesi gibi değişkenlerle de çok yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu faktörlerin zamanla gelişmesi ve büyümesiyle birlikte pazar potansiyelinin daha verimli şekilde değerlendirilmesi de mümkün olabilecektir.

Bu alanda faaliyet gösteren kuruluşların yapacakları reklâm ve yayınların da kredi kartlarının benimsenmesinde önemli bir rol oynayacağı söylenebilir (75).

Kredi kartı olayının yaygınlaşmasının, kartı kabul eden işyeri sayısının artmasıyla da bağlantılı olduğu kabul edilebilir. Şu anda ülkemizde kredi kartı kabul eden işyeri sayısının yeterli olmadığı görülmektedir. Ancak kredi kartlarının kullanımının artmasına paralel olarak üye işyeri sayısının da zaman içinde artacağı tahmin edilmektedir. İşyerleri için kredi kartı oldukça yeni bir olaydır ve bankalara ödemeleri gereken bir komisyon vardır. Ancak kart kabul ederek, gerek rekabet içinde müşteri çekme isteği, gerekse nakitle uğraşmanın riskinden kurtulma isteği kuruluşları kredi kartına olumlu yaklaşıma yönlendirmektedir (76).

75 "Yetersiz Bilgi İletişim Ağı Sistemin Gelişimini Engelliyor", **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 19 Ekim 1992.

76 "Kredi Kartları Mekanizması Hukuki bir Yapıya Oturtulmalı", **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 29 Ocak 1990.

TABLO 15
TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI KABUL EDEN İŞYERİ SAYILARI
(Ekim-Aralık 1991)

İşyeri Kategorileri	Kredi Kartı Kabul Eden İşyeri Sayıları	Toplam İşyeri Sayısına Oranı (%)
Araba Kiralama	111	1.14
Otel	620	6.37
Restaurant	553	5.78
Seyahat Acentesi	161	1.65
Hava Yolları	57	0.59
Kuyumcu	898	9.23
Gece Kulübü	70	0.72
Kumarhane	39	0.40
Hastane	48	0.49
Diğer	7173	73.72
Toplam	9730	100.00

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi A.Ş.

TABLO 16
TÜRKİYE'DE KREDİ KARTI KABUL EDEN İŞYERİ SAYILARI
(Nisan-Haziran 1992)

İşyeri Kategorileri	Kredi Kartı Kabul Eden İşyeri Sayıları	Toplam İşyeri Sayısına Oranı (%)
Araba Kiralama	132	1.08
Otel	669	5.47
Restaurant	712	5.82
Seyahat Acentesi	184	1.50
Hava Yolları	59	0.48
Kuyumcu	1081	8.84
Gece Kulübü	131	1.07
Kumarhane	49	0.40
Hastane	24	0.20
Diğer	9194	75.15
Toplam	12235	100.00

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi A.Ş.

Yukarıdaki açıklamalara ilâve olarak, kredi kartı kullanan kişilere ve kredi kartını kabul eden işyerlerine kredi kartı kullanımındaki aksaklıkların bir ölçüde de olsa giderilebilmesine yardımcı olabilecek bir kaç öneri sunulmaktadır (77):

1- Kart kullanımlarında imza ve kişiye özel üretilen şifreler kredi kartı sahiplerinin güvenliği için temel unsurlardır. Kişilerin, imzasız kredi kartı taşımamaları ve başkalarının şifreye ulaşma ihtimalinin önlenmesi gerekmektedir.

2- Alışveriş sırasında mutlaka kimlik gösterilmelidir. İşyerinin kimlik sorması veya alışveriş tutarı için provizyon alması kart sahibinin saygınlığı ile ilgili değil, güvenliği ile ilgili bir önlemdir.

3- Benzin istasyonları hariç, fiyattan farklı slip tutarı veya ek nakit ödeme yapmayı kabul etmemeleri, bunu talep eden işyerini bağlı olduğu bankaya veya BKM'ye bildirmeleri gerekmektedir.

4- Kredi kartı sahiplerinin kartlarını kaybetmemeye özen göstermeleri, kartın çalınması veya kaybedilmesi halinde hiç vakit kaybetmeden kartın alındığı bankaya bildirmeleri gerekmektedir. Aksi halde bu süre zarfında kartın kötü niyetli kişilerin eline geçmesi ihtimali olabilmektedir.

5- Tüketicilerin harcamalarını bilinçli olarak yapmaları, harcamalarda ve geri ödemelerde kişilerin özellikle bütçelerini aşmamaya özen göstermeleri faydalı olacaktır.

6- Her türlü soru ve sorun için kartın alındığı bankanın aranmasında büyük yarar vardır.

7- Kredi kartı kabul eden işyerlerinin, bağlı oldukları banka tarafından kendilerine sağlanan stoplist ve kimlik kontrollerini mutlaka yapmaları gerekmektedir.

8- İşyerlerinin kredi kartı kabulünde müşterilere zorluk çıkarmamaları da önerilebilir.

9- İşyerlerinin kredi kartı kurumlarına ödemekle yükümlü oldukları komisyonları kart sahibinden talep etmemeleri gerekmektedir.

⁷⁷ "İstihbarat Bilgi Bankaları Kurulmalı", **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 29 Ocak 1990, Ayrıca bkz: **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 19 Ekim 1992.

10- İşyerine özgü provizyonsuz satış tutarının üzerindeki alışverişler için mutlaka provizyon alınması gerekmektedir.

11- Kredi kartı sahiplerinin kartı yalnızca bir prestij aracı olarak görmeyip, kendisine yarar sağlayabilecek bir kredi imkânı olarak da değerlendirmesi gerekmektedir.

12- Kredi kartı kabul eden işyerlerinin herşeyden önce kart sahiplerinin oluşturduğu satış potansiyelinden en yüksek verimi alabilmek için zarar getirebilecek kural dışı işlemlerden kaçınmaları, banka tarafından kendilerine gösterilen şekil ve şartlar dahilinde kart kabul emelleri gerekmektedir.

Sonuç olarak, daha çok kişiye çekinmeden kredi kartı verilebilmesi ve kredi kartı uygulamasının yaygınlaşabilmesi için; kişiler hakkında istihbarat sağlayan bilgi bankalarının oluşturulması, kredi kartı konusunda gündeme gelen usulsüz kullanım, suistimal, sahtekârlık gibi konularda hukuki eksikliklerin giderilmesi, sistemin seri ve hatasız şekilde yürütülmesine yardımcı olacak teknolojik alt yapının oluşturulması, ortak standartların belirlenmesi ve uygulanması, reklâm ve halkla ilişkiler aracılığıyla hizmetin topluma tanıtılması işlemlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Nitekim, bu amaçlarla onüç bankanın biraraya gelmesiyle Bankalararası Kart Merkezi A.Ş. kurulmuştur.

6. BANKALARARASI KART MERKEZİ A.Ş.' NİN KURULUŞ AMAÇLARI VE SİSTEME SAĞLAYABİLECEĞİ FAYDALAR

Batı ülkelerinde, kredi kartları konusu özellikle tüketicilerin korunmaları açısından ele alınmaktadır. Çok sayıda banka ve mali kuruluş, özellikle uluslararası kullanımlarda ortaklaşa hareket etmektedirler ve belli kuruluşlar altında birleşmişlerdir. Örneğin, İspanya'da "Visa İspanya" Visa kartı ihraç eden kuruluşlarca oluşturulmuştur. Visa İspanya, hem Visa merkeziyle olan ilişkileri yürütmekte, hem de ülke içindeki düzenlemeler bu merkezden geçmektedir. Dolayısıyla kredi kartı ihraç eden kuruluşlar arasında müşterek hareket etme imkânı doğmaktadır. Bu da uluslararası işlemlerde maliyetleri etkilemektedir. Eğer böyle bir merkez yok ise, her banka ya da mali kuruluşun

uluslararası kredi kuruluşundan ayrı ayrı yetki alması söz konusu olacak ve dolayısıyla bunların örneğin, Visa merkeziyle ayrı ayrı iletişim hattı kurması gerekecektir. Bu da maliyetlerin artması yönünde bir etki yaratacaktır. Oysa, bu tür işlemler tek bir merkezden yürütüldüğünde maliyetler önemli ölçüde düşürülebilecektir.

Ayrıca ülkemizde kredi kartı sistemindeki büyümenin sağlıklı ve sorunsuz gerçekleşmesine yardımcı olacak her türlü hukuki sistem, organizasyon ve alt yapının bir an önce kurulması da gerekmektedir. Bütün bu amaçlarla Bankalararası Kart Merkezi A.Ş.kurulmuştur.

500 Milyon Lira kuruluş sermayesiyle oluşturulan bu şirketin kurucu üyeleri; Akbank, Garanti Bankası, İktisat Bankası, Pamukbank, Türk Dış Ticaret Bankası, Emlâk Bankası, Halk Bankası, Türkiye İş Bankası, Vakıflar Bankası, Ziraat Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Osmanlı Bankası ve Tütünbank'tan oluşmaktadır. Başta sayılan onbir bankanın yüksek bir finansmanla şirkete üye oldukları, Tütünbank ve Osmanlı Bankası'nın katılım paylarının daha düşük olduğu belirtilmektedir.

Şirket üyelerinin dışında kalan kuruluşların da başvuruları halinde söz konusu merkeze üye olabilecekleri ancak, yeni girecek kuruluşlar için asli üyelere göre hizmetin daha pahalı olabileceği ifade edilmektedir.

Bankalararası Kart Merkezi A.Ş.'nin kuruluş amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Provizyon hizmetlerini yürütmek ve provizyonların tek merkezde toplanması suretiyle zaman kayıpları ve maliyetleri en aza indirmek,
- 2- Bankalararasında yurtiçi kredi kartı takası ve yurtdışı kredi kartları bilgisayar merkezleriyle (Visa, MasterCard, EuroCard) bağlantıları sağlamak,
- 3- Eğitim hizmetlerini düzenlemek,
- 4- Şirketten hizmet alacak gerçek ve tüzel kuruluşlar arasında hakemlik yapmak,
- 5- Yurtiçindeki prosedürleri geliştirmek ve standardizasyonu sağlamak,
- 6- Sistemin iyileştirilmesine yardımcı olacak imkânları araştırmak ve değerlendirmek,
- 7- Güvenliği sağlamak diğer bir deyişle sahteciliği önlemek.

BKM'nin güvenliği sağlama konusundaki çalışmalarını ortak bankaların temsilciliklerinden oluşturulan Güvenlik Komitesi yürütmektedir. Komite, güvenliği artırıcı önlemler almak ve eğitim çalışmalarını plânlamak gibi faaliyetleri yürütmektedir. Ayrıca, uluslararası kart kuruluşlarıyla (Visa, MasterCard, EuroCard vs.) güvenlik konularında işbirliği yapmaktadır.

Kart sahteciliğinin önlenmesine yardımcı olabilmek amacıyla, 1990 yılında kart kabul eden işyerlerine verilmek üzere BKM tarafından bir broşür hazırlanmış ve tüm üye işyerlerine dağıtılmıştır.

Bu amaçlar dışında bankaların BKM'den beklentileri, bu kuruluşun pek çok konuda öncülük yapması, yasal boşlukların giderilmesinde itici güç olarak çalışması, kamu oyu oluşturma ve kamu oyunu bilgilendirme konularında etkin olması şeklinde sıralanabilmektedir.

II- TÜRKİYE' DE KREDİ KARTI KULLANIMININ NAKİT PARA TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BİR MODEL DENEMESİ

Mevcut verilerin güvenilirliği, elde edilebilirliği ve uygunluğu gibi nedenlerle, bu çalışmada geliştirilecek modelde nakit para talebi ve kredi kartı kullanımı arasındaki ilişki incelenecektir. Nakit talebini temsil etmek üzere kullanılacak olan değişken T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan "dolaşımdaki para" büyüklüğü olarak kabul edilecektir. T.C. Merkez Bankası'nın yayınladığı bu büyüklüğün hesaplanmasında bankaların kasalarında mevcut TL miktarı düşüldüğü için, dolaşımdaki para büyüklüğünün halkın nakit talebini temsil eden değişken olarak kullanılmasında bir sakınca yoktur. İşletmelerin kasalarında mevcut TL miktarının da dolaşımdaki para miktarından düşülmesi ile bulunacak halkın nakit talebi büyüklüğünü, bu anlamıyla hesaplayabilmek mümkün değildir. Çünkü firmaların kasalarında bulunan TL miktarına ilişkin herhangi bir veri mevcut değildir. Ancak, söz konusu miktarın dolaşımdaki para içinde son derece küçük bir oranı oluşturması beklenir. Öte yandan A.B.D.'de yapılan çalışmalarda firmaların

kasalarında bulunan nakit paranın ihmal edilebilecek düzeyde olduğu tespit edilmiştir (78). Bu yüzden T.C. Merkez Bankası tarafından yayınlanan dolaşımdaki para miktarının halkın nakit talebini temsil eden bir değişken olarak kullanılmasında pratik bir sakınca yoktur.

Öte yandan işlem amacıyla para talebini temsil eden değişken olarak, dolaşımdaki nakit ve vadesiz mevduat toplamında meydana gelen dar tanımlı para stoğunun (M_1) kullanılmayışındaki gerekçe de, yukarıda açıklamaya çalıştığımız husus ile bağlantılıdır. Dar tanımlı para stoğunun ortalama % 53.6'sı vadesiz mevduatlardan meydana gelmektedir. Vadesiz mevduatların da ortalama % 58.6'sını ticari vadesiz mevduat oluşturmaktadır. Bu durumda kredi kartı kullanımının para talebi üzerinde yaratması beklenen etkiyi gerçek anlamıyla tespit edebilmek mümkün olmayacaktır. Bu yüzden ele alınacak model kredi kartı kullanımının nakit para talebi üzerinde yaratacağı etkinin incelenmesine yönelik olarak geliştirilmiştir.

Bu tespitten sonra, nakit para bankacılık sistemi tarafından arz edilen bir büyüklük olduğu için, talep tarafından belirlenen bir unsur olarak aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

$$CUR_t = \alpha + \beta Y_{t-1} + \gamma IRDD_t + \delta CR_t + \varepsilon_t$$

Yukarıdaki eşitlikte CUR dolaşımdaki para miktarını, Y geliri, IRDD vadesiz mevduat faiz oranını, CR de kredi kartı kullanılarak gerçekleştirilen (mal alış ve nakit kullanımı) işlemlerin hacmini ifade etmektedir. Yukarıda eşitlikte yer alan ε ifadesi hata terimini gösterirken, α sabit terimi, β , γ ve δ ise tahmin edilecek parametreleri ifade etmektedir. Yukarıdaki eşitliğe göre nakit talebi bir önceki döneme ait gelirin, faiz oranının ve kredi kartı kullanımının bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Bu durumda yukarıda belirtilen parametreler için beklenen işaretler aşağıdaki gibidir:

$$\alpha < 0$$

$$\beta > 0$$

$$\gamma < 0$$

$$\delta < 0$$

78 Board of Governors of the Federal Reserve System, *Bulletin*, June 1971, s.464.

Normal olarak kişilerin geliri ve eşitlikteki diğer değişkenler sıfır olduğunda nakit talebinin de sıfır veya negatif olması gerekir. Bu yüzden eşitlikte yer alan sabit terimin sıfırdan küçük olması beklenir. Aynı şekilde vadesiz mevduat faiz oranlarıyla nakit talebi arasında da negatif bir ilişki beklenmesi doğaldır. Vadesiz mevduat faiz oranlarındaki bir yükselme nakit talebini düşürecektir. Kredi kartı kullanım miktarı yükseldikçe bireylerin daha az nakit talebinde bulunmaları beklenmektedir. Ancak bu durum kredi kartı kullanımının alışveriş işlemlerini kolaylaştırdığı ve kredi kartının çoğunlukla işlem amacıyla kullanıldığı şeklindeki bir varsayımın uzantısıdır. Eğer bu varsayım gerçekçi ise ekonomik birimlerin kredi kartıyla gerçekleştirdikleri işlem hacmi arttıkça nakit talebinin azalması gerekir.

Öte yandan Türkiye’de GSMH’ya ilişkin üç aylık bazda veri bulmak mümkün değildir. Bu yüzden söz konusu değişkeni temsil etmek üzere “imalât sanayi üretim indeksi” kullanılmıştır. Tahminde kullanılan tüm veriler aşağıda sunulmaktadır:

TABLO- 17
TAHMİNDE KULLANILAN VERİLER

Obs	CUR	Y	IRDD	CR
1990.1	8090.400	140.9000	0.121000	1417.000
1990.2	10244.00	140.2000	0.120000	1637.000
1990.3	12319.00	143.2000	0.121000	1869.000
1990.4	12209.00	158.0000	0.121000	2144.000
1991.1	14199.50	136.7000	0.131300	2540.000
1991.2	15889.50	148.8000	0.121200	2958.000
1991.3	18630.40	154.7000	0.123400	2927.000
1991.4	18563.50	165.9000	0.122800	2448.000
1992.1	20893.80	156.3000	0.119000	2655.000
1992.2	26759.00	158.5000	0.119000	3396.000

Kaynak: CUR, Y, IRDD değişkenleri T.C. Merkez Bankası Üç Aylık Bültenlerinden,

CR değişkeni Bankalararası Kart Merkezi A.Ş.’den elde edilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, belirtilen eşitlik en küçük kareler (OLS) yöntemi ile tahmin edilmiş ve aşağıdaki sonuç elde edilmiştir ⁽⁷⁹⁾.

$$L_{11} (CUR_t) = - 17.32 + 1.79 L_{11} (Y_{t-1}) - 3.06 L_{11} (1+IRDD_t) + 0.94 L_{11} (CR_t)$$

(3.65) (3.35) (2.9) (6.35)

$$AdjR^2 = 0.916$$

$$SER = 0.088$$

$$D.W. = 2.679$$

$$SSR = 0.039$$

$$F = 30.17$$

Yukarıda, tahmin edilen katsayıların altında parantez içerisinde yer alan değerler tahmine ilişkin mutlak t istatistiklerini, AdjR² serbestlik derecesine göre düzeltilmiş determinasyon katsayısını, SER regresyon denkleminin standart hatasını, D.W. Darbin-Watson otokorelasyon test istatistiğini, SSR artık kareler toplamını ve F spesifikasyon test istatistiğini ifade etmektedir. Öte yandan kullanılan veriler yüksek derecede trend içerdiğinden, bu veriler kullanılarak elde edilecek tahmin yansız (unbiased) olmayacaktır. Bu yüzden tahminde kullanılan tüm veriler e tabanına göre logaritmik hale getirilmiş verilerdir.

Eşitlikte tahmin edilen tüm katsayılar % 5 önem düzeyinde istatistiki olarak sıfırdan farklıdır. Öte yandan kredi kartı kullanımına ilişkin değişken (CR) hariç, tahmin edilen tüm katsayılar beklenen yönde işaretlere sahiptir. Elde edilen F istatistiğine göre eşitliğin spesifikasyonu doğrudur ve yüksek AdjR² değeri modele dahil bağımsız değişkenler aracılığıyla bağımlı değişkende gözlenen değişmelerin tamamına yakın bir bölümünün açıklanabileceğine işaret etmektedir. Tahmine ilişkin diagnostik test istatistikleri arasında verilen D.W. istatistiğini kullanarak otokorelasyon sorununun mevcut olup olmadığını tespit edebilmek mümkün değildir. Zira veri yetersizliği nedeniyle tahminde kullanılan toplam gözlem sayısı dokuzdur. Oysa D.W. test istatistiğine ilişkin tablo değerlerinden yararlanabilmek için en az onbeş gözlem olması gerekmektedir. Bu yüzden bir başka test

⁷⁹ Tahmin ve diğer istatistik testlerin hesaplanmasında Micro TSP V.5.1 paket programı kullanılmıştır.

istatistiği kullanılarak otokorelasyon sorununun mevcudiyeti test edilmelidir. Elimizdeki düşük gözlem sayısı gözönüne alındığında kullanılabilir bir test **Lagrange Çarpımı** testidir. Uygulanan test sonucunda elde edilen F değeri 1.67 olarak hesaplanmıştır ve bu sonuca göre elde edilen artıklar arasında korelasyon mevcut değildir. (White noise).

Tahminde teorik beklentilerimizin aksine pozitif bir işarete sahip olan CR değişkeni açısından, bu sonucun bir ölçüde doğal karşılanması gerekir. Zira Türkiye’de henüz kullanımı yeni yaygınlaşmaya başlayan bir ödeme aracı olan kredi kartları, genellikle nakit çekişleri amacıyla kullanılmakta ve bu da dolaşımdaki para miktarını arttırmaktadır. Öte yandan mevcut kredi kartı kullanım hacminin ne kadarının nakit çekişlerinden, ne kadarının da alışverişlerden oluştuğuna ilişkin ayrıntılı veri bulmak da mümkün değildir. Ancak, elde edilen sonuç kredi kartı kullanımının nakit talebini arttırdığını ve bu ilişkinin istatistiki olarak da geçerli olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye’de son yıllarda bankacılık sisteminde önemli değişiklikler olmuş ve bankalar, risklerin geniş bir tabana yayılması amacıyla tüketicilere büyük önem vermeye başlamışlardır.

Bu amaçla bankalar; az sayıda işadımı veya sanayiciye büyük miktarlarda kredi vermek yerine, düzenli ve sabit bir geliri olan tüketicilerin kredilendirilmesi sureti ile çok sayıda kişiye finansman olanağı sağlanmasını ve kredinin geri dönüşündeki riskin azaltılmasını tercih etmektedirler.

Tüketicilerin finansmanında kullanılan iki önemli araç vardır. Bunlar, tüketici kredileri ve kredi kartlarıdır.

Çalışmamızda kredi kartları ele alınmış ve üç bölüm altında incelenmiştir.

Birinci bölümde, kredi kartları ile ilgili genel bilgilere yer verilerek, Dünya’daki ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi ortaya konmuştur.

Kredi kartlarıyla ilgili genel bilgiler içerisinde, çeşitleri ve kart kullanımına dayanan global ödeme sistemleri incelenmiştir. Ayrıca kredi kartlarının, sistemin tarafları yani kredi kartını kullanan kişiler, kartı kabul eden işyerleri ve bankalar açısından avantajlı ve dezavantajlı yönlerine değinilmiştir.

Kredi kartı kullanımının, teknolojik altyapısı oluşturulduğu ve hukuki düzenlemeleri tam olarak gerçekleştirildiği takdirde sağlayacağı avantajların, dezavantajlarından fazla olacağına inanmaktayız. Konunun çok yeni olması sebebiyle, insanlarımızın bu olay hakkındaki bilgi eksikliklerinin ve alışkanlıklarından vazgeçme konusundaki kararsızlıklarının giderilmesi hususunda gerekli çalışmaların yapılmasının yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Çalışmamızın birinci bölümünün sonunda kredi kartlarının Dünya'daki ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi incelenmiştir. Dünya'da ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmaya başlanan kredi kartları, burada oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Günümüzde kredi kartları bu ülkede günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuş ve insanların saygınlığı, kredibilitesi bu plâstik kartlarla ölçülür hale gelmiştir. Avrupa'da ise A.B.D.'ye oranla daha geç ortaya çıkmış ve başlangıçta kredi kartlarına karşı çekingen bir tavır ortaya konmuştur. Günümüzde; İsveç Avrupa'nın en gelişmiş kredi kartı sistemine sahipken, İtalya bu konuda az gelişmiş bir görünüm sergilemektedir.

Türkiye'de ise kredi kartı uygulaması 1960'lı yıllarda "Diners Club" ve "Carte Blanche" ile başlamış olmasına karşın, gerçek anlamda yaygınlaşması 1980'li yıllardan sonra olmuştur.

İkinci bölümde, konunun iktisadi yönü ele alınmış ve kredi kartlarının nakit kullanımı, para arzı ve talebi üzerindeki etkileri teorik olarak incelenmiştir. Burada öncelikle kredi kartlarının nakit para üzerindeki etkileri ele alınmış ve kredi kartları uygulamasının yaygınlaşması halinde nakit kullanımının büyük ölçüde ortadan kalkabileceği ifade edilmiştir. Nakit para varlığını sürdürmeye devam ederse, bunun nedeninin nakit paranın küçük işlemlerde sağladığı kolaylık ve büyük bir satınalma gücünü yanında taşımanın getirdiği bireysel emniyet duygusu olabileceği vurgulanmıştır. Ancak; ilke olarak bu hususların nakit paranın varlığını sürdürebilmesine yüzde yüz gerekçe teşkil etmeyebileceği, zaman içinde meydana gelebilecek teknolojik gelişmelerin nakit paranın ortadan kalkmasına zemin hazırlayabileceği de belirtilmiştir.

Ayrıca, kredi kartlarının para talebi üzerindeki etkileri de ele alınmıştır. Kredi kartı kullanımının gelir esnekliğini düşürdüğü ve faiz esnekliğinin mutlak değerini yükselttiği ifade edilmiştir. Bunun yanında kredi kartı kullanımının bireylerin vadesiz mevduat talebini önemli ölçüde etkilediği ve kredi kartı ödemesi için vadesiz hesapta tutulan ortalama bakiyenin, diğer işlemler için hesapta bulundurulmuş bakiyeden daha küçük olduğu ortaya konmuştur. Bunun neticesinde, kredi kartı kullanımı arttıkça ortalama bakiyelerde önemli düşüşlerin beklenebileceği de belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye'deki kredi kartı uygulamaları ele alınmış, ayrıca kredi kartı kullanımının nakit para talebi üzerindeki etkisi ülkemiz açısından incelenerek bir

uygulama yapılmış ve bunun sonuçları değerlendirilmiştir.

Ülkemizde kredi kartlarının 1980'li yıllardan sonra gelişmeye başladığı ve önceleri daha çok ihtisas bankalarınca yapılan kredi kartı uygulamalarına günümüzde kitle bankacılığı yapan çok şubeli bankaların da büyük ölçüde rağbet ettiği görülmektedir. Ancak, yurdumuzda kredi kartları uygulamalarının henüz istenilen düzeyde olmadığı da açıktır. Batıda, kredi kartı kullanımı işçi, memur, esnaf ve çiftçi'ye kadar her kesimden insana yayılmışken ülkemizde daha çok sosyal piramidin üst ve üste yakın kesimleri bu ödeme aracını kullanmaktadırlar. Ülkemizde kart kullanımını kısıtlayan bir diğer husus da, kartları kabul eden üye işyeri sayısının sınırlı olmasıdır. Kredi kartlarının ülkemizde henüz istenilen düzeye ulaşamamış olmasına rağmen, bu konudaki gelişmelerin ileriye dönük olumlu işaretler verdiği inanimaktayız.

Bu bölümde, yukarıdaki genel açıklamaların dışında, ülkemizde kullanılan belli başlı kart çeşitleri ve özelliklerine de değinilmiş, kredi kartı çıkaran çeşitli banka ve kredi kartı kurumlarındaki uygulamalardan bahsedilmiştir. Ayrıca, ülkemizde kredi kartı sistemiyle tüketici kredilerinin ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Kredi kartları ve tüketici kredileri tüketicilerin finansmanında kullanılan önemli araçlardır. Uygulamada, bunların birlikte düşünülmesi gerektiğini ileri süren görüşlerin yanında, kredi kartlarının tüketici kredilerinden ayrı olarak ele alınması gerektiğini savunan bir görüş de mevcuttur.

Yine üçüncü bölümde kredi kartı sisteminde karşılaşılan sorunlar incelenerek bazı çözüm önerilerine yer verilmiştir. Kredi kartı sisteminin istenilen düzeye ulaşabilmesinin, bu sorunların çözümüne bağlı olduğunu düşünmekteyiz.

Üçüncü bölümün sonunda, nakit talebi ve kredi kartı kullanımı arasındaki ilişkiyi test edebilmek amacıyla geliştirilen modelin neticesinde, Türkiye'de nakit para talebiyle kredi kartı kullanımı arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç her ne kadar teorik beklentilerimizin tamamen tersi ise de; ülkemizde kredi kartlarının henüz yaygınlaşmadığı, üye işyeri sayısının sınırlı olduğu, halkın bu konudaki alışkanlıklarının henüz yerleşmediği ve bu yüzden kredi kartlarının genellikle nakit çekişlerinde kullanıldığı gözönüne alındığında, bu sonuç fazla şaşırtıcı olmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AKHAND, Hafız
- MILBOURNE, Ross : "Credit Cards and Aggregate Money Demand", **Journal of Macroeconomics**, Volume 8, Number 4, Wayne State University Press, 1986.
- ALPERGİN, Pelin (Der.) : **Bireysel Bankacılık**, Türkiye Bankalar Birliği Ya.No.160, Ankara, 1990.
- AYAROĞLU, Pınar : "Riski Tabana Yaymak", **Bankacılar**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yıl 1, S.1, Nisan 1990
- DEMİRDAĞ, Orhan : "Kredi Kartları: Bugünün ve Yarının Ödeme Araçları", **Para ve Sermaye Piyasası**, Nisan 1990.
- DRURY, Tony
- FERRIER, Charles W. : **Credit Cards**, Butterworths, London, 1984.
- ERGİN, Feridun : **Kredi Sistemi**, İ.Ü.İ.F. Ya.No.437, İstanbul, 1980.
- FEINBERG, Richard A : "Credit Cards as Spending Facilitating Stimuli: A Conditioning Interpretation", **Journal of Consumer Research**, Vol.13, December 1986.
- FRAZER, Patrick : **Plastic and Electronic Money: New Payment Systems and Their Implications**, Woodhead-Faulkner Ltd., Cambridge, 1985.
- HANSON, D.G. : **Service Banking: The Arrival of the All-Purpose Bank**, 2. Baskı, The Institute of Bankers, London, 1983.

- KARAL, Kemal : “Bankacılık Yönünden Kredi Kartları”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl. 21, S. 5, Mayıs 1984.
- KARATAN, Figen : **Bankacılıkta Ödeme Sistemlerinin Otomasyonu: Elektronik Fon Transfer Sistemleri**, Türkiye Bankalar Birliği Ya.No.162, Ankara, 1990.
- KILIÇ, Olcay : “Kredi Kartları Kullanımı Her Geçen Yıl Artıyor”, **Dünya Gazetesi**, 30 Ocak 1989.
- PARASIZ, İlker : **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1992.
- RUSSELL, Thomas : **The Economics of Bank Credit Cards**, Praeger Publishers, New York, 1975.
- TEOMAN, Ömer : **Hukuki Yönden Kredi Kartı Uygulaması**, İktisat Bankası Eğitim Yayınları, No.12, İstanbul, 1989.
- VITTAS, Dimitri
- FRAZER, Patrick & METAXAS-VITTAS, Thymi : **The Retail Banking Revolution: An International Perspective**, 2. Baskı, Lafferty Publications Ltd., London, 1988.
- WHITE, Kenneth J. : “The Effect of Bank Credit Cards On the Household Transactions Demand for Money”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Volume VIII, Number 1, Ohio State University Press, February 1976.
- WRIGHT, Don
- VALENTINE, Wally : **Business of Banking**, Northcote House Publishers Ltd., 1987.

- YALÇINKAYA, İsmail : “Aylık Toplam Kredi Kartı Ciro su 50 Milyar Lira”,
Dünya Gazetesi, 29 Ocak 1990.
- _____ :
“Dünya’da ve Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması ve Egebank’ın Sistemi”, **Dünya Gazetesi**, 19 Ekim 1992.
- _____ : “Plastic Cards”, **Financial Times**, 15 September 1988.
- _____ : “Credit Cards in Britain: On the debit side”, **The Economist**, 21-27 July 1990.
- _____ : “Kredi Kartlarının Tarihçesi”, **Dünya Gazetesi**, 29 Ocak 1990.
- _____ : “Yetersiz bilgi iletişim ağı sistemin gelişimini engelliyor”, **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 19 Ekim 1992.
- _____ : “Kredi Kartı Hakkında Genel Bilgiler”, **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları, 19 Ekim 1992.
- _____ : “Kart Kullanım Oranı, Kart Sayısıyla Orantılı Değil”, **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 19 Ekim 1992.
- _____ : “American Express Card 150’den Fazla Ülkede Kabul Ediliyor”, **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 29 Ocak 1990.
- _____ : **Dünya Gazetesi**, 30 Ocak 1989.
- _____ : “Tüketici Kredisinde Günümüz Uygulamaları ve Projeksiyonlar”, **Bankacılar**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yıl.1, S.1, Nisan 1990.
- _____ : “Paranın Evriminde Son Durak: Kredi Kartı”, **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 29 Ocak 1990.
- _____ : “Piyasa Emekleme Sürecinde” **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 30 Ocak 1989.
- _____ : “Yetersiz Bilgi İletişim Ağı Sistemin Gelişimini Engelliyor”, **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 19 Ekim 1992.
- _____ : “Kredi Kartları Mekanizması Hukuki bir Yapıya Oturtulmalı”, **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 29 Ocak 1990.

_____ : "İstihbarat Bilgi Bankaları Kurulmalı", **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 29 Ocak 1990, **Dünya Gazetesi**, Kredi Kartları Eki, 19 Ekim 1992.

_____ : Board of Governors of the Federal Reserve System, **Bulletin**, June 1971, s.464.

Serial Correlation LM Test: 1 lags

```

=====
F-statistic      1.67189      Probability      0.2656
Obs*R-Squared   2.65291      Probability      0.1034
=====

```

LS // Dependent Variable is RESID
Date: 6-26-1993 / Time: 16:18
SMPL range: 1990.2 - 1992.2
Number of observations: 9
Serial Correlation LM Test: 1 lags

```

=====
VARIABLE          COEFFICIENT      STD. ERROR      T-STAT.      2-TAIL SIG.
=====
C                  -4.3957589      5.6055643      -0.7841778   0.4768
LY1(-1)           0.3376625      0.5666510      0.5958915   0.5833
LIRDD             -1.0171539      1.2605737      -0.8068976   0.4650
LCR               -0.1086709      0.1626878      -0.6679720   0.5407
RESID(-1)        -0.7935546      0.6137244      -1.2930147   0.2656
=====
R-squared          0.294767      Mean of dependent var      5.17E-10
Adjusted R-squared -0.410465      S.D. of dependent var      0.069374
S.E. of regression 0.082390      Sum of squared resid      0.027153
Log likelihood     13.34532      F-statistic                0.417972
Durbin-Watson stat 2.226157      Prob(F-statistic)         0.790560
=====

```

Coefficient Covariance Matrix

```

=====
C,C                31.42235      C,LY1(-1)      -2.227703
C,LIRDD            6.481126      C,LCR          0.301965
C,RESID(-1)        2.086430      LY1(-1),LY1(-1) 0.321093
LY1(-1),LIRDD     -0.295574      LY1(-1),LCR    -0.052749
LY1(-1),RESID(-1) -0.160270      LIRDD,LIRDD    1.589046
LIRDD,LCR         0.069988      LIRDD,RESID(-1) 0.482788
LCR,LCR           0.026467      LCR,RESID(-1)  0.051580
RESID(-1),RESID(-1) 0.376658
=====

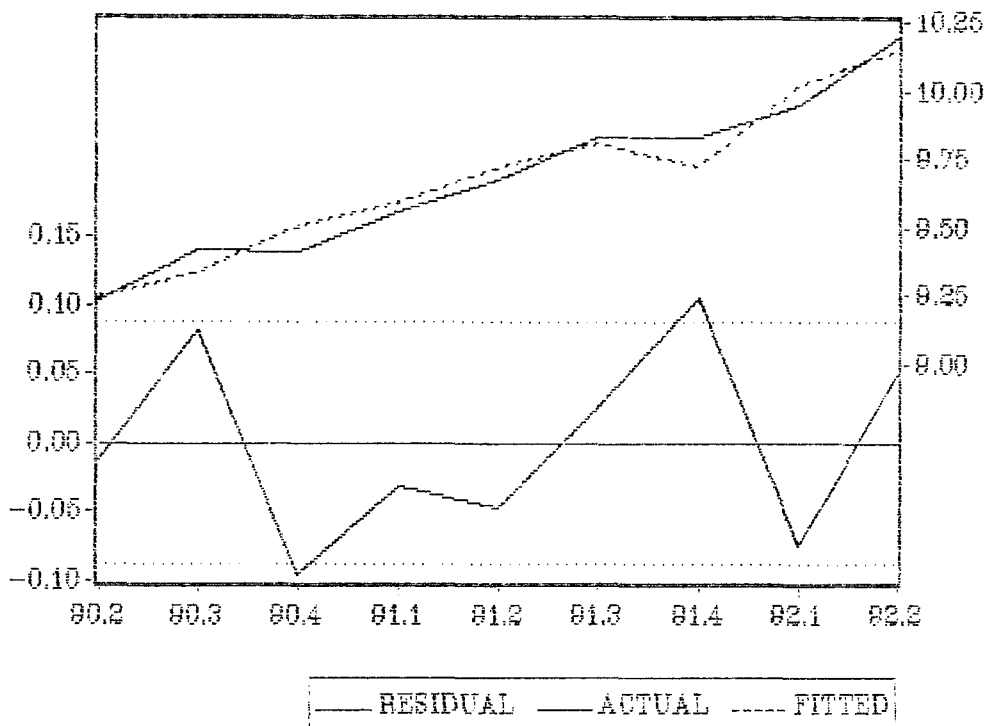
```

Residual Plot

```

=====
obs RESIDUAL  ACTUAL  FITTED
=====
: *          :          : 90.2 -0.05013 -0.01264 0.03749
:           * :          : 90.3 0.05816 0.08116 0.02299
: *         :          : 90.4 -0.03599 -0.09520 -0.05921
: *         :          : 91.1 -0.04323 -0.03080 0.01244
: *         :          : 91.2 -0.02403 -0.04673 -0.02270
:           * :          : 91.3 0.02372 0.02515 0.00143
:           * :          : 91.4 0.12348 0.10537 -0.01811
: *         :          : 92.1 -0.03929 -0.07431 -0.03502
: *         :          : 92.2 -0.01270 0.04800 0.06069
=====

```


DENT RESID
 Date: 6-26-1993 / Time: 15:49
 MPL range: 1990.2 - 1992.2
 Number of observations: 9

Autocorrelations		Partial Autocorrelations		ac	pac	
.	*****	.	*****	1	-0.371	-0.371
.	*	.	**	2	0.017	-0.141
.	**	.	**	3	-0.113	-0.188
.	**	.	*****	4	-0.191	-0.378
.	*****	.	**	5	0.359	0.130
.	****	.	***	6	-0.310	-0.250
.	**	.	**	7	0.126	-0.159
.	.	.	*	8	-0.016	-0.058

Box-Pierce Q-Stat 3.86 Prob 0.8697 SE of Correlations 0.333
 Ljung-Box Q-Stat 9.81 Prob 0.2784

LS // Dependent Variable is LCUR
 Date: 6-26-1993 / Time: 15:41
 SMPL range: 1990.2 - 1992.2
 Number of observations: 9

```
=====
```

VARIABLE	COEFFICIENT	STD. ERROR	T-STAT.	2-TAIL SIG.
C	-17.317778	4.7470338	-3.6481261	0.0148
LY1(-1)	1.7938393	0.5356128	3.3491344	0.0203
LIRDD	-3.0549453	1.0490944	-2.9119834	0.0333
LCR	0.9426930	0.1483619	6.3540108	0.0014

```
=====
```

R-squared	0.947653	Mean of dependent var	9.677888
Adjusted R-squared	0.916244	S.D. of dependent var	0.303213
S.E. of regression	0.087752	Sum of squared resid	0.038502
Log likelihood	11.77380	F-statistic	30.17194
Durbin-Watson stat	2.678926	Prob(F-statistic)	0.001253

```
=====
```

=====
 Coefficient Covariance Matrix
 =====

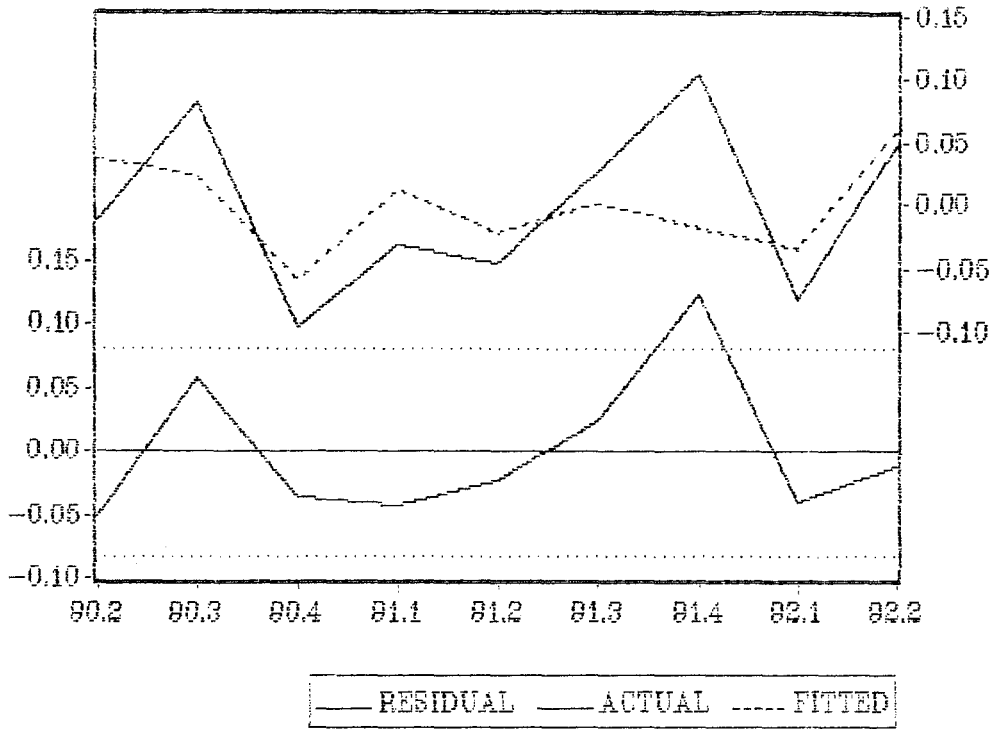
C,C	22.53433	C,LY1(-1)	-1.519968
C,LIRDD	4.318352	C,LCR	0.018429
LY1(-1),LY1(-1)	0.286881	LY1(-1),LIRDD	-0.102258
LY1(-1),LCR	-0.034940	LIRDD,LIRDD	1.100599
LIRDD,LCR	0.004395	LCR,LCR	0.022011

```
=====
```

=====
 Residual Plot
 =====

	obs	RESIDUAL	ACTUAL	FITTED
: * :	90.2	-0.01264	9.23445	9.24709
: * :	90.3	0.08116	9.41890	9.33774
*: * :	90.4	-0.09520	9.40993	9.50513
: * :	91.1	-0.03080	9.56096	9.59176
: * :	91.2	-0.04673	9.67341	9.72015
: * :	91.3	0.02515	9.83255	9.80740
: * :	91.4	0.10537	9.82895	9.72358
: * * :	92.1	-0.07431	9.94721	10.0215
: * :	92.2	0.04800	10.1946	10.1466

```
=====
```


IDENT RES
 Date: 6-26-1993 / Time: 16:11
 BMPL range: 1990.2 - 1992.2
 Number of observations: 9

Autocorrelations		Partial Autocorrelations		ac	pac	
..	**	..	**	1	-0.168	-0.168
..	*****	..	*****	2	-0.479	-0.522
..	*	..	*****	3	-0.110	-0.453
..	****	..	**	4	0.337	-0.174
..	**	5	0.174	-0.007
..	*****	..	****	6	-0.364	-0.288
..	*	7	0.064	0.115
..	*	..	**	8	0.045	-0.163

Box-Pierce Q-Stat 4.97 Prob 0.7607 SE of Correlations 0.333
 Ljung-Box Q-Stat 11.57 Prob 0.1716